

Sumqayıt hadisələri 1988

Dövri mətbuat 2018-ci il

Mündəricat

- **Zərərcəkənlərin əksəriyyəti "Krunk"a pul köçürməkdən imtina edənlər olub**.....2
- **Sumqayıt hadisələri ilə bağlı bəyanat yayılıb**.....4
- **Rəşad Cəfərli. Erməni məkrinin Sumqayıt avantürası**.....7
- **Akif Əliyev. 30 il əvvəl ermənilərin törətdikləri saxta "genosid"**14
- **Sumqayıt işini araşdıran müstəntiq: "DTK rəhbərliyi iğtişəşlərin təşkilatçılarının müəyyən edilməməsi barədə göstəriş vermişdi**.....18
- **Bahadır İmanquliyev. Xüsusi təyinatlı casus Qriqoryan**.....23
- **Əli Nəcəfxanlı . Eyruz Məmmədov: "Bu iğtişəşlərin kadrarxası məqamları daha çox idi"**.....26
- **Bəşir Şərifli. Cəzasız qalan cinayətlər**.....32
- **Kaliforniya Senatında Sumqayıt hadisələri ilə bağlı keçirilən dinləmələrdə erməni lobbisi ifşa olundu**.....35
- **Səbuhi Məmmədov. Sumqayıt hadisələri ermənilərə Dağlıq Qarabağ münaqişəsini sürətləndirmək üçün lazım idi**.....37
- **Akif Əliyev. Erməni terrorunun çirkin missiyası**.....40
- **Azər Nuriyev. Erməni politoloqdan "Sumqayıt etirafı"**44

Zərərçəkənlərin əksəriyyəti "Krunk"a pul köçürməkdən imtina edənlər olub

Sumqayıtda zərərçəkən ermənilərin əksəriyyəti "Krunk" cəmiyyətinə maddi vəsait köçürməkdən imtina edənlər olub.

Trend-in məlumatına görə, bunu Sumqayıt hadisələrinin 30-cu ildönümünə həsr olunmuş tədbirdə İstintaq-əməliyyat qrupunun üzvü, Baş Prokurorluğun Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə istintaq idarəsinin Xüsusilə mühüm işlər üzrə böyük müstəntiqi Nadir Mirzəyev deyib.

Onun sözlərinə görə, istintaq zamanı müəyyən edilib ki, 27-29 fevral 1988-ci il tarixdə Sumqayıt şəhərində baş vermiş məlum hadisələrdə fəal iştirak edənlərdən biri dəfələrlə məhkum edilmiş, milliyətcə erməni Qriqoryan Eduard Robertoviç adlı Sumqayıt şəhər sakini olub. Eduard Qriqoryan öz ətrafında adamları çəmləşdirib onlara rəhbərlik edərək, "Ermənilərə ölüm", "Ardımca" və sair çağırışlarla özündə olan və əvvəlcədən hazırlanmış siyahıya əsasən erməni millətindən olan şəhər sakinlərinin evlərinə hücumlar həyata keçirib: "İstintaq zamanı hücum, zorakılığa və işgəncələrə məruz erməni millətindən olan zərərçəkmişlər (Lyudmila və Karina Mejlumyan bacıları, Manvel Petrosyan və digərləri) göstəriblər ki, onların evlərinə hücum edənlərə rəhbərlik və göstəriş verən məhz Eduard Qriqoryan olub, orada olan insanlar onun göstəriş və əmrələrinə əsasən hərəkət ediblər. İstintaq zamanı maraqlı bir fakt da üzə çıxıb. Belə ki, erməni millətindən olan Sumqayıt şəhər sakinlərinin öldürülməsi və zorlanmasına görə məhkum olmuş Eduard Qriqoryan 22 dekabr 1989-cu ildə hökm oxunduqdan sonra SSRİ mövcud olduğu zaman - 26 avqust 1991-ci ildə Yerevan şəhər 1 sayılı istintaq təcridxanasına köçürülüb. Ortaya sual çıxır ki, hansı dırnaqarası xidmətlərə görə Eduard Qriqoryan Ermənistanla təhvil verilib? 09.02.2015-ci il tarixdə Eduard Qriqoryanın 1 sentyabr 2000-ci il tarixə kimi qüvvədə olan Azərbaycan Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi barədə qərar çıxarılıb, məhkəmənin qərarı ilə barəsində həbs qətimkan tədbiri səsilməklə barəsində axtarış verilib".

N.Mirzəyev bildirib ki, 1988-ci ilin yanvar-fevral aylarında ermənilər tərəfindən Sumqayıt şəhərindəki əmanət kassalarından əmanətlər kütləvi şəkildə çıxarılıb: "Müəyyən edilib ki, 1988-ci ilin yanvar-fevral aylarında, yəni Sumqayıt şəhərində kütləvi iğtişaş baş verməmişdən əvvəl şəhərdə fəaliyyət göstərilən 14 əmanət kassasından milliyətcə erməni olan 84 əmanətçi tərəfindən 143.064 rubl məbləğində əmanətlər götürülüb. İstintaqın gedişində həmçinin müəyyən edilib ki, 1988-ci ilin yanvar-fevral aylarında, yəni Sumqayıt şəhərində kütləvi iğtişaş baş verməmişdən əvvəl şəhərdə fəaliyyət göstərən poçt bölmələrindən Ermənistanla çoxsaylı telefon danışıqları aparılıb, pul köçürmələri edilib".

Böyük müstəntiq qeyd edib ki, istintaqla Sumqayıt şəhərində yaşayan ermənilərin böyük bir hissəsinin "Krunk" cəmiyyətinə pul vəsaitinin köçürülməsi müəyyən edilib: "Aparılmış istintaqla o da müəyyən edilib ki, Sumqayıt şəhərində zərərçəkən ermənilərin əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ vilayətində fəaliyyət göstərən "Krunk" cəmiyyətinə könüllü maddi vəsait köçürməkdən imtina edənlər olub. Belə ki, cinayətkar dəstə bir binaya, bloka daxil olaraq birinci mərtəbələrdə yerləşən erməni millətindən olan sakinlərin evlərinə daxil olmayaraq, yuxarı mərtəbələrdə yaşayan ermənilərin mənzillərinə hücum ediblər. Sonradan məlum olub ki, hücumla məruz qalmayan evlərin sahibləri "Krunk" cəmiyyətinə vaxtlı-vaxtında pul vəsaitləri köçürüblər. Şahidlərin ifadələri ilə müəyyən edilmişdir ki, "Krunk" cəmiyyətinə pul köçürən ermənilərin evləri demək olar ki, hücumla məruz qalmayıb. Hətta müəyyən edilib ki, erməni millətindən olan musiqiçilər toydan və digər tədbirlərdən əldə etdikləri pul vəsaitinin bir hissəsini "Krunk" cəmiyyətinə köçürüdüblər".

İstintaq-əməliyyat qrupunun üzvü əlavə edib ki, SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupuna daxil edilmiş Azərbaycan hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının ifadələrindən görünür ki, iş üzrə əsas istintaq hərəkətlərini SSRİ Baş Prokurorluğu, həmçinin RF, Ukrayna, Belarusun müxtəlif vilayətlərindən dəvət olunmuş müstəntiqlər icra edib, aparılan istintaq

hərəkətlərindən onlar belə nəticəyə gəliblər ki, Sumqayıt hadisələrini ermənilər və xarici dövlətlərin xüsusi xidmət orqanları təşkil edib, istintaq qrupunun rəhbərləri cinayətin sifarişçilərinin və təşkilatçılarının müəyyən edilməsi istiqamətində, demək olar, istintaq hərəkətləri aparmayıb, onların ifşa olunmasında maraqları olmayıb və buna görə də əsas cinayətin icraçıları barəsində işlərin tezliklə tamamlanıb məhkəməyə göndərilməsini tələb edib, Azərbaycan milliyyətindən olan müstəntiqləri əsas istintaq hərəkətlərinin icrasından kənar saxlamağa çalışıblar, onlar əsasən texniki işlərin aparılması ilə məşğul olublar.

“Kaspi qəzeti”. – 2018.- 22 fevral - № 22. – S. 3.

Sumqayıt hadisələri ilə bağlı bəyanat yayılıb

Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi(XİN) və Baş Prokurorluq Sumqayıt hadisələri ilə bağlı birgə bəyanat yayıb.

APA-nın məlumatına görə, XİN-in mətbuat xidmətinin rəhbəri Hikmət Hacıyev Sumqayıt hadisələrinin 30-cu ildönümü münasibətilə XİN-də keçirilən mətbuat konfransında bildirib ki, bəyanat Azərbaycanın xaricdəki diplomatik nümayəndəliklərinə göndəriləcək və beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılacaq.

Bəyanatda deyilir: "1980-ci illərin sonlarından başlayaraq Ermənistan Azərbaycana qarşı əsassız və qeyri-qanuni ərazi iddialarını həyata keçirməyə cəhd göstərərək zorakılıq əməllərinə, terrora, etnik zəmində təxribatlara və hərbi gücdən istifadəyə əl atdı. Bu zorakılıq əməlləri Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionu və Ermənistan ərazisində yaşayan köklü Azərbaycan əhalisinə qarşı hücumlarla başlayaraq, 1991-ci ildən Ermənistanın Azərbaycana qarşı açıq hərbi təcavüzü ilə davam etdi, minlərlə azərbaycanlı mülki əhalinin öldürülməsi, bir milyondan artıq azərbaycanlının Ermənistan ərazisində və işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində qanlı etnik təmizləməyə məruz qalması, işğal olunmuş ərazilərin talan edilməsi ilə nəticələndi.

Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlı əhalinin kütləvi qovulmasını, Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasını, Ermənistanın Azərbaycana qarşı qeyri-qanuni işğalçılıq və aneksiya siyasətini və bu məqsədə nail olmaq üçün zorakı metodlarını "əsaslandırmaq" üçün anti-Azərbaycan kampaniya həyata keçirən Ermənistan rəhbərliyi, erməni şovinist ideoloqları və ekstremist təşkilatları 80-ci illərin sonlarında Azərbaycanın müxtəlif regionlarında etnik zəmində qarşıdurma planlaşdırır və həyata keçirirdilər.

1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda etnik zəmində törədilən iğtişaş həmin dövrdə bu sıradan olan məqsədyönlü təxribatların kulminasiyası idi.

Bakinin 30 kilometrliyində yerləşən, on beşdən artıq müxtəlif millətin yaşadığı Sumqayıt şəhərinin əhalisi 1988-ci ildə 258.000 nəfər təşkil edirdi və bunun təqribən 18.000-ni etnik ermənilər idi. 1988-ci ilin fevralına qədər Sumqayıtda etnik zəmində hər hansı qarşıdurma olmamış və bu gün də Sumqayıt digər Azərbaycan şəhərləri kimi çoxmillətli və çox konfessiyalı xüsusiyyətini saxlamaqdadır.

1988-ci ilin 26 fevralında Sumqayıtın mərkəzi meydanı Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda ermənilər tərəfindən iki gəncin öldürülməsinə etiraz olaraq nümayişçilər tərəfindən tutuldu. Erməni ekstremistləri və təxribatçı agentlər tərəfindən bu etiraz aksiyası iğtişaşla doğru təhrik edildi.

İğtişaş araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən cinayət işi başlandı, xüsusilə mühüm işlər üzrə müstəntiq Vladimir Qalkinin rəhbərliyi ilə ölkənin müxtəlif regionlarından cəlb edilmiş 231 nəfər istintaqçı və bir o qədər də əməliyyatçıdan ibarət xüsusi istintaq-əməliyyat qrupu yaradıldı. SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən aparılan istintaq nəticəsində iğtişaş zamanı 26 erməni, 6 azərbaycanlı olmaqla, 32 nəfərin öldürüldüyü müəyyən edildi, məhkəmənin qərarı ilə 92 nəfər uzunmüddətli həbs cəzasına, 1 nəfər isə ölüm hökmünə məhkum olundu.

Lakin SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən aparılmış istintaqla iğtişaş iştirakçılarının yalnız bir qismi müəyyən edilib məhkəmənin qərarı ilə cəzalandırıldı, SSRİ-nin siyasi rəhbərliyi və SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin təzyiqləri nəticəsində istintaq məntiqi sonluğa çatdırılmadı, onun təşkilatçıları və sifarişçiləri müəyyən edilmədi.

Bu cinayətin əsl mahiyyətini açmaq, SSRİ Baş Prokurorluğunun üstündən sükutla keçdiyi məqamları araşdırmaq üçün Azərbaycanın qəti siyasi iradəsinin təzahürü olaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin göstərişi və Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun 19 mart 2010-cu il tarixli qərarı ilə həmin kütləvi iğtişaşlarla əlaqədar keçmiş SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən istintaqı aparılaraq sonradan dayandırılmış 5 cinayət işinin icraatı təzələnərək vahid icraatda birləşdirildi və istintaqın aparılması Baş prokurorun birinci

müavininin rəhbərliyi ilə prokurorluq, daxili işlər nazirliyi və dövlət təhlükəsizlik xidmətinin müstəntiq və əməliyyatçılarından ibarət yaradılmış istintaq-əməliyyat qrupuna həvalə edildi.

Hazırkı istintaq qrupu tərəfindən toplanmış materialların qiymətləndirilməsi və təhlili təsdiq edir ki, Sumqayıtdakı iğtişaş Azərbaycana qarşı Ermənistan xüsusi xidmət orqanları və SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi tərəfindən təşkil edilmiş təxribat olub. SSRİ Konstitusiyası əsasında Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasının qeyri-qanuniliyi dərk edən erməni ideoloqları və SSRİ rəhbərliyində onları açıq dəstəkləyən şəxslər ermənilərin və azərbaycanlıların birgə yaşamasının qeyri-mümkünlüyünü əsaslandırmaq, azərbaycanlıların artıq tam şəkildə Ermənistan ərazisindən qovulmasını təmin etmək və Azərbaycanı nüfuzdan salmaq üçün bu təxribata əl atmışlar.

Həmin təxribatın törədilməsində SSRİ DTK-nın məqsədi SSRİ-nin əyalətlərində vəziyyəti gərginləşdirərək güclənən mərkəzdənqaçma meyillərini dayandırmaq, sərt repressiya metodlara əl atmağa bəraət qazandırmaq və güclü mərkəzi Sovet hakimiyyəti olmadan Sovet respublikalarının müstəqil yaşaya bilməyəcəklərini nümayiş etdirmək olmuşdur. Sumqayıt hadisələrinə bənzər iğtişaş və təxribatlar DTK tərəfindən Oş (Qırğızıstan), Fərqanə (Özbəkistan), Tbilisi (Gürcüstan), Vilnüs (Litva) və digər ərazilərdə təşkil olunmuşdu.

Hadisələr ərəfəsində və hadisələr baş verən gün Sumqayıt şəhərində və ətrafında SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunları və ordu birləşmələrinin kifayət qədər canlı qüvvəsi və texnikası olsa da, onlar tərəfindən vəziyyətin nəzarət altına alınması üçün vaxtında qabaqlayıcı tədbirlər görülməyib.

Evlərə basqın və digər zorakılıq hərəkətləri əvvəlcədən hazırlanmış siyahı və xüsusi plan əsasında əslən erməni olan Sumqayıt şəhər sakini, dəfələrlə məhkum olunmuş Eduard Qriqoryanın bilavasitə rəhbərliyi və göstərişləri üzrə həyata keçirilmiş, hücumlara məruz qalan ermənilər isə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması məqsədini güdən gizli "Krunk" və "Karabakh" komitələrinə ianə verməkdən imtina edən şəxslər olmuşlar.

Iğtişaşlarda E.Qriqoryan ermənilərə qarşı xüsusi qəddarlığı ilə seçilmiş, zorlamaya məruz qoyduğu erməni Məjlumyan bacıları tərəfindən istintaq zamanı qəti olaraq tanınmışdır. Məhkəmənin hökmü ilə azadlıqdan məhrum edilən E.Qriqoryan SSRİ dağılından sonra Ermənistanın həbsxanasına köçürülüb və oradan da dərhal müəmmalı şəkildə azadlığa buraxılıb. Hazırda istintaqı aparılan cinayət işi üzrə ağırlaşdırıcı hallarda qəsdən adam öldürmə, qrup halında zorlama və digər ağır cinayətləri törətməkdə təqsirləndirilən, barəsində məhkəmə qərarı ilə həbs qətimkan tədbiri seçilərək beynəlxalq axtarış elan edilmiş E.Qriqoryanın faktiki yaşadığı ünvanın operativ kanallarla müəyyən olunmasına və ictimaiyyətə bu barədə məlumat verilməsinə baxmayaraq, o, Ermənistanın xüsusi xidmət orqanlarının himayəsi altında üçüncü ölkənin ərazisində azadlıqda yaşamaqda davam edir.

Cinayət işinin materialları bir daha göstərir ki, Sumqayıtın azərbaycanlı sakinlərinin fərdi humanizmi və şücaəti olmasaydı, hadisələr planlaşdırılmış təxribat planına uyğun olaraq, daha geniş miqyas alardı. Milliyyətçə erməni olan şahidlərin ifadələrindən göründüyü kimi, onlarla erməni hadisələr vaxtı azərbaycanlı ailələr tərəfindən öz evlərində yerləşdirilməklə xilas edilmişdir.

SSRİ dövründə foto-video çəkilişə xüsusi nəzarət və senzura tətbiq olunmasına baxmayaraq, hadisələrin əvvəlcədən quraşdırılmış vasitələrlə foto-video çəkilişi aparılmış və dərhal SSRİ ərazisindən çıxarılaraq erməni lobbisi təşkilatları vasitəsilə anti-Azərbaycan kampaniyasının tərkib hissəsi kimi yayılmışdır.

Ermənistan və erməni lobbisi dairələri tərəfindən Sumqayıt hadisələri qəsdən Azərbaycana qarşı təbliğat və dezinformasiya məqsədilə istifadə edilsə də, Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi tədbirlər, aparılmış obyektiv və faktlara söykənən istintaq materialları ilə həmin iğtişaşların məhz erməni millətçilərinin və onların havadarlarının öz məkrli niyyətlərinə nail olmaq məqsədilə təşkil edilərək törədilməsi kifayət qədər və təkzibedilməz faktlarla sübuta yetirilib.

Hazırda qeyd olunan iğtişaşların bütün sifarişçisi və iştirakçılarının aşkarlanaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması, eləcə də onların və havadarlarının ifşa olunması istiqamətində kompleks istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir".

“Kaspi qəzeti”. - 2018. - 23 fevral. - № 23. - S. 4.

Erməni məkrinin Sumqayıt avantürası

30 il əvvəl - 1988-ci ilin fevral ayının sonlarında Sumqayıt şəhərində baş verən hadisələr ermənilərin və erməni havadarlarının Azərbaycan xalqı ilə bağlı beynəlxalq ictimaiyyətdə mənfi imic yaratmaq məqsədi güdən qanlı cinayətlərindən biri idi. Bu hadisələr nəticəsində Sumqayıtda müxtəlif millətlərdən olan 32 nəfər, o cümlədən 26 erməni həlak olub, 400-dən çox insan bədən xəsarəti alıb, 200-dən çox mənzil talan edilib, 50-dən artıq mədəni-məişət obyektı dağıdılıb.

Niyə Sumqayıt?

Yaşlı və orta nəslin nümayəndələri 30 il əvvəl - 1988-ci il fevralın 27-28-də Sumqayıtda erməni millətçilərinin xaricdə yaşayan havadarlarının və "Daşnaksütyun" partiyasının dəstəyi ilə necə qanlı aksiya törətdiyini yaxşı xatırlayırlar. Hadisəni törətməkdə başlıca məqsəd erməni şovinistlərinin azərbaycanlıları başkəsən, quldur və qaniçən millət kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etməsi idi.

Separatçı, millətçi və terrorçu erməni və ermənipərəst qüvvələr tərəfindən Sumqayıtda törədilən iğtişaşları araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən 1855461-88 nömrəli xüsusi cinayət işi açılıb, 444 adam məhkəmə qarşısında cavab verib, onlardan 400 nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılıb, bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, bir nəfər - Əhməd Əhmədov ölüm cəzasına məhkum olunub və bu hökm tələsik yerinə yetirilib.

Sumqayıtda törədilmiş hadisələr barədə Sovet İttifaqının və xarici ölkələrin mətbuatında dərc olunmuş, dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində, radiolarda, televiziya kanallarında səslənmiş materialların əksəriyyəti erməni mövqeli, birtərəfli, qərəzli xarakter daşıyırdı. İnformasiya müharibəsində erməni tərəf ölçüyəgəlməz dərəcədə fəallıq göstərib, azərbaycanlılar haqqında böhtan xarakterli yalanlar yaymağa müvəffəq olub.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra bir sıra məsələlərlə yanaşı, Sumqayıt hadisələrinə də aydınlıq gətirildi və onun başvermə səbəbləri araşdırıldı. Məhz bundan sonra ermənilərin əsl siması üzə çıxdı. Məlum oldu ki, Sumqayıt hadisələri əvvəlcədən planlaşdırılmış ssenari əsasında həyata keçirilib. Ermənilər, əslində, bununla gələcəkdə həyata keçirəcəkləri digər faciələri ört-basdır etmək niyyəti güdürdülər.

Sumqayıt hadisələrinin başvermə səbəbləri araşdırılarkən ortaya belə bir sual çıxır: ermənilər öz təxribatlarını həyata keçirmək üçün niyə məhz bu yolu seçdilər? Cavab məlumdur: ölkəmiz əleyhinə güclü ideoloji mübarizə aparmaq, habelə soydaşlarımızın indiki Ermənistandan zorla qovulmalarının səbəblərini ört-basdır etmək. Onlar belə bir ssenarini beynəlxalq aləmdə Azərbaycan haqqında mənfi rəy formalaşdırmaq məqsədilə reallaşdırdılar. Xəyanətkar qonşularımız dünyaya əvvəlcədən guya azərbaycanlıların Sumqayıtda yaşayan ermənilərə qarşı zorakılıq etdiklərini, təzyiqlər göstərdiklərini planlaşdırılmış formada təqdim etməyə can atırdılar. Halbuki, əslində, insanları qətlə yetirənlər elə ermənilərin özləri idi. Respublikamız həmin dövrdə güclü informasiya blokadasına alınmışdı. Dünyaya birbaşa çıxışımız olmadığından əsl həqiqətləri beynəlxalq aləmə çatdırı bilmirdik, xarici aləmdən təcrid olunmuşduq. Azərbaycanın digər bölgələrində baş verən iğtişaşlar da "Krunk" təşkilatının gizli dəstəyi ilə hazırlanmış məxfi əməliyyatların tərkib hissəsi idi. Sov.İKP MK-nın birinci katibi M.Qorbaçovun, akademik Aqanbəkyanın, digər yüksək vəzifəli ermənilərin, habelə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi əməkdaşlarının da bu işdə xüsusi rolu vardı.

O vaxtlar şəhərin icra qurumlarının, hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyəti SSRİ rəhbərliyi tərəfindən ciddi şəkildə nəzarətə götürülmüşdü. SSRİ Prokurorluğunun xüsusi istintaq qrupu, DTK nümayəndələri şəhərə ezam olunmuşdular. Hadisələr baş verərkən soydaşlarımızın qeyri-qanuni həbs edilmələri, ölüm cəzasına məhkum olunmaları məhz bu amillərlə bağlı idi. Şəhərə əvvəlcədən çəkiliş və terrorçu qrupların göndərilməsi, xarici

müşahidəçilərin dəvət edilməsi bu hadisələrin məqsədyönlü şəkildə düşünülmüş planın tərkib hissəsi olduğunu göstərdi.

Ermənilər Sumqayıtı əbəs yerə hədəf seçməmişdilər. Həmin ərəfədə minlərlə soydaşımız Ermənistandan - öz ata-baba yurdlarından qaçqın düşmüşdü. Soydaşlarımız Sumqayıta pənah gətirərkən burada gizli erməni təxribatçıları fəaliyyət göstərirdilər. Planlı şəkildə aparılan qətlər, talanlar və digər cinayət halları göstərir ki, proseslər şəhərdəki qüvvələr tərəfindən idarə edilirmiş. Hadisələrin Moskvadan göndərilmiş yüksək səlahiyyətli şəxslərin gözləri qarşısında törədilməsi onların hər şeydən məlumatlı olduğunu söyləməyə əsas verirdi.

Ümumiyyətlə, 1988-ci il fevral ayının 27-də Sumqayıtda iğtişaşlara əvvəlcədən planlaşdırılmış şəkildə start verilmişdi. İtaətsizlik baş alıb gedirdi. Hüquq mühafizə orqanları iflic vəziyyətinə düşmüşdü. Bütün silahlar onlardan alınmışdı. Nəticədə bir çox ticarət, ictimai-iaşə və məişət obyektləri dağıdıldı, maşınlar yandırıldı. Miting iştirakçıları sakitləşdirmək qeyri-mümkün idi. Həmin anlar sovet qoşunları Sumqayıtın ayrı-ayrı məhəllə və mikrorayonlarına dislokasiya olunmuşdu. Lakin hadisələrin qarşısını almaq üçün müdaxilə edilmirdi. Fevral ayının 28-də və 29-da şəhərdə qanlı aksiya baş verdi. Mart ayının 1-də isə şəhərdə komendant saati elan olundu. İndi o günləri xatırlayanda hələ də aktuallığını itirməmiş suallarla üzləşirsən. Məsələn, sovet qoşunları niyə gözləmə mövqeyi tutmuşdu? M.Qorbaçov 1988-ci il iyul ayının 18-də SSRİ Ali Sovetinin iclasında "Qoşunlar Sumqayıta bir saat gecikmişdi" fikrini söyləmişdi. SSRİ müdafiə naziri Yazov isə "Sumqayıtın əks-sədası" sənədli filminin çəkiliş qrupuna verdiyi müsahibəsində bu faktı təkzib etmişdi.

Erməni ekstremistləri məhz Sumqayıt şəhərini ona görə seçmişdilər ki, orada 10 minə yaxın yeniyetmə texniki peşə məktəblərində təhsil alırdı. Azərbaycanın müxtəlif regionlarından gələn həmin gənclərin əksəriyyəti valideyn nəzarətindən uzaq idi. Şəhərdə kriminogen vəziyyət pisləşmişdi. Həmin günlər 100-dən yuxarı saqqallı və qara gödəkçə geyinmiş erməni ekstremisti Sumqayıtda idi. Əksəriyyəti "Dalğa" və "Sumqayıt" mehmanxanalarında qalırdı. Onlar əhali arasında müxtəlif şayiələr yayır, aranı qızıqdırır, insanları ermənilərin evlərinə soxulmağa təşviq edirdilər. Gənclər də asanlıqla təxribata uyurdular.

Ermənistan rəhbərliyi, ideoloqları Sumqayıt hadisələrindən kart kimi istifadə edərək azərbaycanlıları vəhşi, quldur, qaniçən bir millət kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etmək üçün təbliğat mexanizmini işə saldılar. "Azərbaycanda ermənilər qırılır, qətlə yetirilir, başları kəsilir, yandırılır" və s. kimi cəfəng uydurmalar yayılırdı. Sumqayıta xaricdən ezam olunmuş Artəşes Qabrielyan videokamera ilə hadisələrin bəzi məqamlarını lentə alırdı, sonralar onlar montaj olunub xarici telekanallarda göstərildi.

Sumqayıtda baş verən hadisələrdə əsas təşkilatçılardan və icraçılardan biri Eduard Qriqoryan idi. O, iki dəfə məhkum olunmuşdu və heç yerdə işləmirdi. "Krunk"un fəal üzvü idi. İstintaq qrupunun materiallarından aydın olur ki, 1988-ci il fevral ayının ortalarında onun yaşadığı mənzilə Yerevandan bir qrup emissar gəlibmiş. Qriqoryan təlimatlandırılmış, ona pul, narkotik vasitələr verilmişdi. "Paşa" ləqəbli Edik ertəsi gün ətrafına bir neçə azyaşlı yeniyetmə və gəncləri toplayıb, yaxın günlərdə bəzi əməliyyatlarda iştirak etsələr, çoxlu pul verəcəyini bildirərək onları şirnikləndirmiş və 1988-ci il fevral ayının 27-29-da Sumqayıtda iğtişaşlara rəhbərlik etmişdi. Onun barəsində ən dəqiq proqnozu SSRİ Baş Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi, o vaxtlar istintaq qrupunun rəhbəri Qalkin verib: "Eduard Qriqoryan tüfeyli həyat sürən bir canidir. Dəfələrlə həbs olunsa da, nəticə çıxarmayıb. O, Sumqayıtın azyaşlı uşaqlarını başına toplayıb beyinlərini dumanlandırmış, iğtişaşlara rəhbərlik etmişdir.

Sumqayıtda baş verən hadisələrdə onun cinayət əməlləri nəticəsində 5 erməni qətlə yetirilmiş, 8 qadın zorlanmışdır..."

Həqiqəti boğmağa hesablanan yalanlar, uydurmalar, şayiələr

1988-ci il fevralın 28-dən 29-na keçən gecə erməni terrorçuları xaricdə yaşayan havadarlarının köməyi ilə Sumqayıtda qan tökdülər. Elə bununla bağlı mətbuat səhifələrində yayılan

böhtanlar, erməni millətçilərinin çirkin niyyətli kampaniyaları həqiqəti üstələməyə başladı. Yerevanda nəşr olunan "Sumqayıt, genosid, aşkarlıq" kitabı başdan-başa böhtan və iftira toplusuna çevrilmişdi. Hətta təkzibolunmaz faktlar bilərəkdən və qəsdən təhrif olunmuş, rəqəmləri şişirtməklə dünya ictimaiyyətini çaşbaş salmaq istəmişdilər. 1988-ci il 30 mart tarixli nömrəsində "İzvestiya" qəzeti belə bir sərlovhə ilə yazı dərc etmişdir: "Sumqayıt: istintaqa şayiələr mane olur". Həqiqətən, ermənilər mərkəzi - SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunu da çaşdırmaq üçün hər cür yalan və hiylələrə əl atırdılar. Sumqayıt hadisələrində həlak olanların sayını bəzən ağlagəlməz dərəcədə şişirdirdilər. "Pravda" qəzeti 4 aprel 1988-ci il tarixli sayında yazırdı ki, Ermənistanın Moskvadakı nümayəndəliyinin yaydığı məlumata görə, Sumqayıtda guya 1000 nəfərə qədər adam öldürülüb. Ermənilərin saxta mənafeyi qorunmayanda köhnə vərdişlərindən əl çəkmir, şərə və böhtana üstünlük verirdilər.

Toplantılarında Moskvaya, Mərkəzi Komitəyə, rus xalqına inamsızlıq ifadə edən bəyanatlar yayırdılar... O vaxtlar Qarabağ komitəsinə rəhbərlik edən Ermənistanın eks-prezidenti Levon Ter-Petrosyan idi. Deməli, hələ sovet vaxtından xaricdə yaşayan erməni lobbisinin vəsaiti və köməyi ilə Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirmək üçün çirkin və məkrli oyunlar gedirdi. Sumqayıtda törədilmiş qanlı cinayətlər də əvvəlcədən hazırlanmış həmin ssenarilərin davamı idi.

1988-ci il mart ayının əvvəllərində hadisələr bir qədər səngisə də, şayiələrin, uydurmaların miqyası genişləndirdi. Qərribə burasıdır ki, cəmi 2-3 gündə dünyanın ucqar yerlərindən ermənilərin tərəfdarları və təbliğatçıları peyda olmuşdular. Hadisələrin sabahısı İsveçrədən gələn Artəşes Qabrielyan adlı erməni videokamerası ilə Sumqayıtın küçələrini gəzirdi. O, lentə aldığı materiala belə ad qoymuşdu: "Bizi başkəsənlərdən xilas edin". Bu hadisələrdən sonra Azərbaycana qarşı böyük təbliğat kampaniyası başladı. "Azadlıq" radiosunun erməni redaksiyasının baş redaktoru Eduard Ohanesyan hadisələri öz xeyirlərinə şərh etmək üçün hər cür böhtana, şərə əl atırdı. Ermənilər ölənlərin sayını artırır, yalan və qərəzli məlumatları mətbuat səhifələrində yayırdılar. Sumqayıt hadisələrindən sonra erməni tarixçiləri fəallaşdılar, iftira və təhrifə üstünlük verməklə çoxlu sayda kitablar nəşr etdirdilər. Sumqayıt hadisələrini araşdıran siyasi analitiklər, bu mövzuda yazan jurnalistlər, eləcə də hadisələrin mahiyyəti ilə maraqlanan insanların çoxu hələ o vaxtlar yaxşı dərk etmişdilər ki, iğtişaşların ssenarisi Moskvada, Siyasi Bürodə hazırlanmışdı.

1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda iğtişaşların törədilməsinin bir neçə səbəbi vardı. Ermənilər Azərbaycandakı soydaşlarının zorakılığa məruz qalması görüntüsü ilə nəinki bu şəhərin sakinlərinin, bütövlükdə azərbaycanlıların şəxsinde düşmən obrazı yaratmaq, bununla da mənfur niyyətlərini ört-basdır etmək fikrində idilər. Həmin illər Sumqayıtda gənclər çoxluq təşkil edirdi. Onlar müxtəlif bölgələrdən gəlir, işə düzəlir, yataqxanalarda yaşayırdılar. Müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin yaşadığı şəhərdə hər cür adam tapmaq mümkün idi.

Müşahidəçilər sonralar yazacaq və deyəcəkdilər ki, ermənilər sumqayıtlı gənclərə pulsuz olaraq tərkibinə müxtəlif uyuşdurucu maddələr qatılmış çoxlu miqdarda alkoqollu içkilər paylamışdılar. Ermənistandan qaçqın düşərək respublikamıza pənah gətirənlərin böyük hissəsi də Sumqayıtda məskunlaşmışdı. Doğma yurd-yuvalarından zorla qovulan bu adamların təbii narazılıqlarından imkan daxilində istifadə etmək, eləcə də hadisələrin guya onlar tərəfindən törədildiyini bəyan etmək daha inandırıcı görünürdü.

* * *

Üç minə yaxın günahsız şəhər sakini həbs edildi

Martın 1-dən keçmiş SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupu hadisələri araşdırmaq üçün fəaliyyətə başladı. Bu qrupa keçmiş SSRİ Prokurorluğu Baş İstintaq İdarəsi rəisinin müavini Nenaşev və Baş Prokurorluq yanında xüsusilə mühüm işlər üzrə müstəntiq Qalkin başçılıq edirdilər. Keçmiş SSRİ DTK-nın və SSRİ Hərbi Prokurorluğunun xüsusi qrupları da Sumqayıtda idilər. Üç minə yaxın günahsız şəhər sakini həbs edildi. Onların bir qismi inzibati

məsuliyyətə cəlb olundu, bir qismi çətinliklə də olsa azadlığa çıxıb bildi. 94 nəfər haqqında isə cinayət işi başlandı. İstintaq zamanı tutulanların zorakılıqla bir-birinə qarşı ifadələr verməsində adıçəkilən qrupla yanaşı, Azərbaycanın müvafiq qurumlarının üzüyola əməkdaşlarının da "xidməti" olmuşdur. Məhkəmələr yuxarıların göstərişlərini əsas tutmuş, baxılan cinayət işlərində qanunun aliliyi prinsiplərini kobudcasına pozaraq ədalətsiz hökmlər çıxarmışlar. 18 oktyabr-18 noyabr 1988-ci il tarixdə Moskvada keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsi Ə.Əhmədovun, İ.Cəfərovun, T.İsmayılovun cinayət işlərinə baxmış, prosesdə müttəhimlərə qarşı ittihamların əsassızlığı sübut olunmuşdu. Ona görə də həmin iş bütövlükdə yenidən istintaqa qaytarılmalı idi. Buna baxmayaraq, yalnız İ.Cəfərovun və T.İsmayılovun cinayət işinin materialları yenidən təhqiqata verilmiş, Ə.Əhmədov isə heç bir tutarlı dəlil-sübut tapmadan hadisələrin təşkilatçısı damğası vurularaq güllələnməyə məhkum edilmiş və hökm oxunduqdan 17 ay sonra Moskva şəhərində icra olunmuşdu. Haqsız yerə həbs olunmuş Elçin Gəncəliyev ona verilən işgəncələrə dözməyərək həbsxanada intihar etmişdi.

Ermənilərin Sumqayıt hadisələri zamanı bir nəfər də olsun azərbaycanlının öldürülməməsi ilə bağlı iddialarına baxmayaraq, cinayət işləri öyrənilərkən müəyyən olunmuşdur ki, şəhərə qoşun yeridilərkən 5 azərbaycanlının öldürülməsinə dair Bakı Qarnizonu Hərbi Prokurorluğunda başlanan istintaq işinə əsassız olaraq xitam verilmişdir. Həmin cinayət işi üzrə aparılan əlavə istintaq zamanı sübut olunmuşdur ki, Bakıdakı 1 nömrəli avtobus parkının sürücüsü, milliyətçə erməni olan Valeri Markaryan içərisində hərbiçilər olan avtobusu Sumqayıtda dinc əhalinin üstünə sürmüş və nəticədə 4 azərbaycanlı həlak olmuşdur. Hazırda bu fakt üzrə istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir. Sumqayıt hadisələrindən sonra erməni tərəfi dərhal anti-azərbaycan informasiya kampaniyasına başlamışdı. Onlar hadisələrdən mümkün qədər çox bəhrələnmək, dünya ictimaiyyətinin nəzərində azərbaycanlıların zalım, qəddar, qaniçən obrazını yaratmaq və guya bu səbəbdən də onlarla birgə yaşamağın mümkün olmaması haqqında fikir formalaşdırmaq üçün vaxt və vəsait əsirgəmədilər. Ermənilər indi də bu hadisələrin guya azərbaycanlılar tərəfindən onlara qarşı soyqırımını törədildiyi fikrini formalaşdırmağa çalışır, hadisələrə siyasi qiymət verilməsinin vacibliyini vurğulayırlar.

Araşdırmalar isə göstərir ki, Sumqayıt hadisələrinin ən azı üç tərəfi olmuşdur: birincisi, "yenidənqurma", "yeni siyasi düşüncə" şüarları ilə pərdələnən Mixail Qorbaçovun rəhbərliyi ilə dünya sosializm sistemini və eləcə də SSRİ-ni dağıtmaq siyasətini həyata keçirən qüvvələr, ikincisi, yaranmış fürsətdən istifadə edərək Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Azərbaycandan qoparmaq və Ermənistanla birləşdirmək istəyən erməni və ermənipərəst millətçi və separatçı qüvvələr, üçüncü tərəf isə hadisələri icra edən xüsusi hazırlıq keçmiş təxribat qrupu tərəfindən təhrik olunmuş yeniyetmələr, müxtəlif cinayətkar ünsürlər və yetkinləşməmiş gənclər.

SSRİ-nin milli münaqişələr zəminində dağıdılması ssenarisinin müəllifləri və bu ssenarini həyata keçirməyə çalışan qüvvələr, erməni millətçi və separatçıların havadarları Qarabağ uğrunda ümummilli erməni hərəkətinə təkən verə biləcək tutarlı siyasi bəhanə əldə etmək üçün Azərbaycan ərazisində anti-erməni iğtişaşlar törətmək qərarına gəlmiş və bu məqsədlə əlverişli yer kimi Sumqayıt şəhərini seçmişdilər.

SSRİ-ni dağıtmaq üçün Dağlıq Qarabağ problemi nə qədər sərfəli idisə, Sumqayıt bəhanəsi də erməni hərəkətinə təkən vermək üçün bir o qədər yararlı idi.

Sumqayıt şəhərinin keçmiş güc strukturları əməkdaşlarının bir neçəsi faktiki olaraq 28 fevral hadisələrinin istintaq və əməliyyat yolu ilə təhqiqindən kənarlaşdırılsalar da, müəyyən etmişlər ki, şəhərdə özlərini "Qafandan qovulmuş azərbaycanlılar" kimi təqdim edən 20-25 nəfərlik təxribat qrupu fəaliyyət göstərmiş. Bu barədə onlara hətta bəzi zərərçəkmiş ermənilər də məlumat vermişlər. Həmin məlumatlar SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq-əməliyyat qrupuna çatdırılsa da, naməlum səbəblərdən yoxlanılması təşkil edilməmiş və nəticəsiz qalmışdır. O vaxtlar SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunda tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərmiş Nofəl Əhmədov bildirir ki, həmin təxribat qrupunun ifşa edilməsi üçün cüzi də olsa tədbirlər görülməmişdir. DTK-nın Sumqayıt şəhər şöbəsi tərəfindən hadisələrin əsas təşkilatçılarından

və icraçılarından biri olan “Paşa” ləqəbli Eduard Robertoviç Qriqoryan barəsində məlumat SSRİ DTK-nın Sumqayıt hadisələri üzrə əməliyyat sahəsinə rəhbərlik edən Yevgeni Popova çatdırılsa da, o buna şübhə ilə yanaşmış, milliyyətçə erməni olan şəxsin öz soydaşlarına qarşı cinayət törətdiyinə inanmadığını demişdir. Martin əvvəllərində DTK-nın Sumqayıt şöbəsinin rəisi Vladimir Lebedev ona Eduard Qriqoryan barədə məlumatın doğru çıxdığını və artıq həbs olunduğunu bildirmişdir. Eduard Qriqoryanın hadisələrdə iştirakı və onun əlaqələrinin müəyyən edilməsi üçün qeydiyyat-əməliyyat işi açılmış, əməliyyatın gedişində “Paşa”nın əslən qarabağlı, milliyyətçə erməni olan Osipov və ya Osipyanyan soyadlı bir “həmkarı” ilə söhbətlər aparılmışdır. Sonradan Osipovun (Osipyanyan) Özbəkistan SSR ərazisində yerləşən islah-əmək müəssisəsində cəza çəkməsi barədə məlumat alınmış və bu ölkənin müvafiq orqanlarına sorğu göndərmək qərarına gəlinmişdir. Lakin SSRİ DTK-dan gəlmiş nümayəndələr həmin sorğunu müxtəlif bəhanələrlə imzalamaqdan və göndərməkdən imtina etmişlər. Sumqayıt hadisələrinin törədilməsində sovet rəhbərliyinin maraqlı olduğu göz qabağındadır. Bu şəhərdə güc strukturlarının kifayət qədər hərbi və silahlı qüvvələri olduğu halda, hadisələrin qarşısının alınması üçün lazımi tədbirlər görülməmiş, bununla bağlı hətta SSRİ DTK-nın sabiq sədr müavini Filip Denisoviç Bobkov Sumqayıtda olarkən ona müraciət etdikdə bildirmişdir ki, hadisələrin qarşısını almaq barədə əmr verməyə yalnız SSRİ rəhbərliyinin səlahiyyəti var. SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu isə cinayətin təşkilatçılarının müəyyən edilməsi istiqamətində obyektiv iş aparmamış, çox vaxt təşkilatçılar qismində azərbaycanlıları məsuliyyətə cəlb etməyə çalışmış, beləliklə, əməliyyat tapşırıqlarının nəticələri demək olar ki, kölgədə qalmışdır.

Ermənilərə külli miqdarda silah və canlı qüvvə verildi

Ermənistanın rəhbərləri, hərbiçiləri, qatı millətçiləri Dağlıq Qarabağın və digər Azərbaycan torpaqlarının işğalında tək-cə öz imkanlarından istifadə etmişdilər? Xeyr! Əgər kənardan kömək olmasaydı, ermənilər cürət edib Azərbaycan torpaqlarını zəbt edə bilməzdilər. Buna onların cəsəreti çatmazdı! Sovet hərbiçiləri bu işdə onlara dəstək idilər. Ermənilərə külli miqdarda silah və canlı qüvvə verildi.

Parisdə nəşr olunan “Jurnal dyu dimanş” qəzeti 1990-cı il yanvar ayının 24-də yazırdı: “Axır günlər Livandan Yerevana minomyot və avtomatlar daşıyan təyyarələr gəlməkdə davam edir. Onların boşaldılması erməni gömrük işçilərinin nəzarəti altında gecələr həyata keçirilirdi. Artıq neçə gündür ki, aeroportun gömrüyündə bir nəfər də olsun rus xidmət etmir. Bu silahların daşınması ola bilsin ki, sentyabrdan başlanıb. Dağlıq Qarabağda vətəndaş müharibəsi qızıqşan andan Yerevanda və kəndlərdə, Azərbaycanla sərhəd ərazidə daha çox silahlı adamlara, həmçinin hər şeyə hazır olan qızıqşmış gənclərə rast gəlinir. Bu dəstələrin başında çox vaxt Beyrutdan və Dəməşqdən gəlmiş erməniləri görmək olar. Onların bəziləri Livan terrorçularına və silahlanmış xristian qruplarına yaxındırlar. Küçə döyüşləri taktikasını yaxşı bilən yüzlərlə Livan ermənisi bura vizasız gəlib. Onların bir hissəsi Yerevanda yerləşir, əksəriyyəti isə sərhəd rayonları olan Gorus və Xanlar ətrafına yola düşüb. Qonşu respublikalarda olduğu kimi, “Qarabağ Komitəsi” bu təşkilatları Azərbaycana qarşı öz əlində saxlayır”.

Ermənilər ideoloji silahdan da məharətlə istifadə etməyə çalışırdılar. Erməni və ermənipərəst qüvvələr dünyanın ayrı-ayrı mətbuat səhifələrində guya “böyük Ermənistan”ın mövcud olduğunu iddia edir, Osmanlı imperiyası tərəfindən dağıldığını ön plana çəkirdilər. Fransız sovetşünası Lemerse-Kelkeje “Azərbaycana xaricdən təsir” məqaləsində Azərbaycan tarixini təhrif edir, qonşu dövlətlərə (ermənilər nəzərdə tutulur) qarşı xəyanətkar olduğunu sübut etməyə çalışırdı.

Erməni ideoloqları öz havadarlarının pulu hesabına xaricdə kütləvi informasiya vasitələrində Azərbaycan haqqında mənfi imic yaratmaqla məşğul idilər. Məsələn, 1989-cu il iyun ayının 29-da “Yurmala” qəzetinin 26-cı nömrəsinin birinci səhifəsində belə bir başlıq verilmişdi: “Qəzetin bu nömrəsi Ermənistanı və erməni xalqına həsr olunur”.

Qərb ölkələri, transmilli korporasiyalar, xarici mətbuat Azərbaycanda gedən ictimai-

siyasi proseslərdən, Sumqayıtda baş verən qanlı aksiyadan, Dağlıq Qarabağ problemindən SSRİ-nin dağıdılmasında və Kommunist Partiyasının ləğvində bir alət kimi yararlandılar. Erməni millətçiləri isə bu hadisələrdən tarixi şans kimi istifadə etməyə çalışdılar. Həmin illər ermənilər informasiya müharibəsində üstünlük qazanmışdılar. Fransada, Kaliforniyada, Hollandiyada kütləvi informasiya vasitələrində ermənilər və ermənipərəst siyasətçilər, politoloqlar Azərbaycanın ünvanına böhtanlar, hədyanlar yağdırırdılar. "Sandi Tayms" qəzeti yazırdı: "Azərbaycanlılar ermənilərdən aciz və gücsüz deyillər. İnformasiya müharibəsində isə azərbaycanlılar ermənilərdən aciz və gücsüzdürlər".

Sumqayıtda qanlı terror fevralın 27-də baş tutsa da, bu ssenari çoxdan hazırlanmışdı. Ssenari çox məxfi şəkildə yazıldığından iğtişəşlər başlandıqdan sonra da həqiqət dünyadan, cinayətkarlar isə istintaqdan gizlədildi. Hadisələrin xronikası, ardıcılığı sübut edir ki, erməni millətçi və separatçı qüvvələri bu qanlı terrorun məxfi planını, parol və işarələrini çoxdan hazırlamışdılar. Bir-birinin ardınca təşkil olunan aksiyalar, siyasi gedişlər də bunu sübut edir. Eyni vaxtda Xankəndidə və Yerevanda Qarabağ uğrunda mitinqlər təşkil olunur, yığıncaqlar keçirilirdi. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılar kütləvi şəkildə ata-baba yurdlarından zorla qovulurdular. İlk qaçqınlar Bakıya, Sumqayıta gəlirdi. Bunun ardınca cavab aksiyaları təşkil olunurdu. Nümayişçilər, yürüşçülər arasında Azərbaycan dilində sərbəst danışan saqqallı erməni emissarları görünürdü. Erməni separatçıları məqsədlərinə çatmaq üçün hər cür hiyləyə əl atır, dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Moskva isə hadisələri sükutla izləyir, əslində, daha riyakar və dəhşətli planların konturları cızılırdı.

1988-ci il fevral hadisələrindən sonra M.Qorbaçov yüksək dairələrdə Sumqayıt faciəsinə siyasi qiymət verilməsinin qarşısını aldı. Çünki o vaxtlar Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilsəydi, həmin əməliyyatın yüksək dairələrdən idarə olunması faktı ortaya çıxıb bilərdi. SSRİ-nin milli münaqişələr zəminində dağıdılması ssenarisinin əsl müəllifləri ittiham olunardı, Sumqayıtda törədilmiş iğtişəşlərin Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlılığı üzə çıxardı, ermənilərin dünyaya bəlli olan iç üzləri açılırdı. Hələ bir vaxtlar ermənilərin vəhşiliyindən dəhşətə gələn fransız jurnalisti Jan-İv yazırdı: "Mən müharibədə çox şeylər olduğunu, alman əsgərlərinin qəddarlığını eşitmişəm. Amma ermənilər onları ötürüb keçiblər. Onlar 5-6 yaşlı uşaqları, dinc əhalini vəhşicəsinə öldürürlər". Əslində, dünya ictimaiyyəti erməniləri belə tanıyır: zalım, qəddar, qaniçən, bir sözlə, ümumbəşəri bəla kimi...

Doğrudur, hadisələrin mahiyyətini açmaq, baş verənlərə hüquqi qiymət vermək üçün SSRİ Baş Prokurorluğu istintaq qrupu yaratdı. İlk baxışda gözləmək olardı ki, əsl həqiqət üzə çıxacaq. Amma belə olmadı, şəhərdə kütləvi həbslər başladı. Günahsız adamlar istintaqa cəlb olundu. Əsl cinayətkarlar məsuliyyətə cəlb olunmadılar.

Moskvadan gələn müstəntiqləri qanlı təxribatı təşkil edənlər maraqlandırmırdı

Fevralın 27-də Sumqayıt şəhər prokuroru İsmət Qayıbov baş vermiş iğtişəşlərlə bağlı cinayət işi başlatsa da, dörd gün sonra Moskvadan göndərilmiş SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu bu işi öz icraatına götürərək Sumqayıtın və ümumiyyətlə, Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarını istintaq-əməliyyat tədbirlərindən kənarlaşdırdı. Belə bir şəraitdə ermənilərin əvvəlcədən, qeyd-şərtsiz zərər çəkmiş tərəf kimi tanınması asanlaşdı, tutulan ermənilərin hamısı "səhvən yaxalanmışlar" kimi azadlığa buraxıldı.

Hərbçilər tərəfindən tutulmuş E.Qriqoryanın ifşa edilməsi isə istintaqın yox, zərərçəkmiş Mejlumyan bacılarının onu özlərinə qarşı zorakılıq edənlərdən biri kimi tanımasını nəticəsində mümkün oldu. Qriqoryan uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilsə də, sonradan cəzasının qalan hissəsini çəkmək üçün onun Ermənistana göndərilməsi də çox şeydən xəbər verir.

Moskvadan gələn müstəntiqlər Sumqayıtda özlərini həyasızcasına aparır, dindirmələr zamanı azərbaycanlılarla çox sərt rəftar edirdilər. SSRİ DTK-nın baş müstəntiqi polkovnik Zubtsev Sumqayıt milisinin əməkdaşlarını sorğu-suala tutarkən aydın başa düşülürdü ki, sovet rəhbərliyini qanlı təxribatı təşkil edənlər yox, yerli partiya və sovet orqanlarının, təsərrüfat və istehsalat sahələri rəhbərlərinin şəxsi həyatları barədə kompromat xarakterli məlumatlar daha

çox maraqlandırır. Bütün bunlar isə təbii ki, həmin şəxslər barəsində “zəruri” tədbirlər görmək üçün yox, azərbaycanlı rəhbər işçiləri ləkələmək və həbs etmək üçün lazım idi. Belə faktlar azərbaycanlıların əleyhinə növbəti çığır-bağır kampaniyası qaldırmağa “əsas” verirdi.

Hadisələr ərəfəsində yerli hakimiyyət strukturları yuxarı hakimiyyət orqanlarına əsl vəziyyət barədə məlumat vermişdilər. Moskvadan gəlmiş yüksək vəzifəli, qoşun hissələrinin və digər dövlət orqanlarının səlahiyyətli nümayəndələri Sumqayıtda idilər, iğtişələr və talanlar onların gözü qarşısında törədilmişdi. Bu isə onu göstərir ki, hadisələr Moskvadan idarə olunur və izlənilirdi.

Sumqayıtda yaşayan ermənilərin bir qisminin millətçi-ekstremist fikir daşıyıcıları olmasına dair məlumatlara keçmiş Azərbaycan SSR DTK-nın arxivində saxlanan və istintaqa təqdim edilmiş “Nalyotçik” (“Basqınçı”) kodu altında əməliyyat işinin materialları arasında olan sənədlərdə də rast gəlinir. Məsələn, əməliyyat işinin rus dilində tərtib edilmiş 146-147-ci vərəqləri Sumqayıt şəhərindəki hadisələr ərəfəsində DTK orqanları tərəfindən hazırlanmış 47 ekstremist erməni barəsindədir. Qeyd edək ki, adları çəkilən ermənilərin heç biri şəxsən zərər çəkməmişdir.

1991-ci ilin avqust ayında Moskvada baş vermiş çevrilişlə əlaqədar başlanmış cinayət işi üzrə yaradılan istintaq qrupu tərəfindən intihar etmiş sabiq SSRİ daxili işlər naziri Boris Puqonun xidməti otağında aparılan axtarış zamanı rəflərdəki sənədlər arasında Məshəti türklərinin Özbəkistandan qovulması, Dağlıq Qarabağla və digər bu kimi hadisələrlə əlaqədar sənədlər aşkar edilmişdir. Sənədlərdə Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərmiş “Krunk” təşkilatı, onların üzvləri barədə, ümumən Dağlıq Qarabağ hadisələri haqqında SSRİ DİN-ə daxil olan ilk məlumatlar öz əksini tapmışdır. Bu məlumatlar həm Ermənistan, həm də Azərbaycan Daxili İşlər nazirliklərinin arayışlarından, eləcə də SSRİ DİN-in müvafiq idarələrinin məlumatlarından ibarət olmuşdur. Bu faktın özü də onu göstərir ki, baş verənlər barədə SSRİ rəhbərliyinin ilk günlərdən ətraflı məlumatı olmuş, lakin müəmmalı səbəblərdən hadisələrin qarşısını almağa heç bir cəhd göstərilməmişdir.

Sumqayıt hadisələrinin ermənilərin maraqlarına xidmət edən təxribat olduğu faktlarla sübut edilib. Bu, əvvəlcədən düşünülmüş və həyata keçirilmiş bir aksiya idi. Ermənilər bu qanlı əməllərindən öz mənafeləri üçün istifadə etməyə, beynəlxalq miqyasda xalqımız haqqında mənfi rəy formalaşdırmağa cəhd göstərsələr də, zaman hər şeyi yerbəyer edərək kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu sübuta yetirdi.

Rəşad Cəfərli.

“Azərbaycan qəzeti”. - 2018. - 27-28 fevral. - № 46. - S. 1,10.

30 il əvvəl ermənilərin törətdikləri saxta “genosid”

1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda ermənilər tərəfindən öncədən planlaşdırılmış qanlı hadisələrdən bizi 30 illik zaman ayırır. Həmin hadisələr ərəfəsində görünməyən faktlar indi aydınlaşır. Onları vaxtında görəydik, sonradan kökünü araşdırmaqda çətinliklərlə üzləşməzdik. Erməni təbliğat maşını hələ də dünyaya Sumqayıt hadisələrini onlara qarşı törədilən terror kimi qələmə verməkdə israrlıdır. Halbuki istintaq proseslərində bu terrorun məhz ermənilər tərəfindən törədilməsi sübuta yetirilib. Dünyaya səpələnən ermənilər əslində, çox yaxşı bilirlər ki, törədilən hadisələr öz quldur millətçilərinin əməlidir. Qarşılarına qoyduqları məkrli məqsədə yetmək üçün hər cür vəhşilikdən, terrordan, insanlığa sığmayan qanlı cinayətlərdən, hətta bu yolda öz millətinin belə qanını tökməkdən çəkinmirlər.

Başlanğıc

1988-ci ilin fevralında Xankəndidə erməni şovinistləri kütləvi mitinqlər keçirirdilər. Onlar SSRİ və Ermənistan SSR rəhbərliyindən tələb edirdilər ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycan Respublikasının tərkibindən çıxarılıb Ermənistanın tərkibinə qatılsın. Mitinqlərdə həyasızcasına azərbaycanlıların “cinayətlərindən” söz açır, ermənilərin guya onların əli altında qaldıqlarını iddia edirdilər. Dağlıq Qarabağın ətraf rayonlarından ermənilər mitinqlərə axışır, oradan təlimatlanırdılar. Az bir zamanda buna adekvat cavab verəcək yer də müəyyənləşdirildi. Həmin hadisələrdən sonra belə bir fikir dolaşırdı ki, ermənilər öncə Gəncəni iğtişaşların mərkəzi kimi qəbul ediblər. Amma sonradan məlum oldu ki, mərkəz ermənistanlıların daha çox yaşadığı Sumqayıtı seçib.

Bu il 69 yaşını qeyd edəcək Sumqayıt əməksevər şəhəridir. Onu quranlar sovetlər birliyinin hər yerindən bura gələn gənclərdir. Yaranışından diqqəti cəlb edən bu şəhər beynəlmiləl xüsusiyyətləri ilə də fərqlənirdi. İndi dünyanın müxtəlif yerində yaşayan sumqayıtlılar bu gün də öz şəhərləri ilə fəxr edirlər.

Vaxtilə “dostluq” şəhəri adlanan, özündə 82 millətin və etnik qrupun nümayəndələrini birləşdirən, daşı daş üzərinə qoyub böyük şəhər salan, beynəlmiləl bir ailədə yaşayan insanlar 1988-ci ilin fevral ayının 28-dən 29-na keçən gecə bir qrup ekstremistin əli ilə Sumqayıtda qanlı aksiyanın törədilməsinə necə rəvac verə bilərdilər? Dağlıq Qarabağ problemini ortaya atan kim idi? Hadisələrə təkən verən, təlimatlandıran, maddi vəsait ayıran qüvvələr kimlər idi? Vaxtilə bir parta arxasında əyləşib eyni dildən dərs keçənlər necə bir-birinə düşmən kəsildi (ermənilərin çoxu Azərbaycan dilini yaxşı bilirdi)?

Bütün bunları isti-isti araşdırmaq, onlara dolğun cavab tapmaq o qədər də asan deyil. Ermənipərəst kütləvi informasiya vasitələri öz uydurma cızma-qaraları ilə indi də guya Sumqayıtda ermənilərə qarşı “genosid”in olmasını sübut etmək istəyirlər.

Əslində, Sumqayıt hadisələrinə Dağlıq Qarabağ rakursundan baxmaq gərəkdir, çünki “böyük Ermənistan” yaratmaq xülyasında olan Ermənistan Respublikasının rəhbərliyi, millətçi qüvvələr, daşnak partiyasının fəalları, kəşfiyyat orqanları Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərini gərginləşdirməklə separatizm geniş meydan açırdılar. O vaxt Moskvanın ermənipərəst mövqedən çıxış etməsi nəticəsində SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin bir qolu olan Ermənistanın xüsusi xidmət orqanlarının və xaricdə yaşayan erməni lobbisinin ssenarisi əsasında Sumqayıtda qanlı aksiya törədildi.

Sumqayıt hadisələri Dağlıq Qarabağ problemi ilə, Dağlıq Qarabağ problemi isə SSRİ-nin dağıdılması planları ilə bağlı idi. Bu bəlalı problemə qarşı isə gərgin, ardıcıl və prinsiplial təbliğat aparmaq, ermənilərin hiyləgər və məkrli siyasətlərini ifşa edərək dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq lazımdır

İğtişaşlar haradan qaynaqlanırdı

1988-ci ilin əvvəllərində böyük sovetlər imperiyası tənəzzülə uğramaqda idi. Çökməkdə olan Sovet İttifaqının rəhbərləri vəziyyətdən çıxış yolunu sanki qanlı hadisələr törətməkdə görürdülər.

Həmin illərdə İttifaq rəhbərləri bir-birini əvəzləyirdi. K.Çernenko vəfat etdikdən sonra kimin hakimiyyətə gələcəyi vacib şərtlərdən biri idi. Artıq Sovet İttifaqını kommunist partiyası idarə edə bilmirdi. İttifaqın dağılmasında maraqlı olan güc mərkəzləri M.S.Qorbaçovu hakimiyyətə gətirdi. Qorbaçovun isə siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Şahnazaryan, iqtisadi məsələlər üzrə köməkçisi A.Aqanbekyan, Dövlət Plan Komitəsinin birinci müavini Sitaryan və digər mühüm vəzifələrə qoyulan yüzlərlə erməni böyük bir dövlətin xarici və daxili siyasətini maraqlı və ambisiyalarına uyğun asanlıqla istiqamətləndirə bildilər. Dövlətdə təmsil olunan bir şəxsin - Aqanbekyanın 1987-ci ildə Fransadakı məlum çıxışında Qarabağın Ermənistanla verilməsi təklifi xarici diaspor nümayəndələri tərəfindən alqışlarla qarşılandı. Qarabağda və Ermənistanda fasiləsiz mitinqlərə start verildi, həmin ərəzilərdə yaşayan azərbaycanlılara qarşı təzyiqlər, hücumlar gücləndi. Beləcə, qaçqınların ilk böyük dalğası Sumqayıtı silkələdi.

Seçim Sumqayıtdır!

Öz doğma yurdlarında min illərlə yaşayan insanlar Sumqayıta pənah gətirdilər. Çünki onların çox hissəsinin Sumqayıtda qohum-əqrəbası yaşayırdı. Eyni zamanda, həmin dövrdə dolaşan fikirlərdən biri də qaçqınların Qarabağda yerləşdirilməsi idi. Bunun qarşısını almaq üçün növbəti bir saxta "genosid" aktı hazırlamaq iddiası ermənilər tərəfindən düşünülürdü. Tarixdən bəllidir ki, erməni millətçiləri müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri çoxsaylı cinayətlərin müəllifidirlər. Onların 1905, 1918-ci illərin təcrübəsi də vardı. 1988-ci il fevralın əvvəllərində ermənilər Qarabağın dağlıq hissəsini qoparıb Ermənistanla birləşdirmək üçün açıq fəaliyyətə başladılar. Həmin ayda Xankəndidə keçirilən mitinqlərdə separatçı "Qarabağ" və "Krunk" komitələri dünyanın hər yerində yaşayan ermənilərə müraciət qəbul edərək onları "böyük Ermənistan" arzularının reallaşacağı gün uğrunda mübarizəyə səsləyirdilər. Respublikamızın müxtəlif regionlarında yaşayan ermənilər uzun illərdən bəri gizləncə yığdıqları maliyyə vəsaitindən istifadə edərək Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi üçün ümumerməni hərəkatına başladılar.

Həmin hadisələr ərəfəsində Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan Sumqayıt və Bakı şəhərlərinə çoxlu sayda milliyyətçə erməni olan şübhəli şəxslər gəlmiş, onların bir qismi mehmanxanalarda yerləşdirilmişdi. Azərbaycan dilini yaxşı bilən ermənilərdən ibarət bir qrup şəhərin onlarda olan xəritəsi əsasında demək olar ki, bütün küçə və dövlət orqanlarını qeydiyyata almış, xüsusi terror planı hazırlamışdılar. Şəhərdə gizlin fəaliyyət göstərən "Krunk" daşnak təşkilatının üzvləri ilə görüşən təxribatçı qrup erməni ailələrinin siyahısı əsasında niyyət və məramlarını bölüşmüşdülər. Bir neçə gün ərzində planın əsas hərəkatverici qüvvələri də müəyyən olmuşdu.

Həmin şəxslər Sumqayıtda ermənilərin yaşadığı ərəzilərdə çoxsaylı gizli görüşlər keçirmiş, onları gələcək hadisələrlə bağlı təlimatlandırmışdılar. 30 nəfərə yaxın olan bu "komanda" şəhərin dörd bir tərəfində yaşayan ermənilərin ünvanlarını hazırladıqdan sonra iğtişaşlar zamanı kiminlə necə hərəkət edəcəklərini də onlara anlatmışdılar. Bəlkə elə buna görədir ki, Sumqayıtda törədilən təxribat şəhərin bir tərəfində zəiflədikdə digər tərəfində genişləndirdi.

Eyni zamanda, həmin günlərdə şəhəri tərk edən imkanlı erməni ailələri hadisələr ərəfəsində bankda olan pullarını çıxardaraq özləri ilə aparmışdılar. Bəziləri şəhərin ticarət mərkəzindən - univərmaqdan xeyli qiymətli zinət əşyaları almışdılar. Onlar evlərini, bahalı mebellərini sata bilmişdilər.

İğtişaşları kim törətmişdir

İstintaqın ilkin mərhələsində 1050 nəfər şübhəli şəxs qismində tutulmuş, onlardan bir hissəsi inzibati, bir hissəsi isə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdi. 97 nəfər barəsində 55 cinayət işi baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmişdi. Onlardan 92 nəfəri azərbaycanlı, 2 nəfəri rus, 2 nəfəri ləzgi, 1 nəfəri erməni idi. Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslərdən 183 nəfər, o cümlədən qəsdən adam öldürməyə görə 38 nəfər, zorlamaya görə təqsirləndirilən şəxs

qismində cəlb edilmiş 42 nəfər barəsində əməllərində cinayət tərkibi və ya cinayət hadisəsi olmadığından işin icraatına xitam verilmişdir.

Hadisələrlə bağlı saxlanılanlar arasında müxtəlif millətlərdən olan adamlar - azərbaycanlılar, ermənilər, ruslar, yəhudilər və başqaları var idi. Sumqayıtda "xuliqan"lıq edənlərin arasında ermənilər tərəfindən satın alınmış ekstremistlər, cinayətkarlar, terrorçular, təxribatçılar, narkomanlar və spirtli içki düşkünləri var idi. 30 nəfər isə ümumiyyətlə, heç bir ictimai-faydalı əməklə məşğul olmurdu.

İstintaq materiallarında göstərilir ki, 444 adam məhkəmə qarşısında cavab vermiş, onlardan 400 nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılmışdır. Bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, Əhməd İman oğlu Əhmədov isə ölüm cəzasına məhkum olunmuşdur. Məlumat üçün bildirik ki, Ə.Əhmədovun məsələsinə Moskvada tələsik baxılmış və onu Sumqayıtda baş verən hadisələrin "təşkilatçısı" kimi qələmə vermişdilər. 1988-ci ilin oktyabr ayının 18-də, SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayılovun məhkəmə prosesinə başlamışdı. Məhkəmə prosesi başlayan gün Moskva televiziyası dünyaya car çəkmişdi ki, Sumqayıt hadisələrini törədən üç nəfərin məhkəmə işinə artıq baxılır. Ertəsi gün Moskvada nəşr olunan kütləvi informasiya vasitələri də bu barədə ictimaiyyətə məlumat çatdırdılar. Moskvada, SSRİ Ali Məhkəməsinin binasında Sumqayıtda kütləvi iğtişaşların baş verməsində müqəssir bilinən şəxslər mühakimə edildi. Müttəhimlər kürsüsündə əyləşən Ə.Əhmədov, T.İsmayılov, Q.Cəfərov talanlar, yanğınlar və qətlərlə nəticələnən kütləvi iğtişaşların təşkilində və yaxından iştirakında təqsirləndirildilər.

Məhkəmə prosesinə SSRİ Ali Məhkəməsinin üzvü R.K.Brize sədrlik edirdi. Məhkəmənin tərkibinə SSRİ Ali Məhkəməsinin xalq iclasçıları V.A.Kuznetsov və S.Smirnov daxil idilər. Dövlət ittihamçısı, SSRİ Baş Prokurorunun köməkçisi D.Kozlovski idi.

O dövrdə SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri V.Terebilovun "Novoye vremya" jurnalında mü sahibəsi çap olundu. Terebilov məhkəmə proseslərinə yuxarıdan, xüsusilə Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi aparatından təzyiqlər olduğundan şikayətlənirdi. O tələb edirdi ki, məhkəmə müstəqil olmalıdır. Terebilov daha sonra qeyd edirdi ki, hazırda SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayılovun məhkəmə prosesinə baxır. Məhz Terebilovun dediyi kimi, yuxarıların təzyiqi nəticəsində məhkəmə heyəti obyektivliyini, humanizmini bir tərəfə qoyub, Əhmədovun timsalında, nəyin bahasına olursa-olsun, "təşkilatçı" obrazı yaratmaq niyyətinə düşdü. Halbuki əsl təşkilatçılar ermənilərin özləri idi.

Faktlara diqqət edək: hadisələrin təşkilatçısı olan 1959-cu il təvəllüdü, əvvəllər 3 dəfə məhkum olunmuş üst-üstə 9 il 2 ay 13 gün azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkmiş qatı cinayətkar, milliyətcə erməni olan "Paşa" ləqəbli Eduard Qriqoryan, onun Albert və Ernis adlı daha iki qardaşı camaata soyuq silah kimi istifadə olunan armatur parçaları paylamışdılar. Eduard Qriqoryan ətrafına topladığı özü kimi cinayət meyilli qonşuları ilə ümumi dil taparaq, onlara spirtli içki və insanda aqressivlik yaradan xüsusi həblər verib, quldurluq və soyğunçuluq etmək üçün yaxşı şansın yarandığını deyərək və onları öz arxasınca Qarabağa erməni iddialarına qarşı keçirilən dinc mitinqin keçirildiyi meydana aparmışdılar. Orada özünü Qafandan gəlmiş azərbaycanlı kimi təqdim edərək, ermənilərin guya Qafanda dinc azərbaycanlı əhalini qırdıqlarını, özlərinin isə bir maşın meyit gətirdiklərini mitinq iştirakçılarında danışmışlar. Ermənilərdən intiqam alacağını bildiren Eduard onda burada yaşayan ermənilərin siyahısının və ünvanlarının olduğunu deyərək ona qoşulmuş cinayətkar ünsürləri "Qarabağ bizimdir!", "Erməniləri qırın!" kimi şüar və çağırışlarla "Qarabağ" və "Krunk" (cəmiyyəti) təşkilatlarına pul verməkdən imtina etmiş ermənilərin yaşadıkları mənzillərə istiqamətləndirib, talan və digər cinayətlərdə fəal iştirak edib, özü şəxsən 6 erməni qətlə yetirmişdi.

Bütün bunlar məhkəmə istintaqı zamanı sübut olunsada, SSRİ Prokurorluğu əsl həqiqəti ört-basdır etdi. Kütləvi iğtişaşlarda iştirak, zorlama, qətl, qarət, milli ədavətin qızıqdırılması ittihamları ilə mühakimə olunan E.Qriqoryana cəmi 12 il həbs cəzası verildi. 6 nəfərin qətlində iştirak etmiş Eduard Qriqoryanın məsuliyyətdən azad edilməsi üçün erməni millətçi təşkilatlarının rəhbərləri və xüsusi-xidmət orqanları çox çalışdılar. Təsadüfi deyil ki, bu qədər cinayət törətməsinə baxmayaraq, Qriqoryan Ermənistanı göndərilib, sonra da azadlığa

buraxılıb. Həmin dövrdə “Novoye vremya” jurnalı, “Moskovskiye novosti” qəzeti və digər mətbuat orqanları Sumqayıt hadisələri ilə bağlı öz səslərini qaldırsalar da, bir nəticə olmayıb.

Növbəti saxta “genosid”

Sonradan məlum oldu ki, fevralın 28-29-da Sumqayıtda ermənilər qətlə yetirəcəkləri adamların siyahısını şəhərdə talan törədəcək komitə üzvlərinə paylamışdılar. Bir neçə gün əvvəl ermənilər yaşayan evlər xüsusi adamlar tərəfindən işarələnmişdi. Fevralın 28-29-da Sumqayıtda ermənilər öz millətlərindən olan insanları qəsdən qətlə yetirir, lakin SSRİ-nin o vaxtkı hərbi prokuroru Katuşev Bakıda ola-ola baş verənlərin qarşısını almağa tələsmir. Ona hər dəqiqə məlumat verilsə də, bütün bunlara biganə yanaşır.

Sumqayıtdakı kütləvi iğtişaşların əvvəlcədən təşkil edilmiş aksiya olmasını sübut edən faktlardan biri də talançıların hərəkət etdikləri marşrut üzrə yerləşdirilmiş naməlum şəxslər tərəfindən kütləvi iğtişaşlarda iştirak edənlərin bütün hərəkətlərinin videoçəkilişini aparmalarıdır. Həmin kadrlar Qərb ölkələrinin televiziya kanallarında operativ şəkildə göstərilmişdir. Bu o deməkdir ki, çəkiliş aparan şəxslər talançıların planları haqqında əvvəlcədən məlumatlı idilər. Çünki çəkilişləri aparanlar şəhəri tərk etdikdən sonra heç bir fakt lentə alınmamışdır. Bu da çəkilişlərin planlı olduğunu bildirir. Hadisələrdən sonra o da üzə çıxdı ki, Sumqayıtda qətlə yetirilənlərin demək olar ki, hamısı əslən qarabağlıdır. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin açılmış arxiv materiallarından o da məlum olmuşdur ki, Dağlıq Qarabağ separatçılarının emissarları, SSRİ DTK-nın agentləri olan Sarkisyan, Osipov (Osipyay) və digərləri Sumqayıt hadisələrində fəal iştirak etmiş və həmin hadisələrdən dərhal sonra Orta Asiya respublikalarına ezam olunmuşlar. Bu agentlərin izləri sonradan Özbəkistan və Qırğızıstandakı hadisələr zamanı da aşkar olunmuşdur.

Sumqayıt hadisələri ermənilərin törətdikləri böyük bir terror aktı idi. İllər ötdükcə Sumqayıt hadisələri barədə faktlar üzə çıxır, erməni terrorçularının əməlləri digər qətlialmlarda özünü büruzə verir. Dağlıq Qarabağ ətrafında olan kəndlərin, rayonların talan edilməsi, Xocalı faciəsi məhz bu ssenarinin davamı idi.

Akif Əliyev.

“Azərbaycan qəzeti”. - 2018.- 28 fevral. - № 46. - S. 10.

Sumqayıt işini araşdıran müstəntiq: “DTK rəhbərliyi iğtişəşlərin təşkilatçılarının müəyyən edilməməsi barədə göstəriş vermişdi”

1980-1992-ci illərdə SSRİ Baş Prokurorluğunun xüsusilə mühüm işlər üzrə baş müstəntiqi vəzifəsində çalışmış, SSRİ Baş Prokurorluğunun Sumqayıtda baş verənləri araşdırmaq üçün hadisələrdən bir gün sonra Azərbaycana göndərdiyi Vladimir İvanoviç Kaliniçenkonun APA-nın Moskva müxbirinə müsahibəsi

- Vladimir İvanoviç, 30 il əvvəl baş verənləri necə xatırlayırsınız? Bildiyimizə görə, Sumqayıt hadisələrinə qədər də Azərbaycanda olmuşdunuz.

- 30 il elə də böyük tarix deyil. Amma bu tarixdən dərs çıxarmaq böyük şeydir. Xüsusilə Sumqayıtda baş verənlərdən... Tarixi saxtalaşdırmaq əlbəttə ki, pisdir. Saxta tarixdən çıxarılan dərsin heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Bəli, mən Sumqayıt hadisələrinə qədər də Azərbaycanda olmuşdum. İlk səfərim 1979-cu ilə təsadüf etmişdi. Azərbaycan SSR-nin sabiq prokuroru Qambay Məmmədovun cinayət işini təhqiq etmək üçün Bakıya göndərilmişdim. Demək olar ki, yarım il Azərbaycanda oldum. Həmin vaxt mən təkəcə Bakıda deyil, Dağlıq Qarabağda, Şuşada, Stepanakertdə (Xankəndi-redaksiya) olmuşdum. Muxtar vilayətdə partiya rəhbərliyində, icraiyyə komitəsində, "KQB" və milisində çalışanların əksəriyyəti erməni idi. Bütün bunları mən gözümle görmüşdüm.

O vaxt Sumqayıtın prokuroru İsmət Qayıbov idi. O öz işini çox mükəmməl bilirdi. Sözün əsl mənasında peşəkar idi

Bakıda da bütün rayonların ikinci katibi ermənilər idi. Mərkəzi komitədə də ermənilər vardı. O zaman mən Sabunçu vağzalında tərəfdə qalırdım. Prokurorluqda mühüm işlər üzrə müstəntiq Armen İsaqulov adlı bir erməni vardı. Daha sonra o, Dağlıq Qarabağın daxili işlər naziri olmuşdu. Biz o zaman bir yerdə - azərbaycanlı müstəntiq Elman Ağayev, mən və Armen İsaqulov hər gün birlikdə nahar edirdik, zarafatlaşırdıq. Heç kimin ağına belə gəlməzdi ki, belə bir hadisə baş verəcək. Bu hadisələr baş verəndən sonra Armen İsaqulovla Yerevanda mehmanxanada rastlaşdıq, Azərbaycanın və azərbaycanlıların adı gələndə ağzından alov püskürürdü.

- Sumqayıta göndərilməyiniz necə baş verdi?

- 1988-ci ilin fevralında Qazaxıstanda ezamiyyətdə idim. Fevralın 28-də mənə zəng gəldi. O vaxt Azərbaycanda baş verən hadisələr barədə məlumatsız idim. Xəbər verdilər ki, Bakı və Sumqayıtda vəziyyət yaxşı deyil, qırğınlar baş verib, təcili ora getməliyəm. SSRİ Baş prokurorunun göstərişi ilə baş verən qırğınları araşdırmaq üçün Azərbaycana getdim. O vaxt hələ dəqiq müəyyən edilməmişdi ki, Sumqayıt işini araşdırmaq mənə, ya da əslən bakılı olan Vladimir adlı - soyadını unutmuşam - müstəntiqə tapşırılsın. Hadisələrin ikinci günü mən, artıq Sumqayıtda idim. Mənim üçün Sumqayıtda baş verənlər çox gözlənilməz idi. Çünki heç ağıma gəlmirdi ki, azərbaycanlılarla ermənilər arasında milli zəmində münaqişə baş verər. Lakin prokurorluqda mənə tarixi arxiv materialı göstərdilər.

Həmin arxiv sənədində Rusiya imperiyası dövründə, 1905-1906-cı illərdə ermənilərin Bakıda qırğınlar törətdikləri qeyd olunmuşdu. Sənəddə imperator II Nikolaya həmin illərdə ermənilərin Bakıda törətdikləri qırğının səbəbləri haqqında məruzə yer almışdı. Bu sənədi oxuyandan sonra mənə Sumqayıt hadisəsinin səbəblərini öyrənmək heç də çətin olmadı. Erməni-azərbaycanlı münaqişəsinin nə qədər köhnə münaqişə olduğunu özüm üçün müəyyən etdim. O zaman Sumqayıtın prokuroru İsmət Qayıbov idi. O, öz işini çox mükəmməl bilirdi.

Sözün əsl mənasında peşəkar idi. Sumqayıt hadisələri o qədər qeyri-adi idi ki, ora bütün SSRİ-dən əməliyyatçı-müstəntiqləri göndərmişdilər. Təxminən 600-ə yaxın əməliyyatçı, müstəntiq, prokurorluq və DTK işçiləri Azərbaycana gəlmişdilər. Məni o vaxt bir hadisə çox təəccübləndirmişdi. İclasın keçirilməsi üçün 600 nəfərin yerləşəcəyi yer yox idi. İclasın keçirildiyi yer 150 nəfərlik idi. Ona görə də Sumqayıt işini araşdırmağa gələn qrupdan keyfiyyətli iş tələb etmək mənasız idi.

- Hadisələr baş verən zaman siz SSRİ Baş Prokurorluğunun xüsusilə mühüm işlər üzrə müstəntiqi idiniz. Sovetlər İttifaqı hakimiyyətinin yuxarı eşelonunda erməni-azərbaycanlı münafişlərinin səbəbkarı kimi kimi görürdülər?

- Qorbaçovun hakimiyyətə gəlişindən sonra bir gün mətbuatda Zori Balayan, Silva Kaputikyan və akademik Aqanbekyanın Dağlıq Qarabağda problemlərin olması və bu vilayətin Ermənistanla birləşdirilməsi haqqında yazısı peyda olur. Baxmayaraq ki, ermənilərin istəkləri coğrafi cəhətdən mümkün deyildi. Bu ermənilərə isə tanınmayan bir şəxs - Qalina Staravoytova qoşulmuşdu. Staravoytova etnoqraf idi. Etnoqraf olan şəxs əslində bu addıma qol qoymamalı idi. Buna baxmayaraq, o, erməniləri dəstəklədi. Bəs Qorbaçov kim idi? Qorbaçov Stavropol diyarında doğulub. Moskva Dövlət Universitetini bitirib və təyinatını həmin diyara alıb.

"Ermənilərin Sumqayıt hadisələri ilə bağlı nağıllarına baxmayaraq, Yerevanda nəşr olunmuş kitabda da Sumqayıtda 26 erməninin öldürüldüyü qeyd olunub"

Onu prokurorluq orqanlarına işə göndərmələrinə baxmayaraq, Qorbaçov bir gün də olsun, prokurorluq orqanlarında çalışmayıb, tez bir zamanda komsomol və partiya orqanına keçib. O, uzun müddət Stavropol diyarında işləyib. Stavropol millətlərarası problem baxımından bütün Sovetlər İttifaqında ən mürəkkəb region olub. Götürək elə, bu diyara daxil olan Şimali Qafqazı. Qorbaçov bu regiondakı milli-etnik problemləri hamıdan yaxşı bilirdi. Buna baxmayaraq, o, gözənilmədən Balayan, Aqanbekyan və Kaputikyanın təklifini dəstəklədi. Beləliklə, bombaya fitil qoyuldu. İlk çaxnaşmalar əslində Dağlıq Qarabağdan başlamışdı. Ermənistandakı erməni millətçiləri də bu hərəkata qoşuldular. Ermənistan ərazisində yaşayan yüz minlərlə azərbaycanlı öz ata-baba yurdundan qovmağa başladılar. Onların əksəriyyəti dağlıq yollarla Ermənistandan qaçmağa məcbur olur. İndiyə kimi heç kəs bilmir ki, Ermənistandan qovulan azərbaycanlılar oradan qovulanda nə qədər itki veriblər. Nə qədər azərbaycanlı həlak olub? Həmin azərbaycanlıların əksəriyyəti Ermənistanda kəndlərdə yaşayırdı, yəni, kənd əhalisi idi. Onlar Ermənistandan qovulandan sonra Bakıya gəldilər. Evsiz, eşiksiz, pulsuz... Onların çoxu Bakıda qala bilmədi, Sumqayıta köçdü. Baxın, bütün bu hadisələrin səbəbi məhz buradan başlayır. Ermənistandan qovulan azərbaycanlılar Sumqayıtda mitinqlər keçirməyə başladılar. Həmin mitinqin təşkilatçısı da "KQB" (DTK) idi. Onlar baş verənlərin səbəbkarı kimi erməniləri görürdülər. Üstəgəl Dağlıq Qarabağda baş verənlər... Bütün bunlar gərginliyi daha da artırır. Mən hadisələrin ikinci günü artıq Sumqayıtda idim. Evlər yanırdı. Şəhər mühasirəyə alınmışdı. Ancaq xüsusi vəsiqə ilə şəhərə giriş-çixışa icazə vardı.

- Ermənilər bütün dünyaya car çəkirlər ki, Sumqayıtda minlərlə erməni öldürülüb. İğtişaşlar zamanı ölənlərin dəqiq sayı barədə nə deyə bilərsiniz?

- Ermənilərin Sumqayıt hadisələri ilə bağlı nağıllarına baxmayaraq, 1988-ci ilin fevral hadisəsində 26 erməni öldürülüb. Hafizəm məni yanıltmırsa, 7 nəfər də azərbaycanlı öldürülmüşdü. Lakin öldürülən ermənilərin sayı dəqiq yadımdadır - 26 nəfər. Onlardan bir qadının cəsədi tapılmadı...

Hesab edirəm ki, Sumqayıt hadisəsinin təhqiqatı düzgün təşkil olunmamışdı. Belə ki, zorlama, qətl hadisələrini prokurorluq, soyğunçuluq, sağlamlığa xəsarət yetirməni milis, hadisələrin təşkilatçıların kim olduqlarını isə "KQB" araşdırmalı idi. Buna etirazımı bildirdim.

Çünki qırğınlar eyni yerdə olmuşdu, cinayətləri eyni adamlar törədirdilər. Ona görə də cinayət işləri epizodlara görə deyil, şəxslərə görə aparılmalı idi.

Mən həmin vaxt bir epizod üzrə daha çox zərər gören 4-cü mikrorayonda istintaq hərəkəti aparırdım. Erməni Trdatovlar ailəsi onlara hücum edənlərdən özlərini qorumaq üçün suyu qaynadıb hücum edənlərin üstlərinə tökmüşdülər. Mən Trdatovlara hücum edənləri axtarırdım, milisdən olan həmkarım isə yanıq xəsarətləri alan şəxslərin məsələsini araşdırırdı. Bu, absurd bir şey idi. Mən bunu iclasda dedim, cinayət işlərini birləşdirməyi tövsiyə etdim. Rəhbərlik mənim bu sözümdən çox qəzəbləndi və məni ay yarım sonra təkrar Qazaxıstana göndərdilər.

Ermənilər köçəndə ağlaya-ağlaya onları xilas edən azərbaycanlı qadına - Səməngülə təşəkkür edirdilər

Lakin bu ay yarım ərzində mən bir çox hadisələrin şahidi oldum. Həmin Trdatovlar ailəsini hücumlardan bir azərbaycanlı qadın xilas etmişdi. Ermənilər köçəndə ağlaya-ağlaya onları xilas edən azərbaycanlı qadına - Səməngülə təşəkkür edirdilər.

Qırğınlarda iştirak edən İsmayılov soyadlı bir nəfəri saxlamışdıq. Onun ifadəsini alanda mənə bildirdi ki, digər iğtişaçılar yuxarı mərtəbələrin pəncərəsindən erməni uşaqlarını yerə atırmışlar. Biz İsmayılovu da götürüb ifadəsində göstərdiyi mənzilə getdik. Həqiqətən beşinci mərtəbə idi. Ev talan olunmuşdu. Lakin müəyyən etdik ki, bu evdə heç kəs öldürülməyib. Sən demə pəncərələrdən atılan balıqlar, yorğanlar imiş. İsmayılov isə elə bilib ki, pəncərələrdən atılan uşaqlardır. Heç bir uşaq pəncərədən atılmamışdı. Bax bu yollarla çoxsaylı qurbanlar, faciələr haqqında əfsanələr uydurulurdu. Sözsüz ki, bu hadisələr vaxtı qəddarlıqlar olmuşdu. Lakin rəqəmləri yalandan şişirtmək, hadisələr haqqında əfsanələr uydurmaq lazım deyil.

Hadisələrdən bir müddət sonra SSRİ Həmkarlar İttifaqının Sütunlu zalında tədbir keçirilirdi. Həmin tədbirdə çoxlu erməni vardı. Sumqayıt hadisələri müzakirə olunurdu. İğtişaçlar zamanı 26 nəfərin öldüyünü bildirdim. Bu zaman zalda səs-küy qopdu. Başladılar yerdən replikalar atmağa, Baş Prokurorluğu bilərəkdən Sumqayıtdakı iğtişaçların qurbanlarını gizlətməkdə günahlandırdılar. Mən onlara özümlə gətirdiyim "Sumqayıt faciəsinin qurbanları" adlı kitabı göstərdim. Həmin kitab Yerevanda nəşr olunmuşdu. Bu kitabda Sumqayıtda 26 erməninin öldürüldüyü qeyd olunmuşdu. Kitabda öldürülən ermənilərin sağ vaxtı və ölümündən sonrakı fotoları verilmişdi. Onlara dedim ki, bu kitabda Sumqayıtda öldürülənlərin sayı 26 yazılıb, əgər siz, hesab edirsiniz ki, SSRİ prokurorluğu yalan danışır, o zaman öldürülən 27, 28, 29-cu erməninin adını, soyadını çəkin. Bu zaman zalda oturan ermənilərin hamısı ayağa qalxaraq zalı tərk etdi. Bu mənə çox pis təsir elədi. Axı mən onlara faktı demişdim.

- Sumqayıt işini araşdıran zaman Azərbaycan hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları istintaq prosesinə təsir edirdilərmidi?

- Mən azərbaycanlı həmkarlarımdan hadisələrin araşdırılması zamanı tutduqları obyektiv mövqeyi xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Onlar bizə kömək edirdilər. Bir epizodu xatırlatmaq istəyirəm. Karina adlı erməni qadının zorlanması faktı üzrə saxlanılan bir azərbaycanlı vardı. Azərbaycanlı müstəntiqlər onu törətdiyi əmələ görə o qədər döymüşdülər ki, həmin adamda can qalmamışdı. Bunu nəyə görə deyirəm? Ona görə ki, ermənilər Sumqayıtda soyqırımına məruz qaldıqlarını iddia edirlər. Əgər azərbaycanlılar erməniləri soyqırımına məruz qoysaydılar, azərbaycanlı əməliyyatçılar öz millətindən olan şəxsi bu hala salardılarmı?! Azərbaycanlıların

erməniləri ölümdən qurtarmaları ilə bağlı çoxlu sayda epizodun şahidi olmuşam. Azərbaycan tərəfindən iğtişaşların araşdırılması ilə bağlı cinayət işinin sabotaj olunmasını görmədim.

- Dediniz ki, iğtişaşların təşkilatçılarınının tapılması ilə "KQB"-nin əməliyyatçıları məşğul olurdular. Təşkilatçılardan kimsə cinayət məsuliyyətinə cəlb olundumu?

- Bir sıra şahidlər ifadələri zamanı mənə iğtişaşların təşkilatçılarının əlamətləri barədə məlumatlar verdilər. İfadələrə əsasən, təşkilatçılar çox səliqəli görkəmli, cinayətə xas olmayan zahiri əlamətlərə malik şəxslər idilər. Onların axtarılıb tapılması isə qeyri-mümkün idi. Təşkilatçılardan heç kəs müəyyən edilmədi və təbii ki, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilən də olmadı. Mən onları axtaranda isə bildirdilər ki, bu işləri "KQB"-yə təhvil verməliyəm. Bununla onlar məşğul olurlar. Onda əmin oldum ki, Sumqayıtdakı iğtişaşların təşkilatçısı elə "KQB" özü olub.

Hadisədən illər keçəndən sonra 1988-ci ildə mənə birlikdə Sumqayıt hadisələrini araşdıran "KQB"-dən olan həmkarım, yaxın dostumla qarşılaşdım. Ona Sumqayıtdakı kütləvi iğtişaşların "KQB"-nin əli ilə törədildiyini söylədim. O da mənə bunu etiraf etdi. Bildirdi ki, o zaman bunu mənə deyə bilməzdi. Onun dediyinə görə, SSRİ "KQB"-sinin rəhbərliyi tərəfindən göstəriş gəlib ki, iğtişaşların heç bir təşkilatçısı müəyyən edilməsin, tapılmasın. "KQB"-yə bu əmri Qorbaçov vermişdi. Qorbaçovun Balayan, Aqanbekyan və Kaputikyanın çağırışlarına müsbət cavab verməsi, Dağlıq Qarabağda problemin olmasını və problemin həll edilməsinin vacibliyini bildirməsi bütün bu böyük təxribatın tərkib hissəsi idi.

- İstintaq zamanı iğtişaşlarla bağlı məsuliyyətə cəlb olunanlar arasında erməni milliyyətindən olan varmı?

- Dediym kimi, mən o zaman zorlama və qətl cinayətlərinin araşdırılması ilə məşğul olurdum. Mejlumyan bacıları zorlanmışdı. Həmin epizod üzrə Eduard Qriqoryan adlı erməni istintaqa cəlb olunmuşdu. Təbii ki, zərərçəkmişlərlə üzləşdirilən zaman onu tanıdılar. Qriqoryanın həbs edilməsi ilə bağlı qətnaməni mən çıxartmışam. Onun iğtişaşçılar arasında olduğu istintaqla sübut olunub.

Onu da qeyd edim ki, Qriqoryan adı iğtişaşçı deyildi, yəni yuxarıda adını çəkdiyim İsmayılov kimi adı fiqur deyildi. Qriqoryan iğtişaşların orta səviyyədə təşkilatçılarından hesab olunurdu. Mən Sumqayıt hadisələri ilə bağlı Azərbaycanda olduğum müddətdə şəxsən həbs qətnaməsi çıxardığım 5-6 nəfər olub. Onlardan biri də Qriqoryan idi. Onun həbsi edilməsi ilə bağlı əlimdə kifayət qədər sübut olub. Qriqoryan bir deyil, bir çox epizod üzrə ittiham olunub. Uzun illər sonra Azərbaycan baş prokurorunun birinci müavini Rüstəm Usubov mənə Eduard Qriqoryanın həbsi barədə çıxardığı qətnamənin bir nüsxəsini mənə təqdim edib.

- Daha sonra iğtişaşların təşkilatçıları, o cümlədən Qriqoryanın cinayət işləri ilə heç maraqlandınız mı?

- Xeyr. Mənim işim onları tutub, "KQB"-yə təhvil vermək idi. Sonradan öyrəndim ki, "KQB" rəhbərliyinin təşkilatçılara toxunmamaq barədə göstərişi olub.

- Qriqoryanın hazırda Moskva vilayətində yaşadığından xəbəriniz varmı?

- Xeyr, Sizdən eşidirəm. Onun barəsində məhkəmənin hansı qərar çıxardığını da bilmirəm.

- Sizcə, o vaxt Azərbaycanda baş verənlərdə birbaşa kim maraqlı idi? Qorbaçovun belə addım atmasının səbəbi nə ola bilərdi?

- Sovet İttifaqı çoxmillətli ölkə idi. Bu ölkədə milli zəmində münaqişələrin alovlandırılmasının bir səbəbi vardı, bu da SSRİ-ni dağıtmaq idi. Bu işdə də Qorbaçov və onu dəstəkləyən ermənilər çox fəal iştirak edirdilər. Qafqaza yaxın yerdə doğulub böyüyən Qorbaçov bu regionu hamıdan yaxşı tanıyırdı.

"Kitabımda Qorbaçovun Koreya prezidentindən rüşvət alması faktı qeyd olunub. Təkcə bu fakta əsasən Qorbaçovu cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək olardı. Bundan başqa, SSRİ DTK-nin sonuncu sədri Bakatin o vaxt dünyada analoqu olmayan dinləmə sistemini milyard dollara amerikalılara satmışdı. Bütün bunlar vətənə xəyanət idi"

Ona görə də Qarabağ məsələsində ermənilərə dəstək verilməsi heç də məqsədsiz addım deyildi. Hər şey qabaqcadan planlaşdırılmışdı. Azərbaycana Əbdürrəhman Vəzirovun birinci katib təyin olunması da səhv addım idi. Qorbaçov baş verən qığılımları söndürmək əvəzinə onun üstünə benzin töküdü. Təkcə, Qafqazda deyil, Sovet İttifaqının digər regionlarında da bu siyasət aparılırdı. Erməni-Qorbaçov işbirliyi SSRİ-ni dağıtdı.

- Bəs niyə Rusiya Baş Prokurorluğu Mixail Qorbaçov barədə heç bir tədbir görmədi. O, hansı səbəbdən cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmadı?

- Mənim müəllifi olduğum kitabda Qorbaçovun Koreya prezidentindən rüşvət alması faktı qeyd olunub. Amma heç kim bu fakta fikir vermir. Elə təkcə bu fakta əsasən Qorbaçovu cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək olardı.

Bundan başqa, amerikalılara SSRİ KQB-sinin sonuncu sədri Vadim Bakatin tərəfindən o vaxt dünyada analoqu olmayan dinləmə sistemi milyard dollara satılmışdı. Bütün bunlar vətənə xəyanət idi. Rusiyanın hazırkı rəhbərliyinin keçmiş rəhbərliyə toxunmamaq ənənəsi var. Soruşursunuz ki, niyə Rusiya Baş Prokurorluğu Qorbaçova qarşı cinayət işi açmır? Çünki Baş Prokurorluq nə SSRİ vaxtı, nə də indi müstəqil orqan olmayıb.

"Erməni-Qorbaçov işbirliyi SSRİ-ni dağıtdı"

Gəlin, bir də Sumqayıt hadisələrinə qayıdaq. Həmin vaxt ermənilərin dərdinə yanan Qorbaçovun belə hünəri vadısa, ermənilərin iddia etdikləri Ağrı dağı, Qars və digər ərazilər barədə niyə fikir irəli sürmürdü? Edə bilməzdi axı, çünki məqsəd tamam başqa idi. Bu gün ermənilər Sumqayıtda vəhşiliklərə məruz qaldıklarını bildirirlər. Onda qırğızların vəhşiliklərinə məruz qalan özbəklər neyləsin?! Oş hadisələri vaxtı qırğızlar 550 özbəyi vəhşicəsinə öldürmüşdülər... Sumqayıt hadisələrini Oşla müqayisə etmək belə olmaz. Mən Sumqayıtda, ümumilikdə, Azərbaycanda ermənilərə olan münasibəti görmüşəm. Azərbaycanlıların erməni qonşularını necə qoruduqlarının şahidi olmuşam. Bütün bunlar mənim gözümlə qabağında baş verib.

"Xalq qəzeti". - 2018.- 28 fevral. - № 46. - S. 9.

Xüsusi təyinatlı casus Qriqoryan

1988-ci il fevralın 27-dən 28-nə keçən gecə Sumqayıt şəhərində baş vermiş iğtişaşlar zamanı şəxsən 5 nəfəri qətlə yetirən, 8 qadını zorlayan E.Qriqoryan adı canı yox, bir neçə dövlətin və erməni diasporunun hazırladığı xüsusi təyinatlı casus idi.

Biz - bu gün ömrünün ixtiyar yaşına çatanların hamısı, Sumqayıt hadisələrinin, ümumiyyətlə, Azərbaycan tarixinin son yarım əsrində baş verən bütün soyqırımları, qanlı təxribatlar və gərgin təlatümlərin canlı şahidiyik. Hər birimizin o illərdə gördüyü və yadda saxladığı hadisələr, süjetlər, müxtəlif səhnələr zaman keçdikcə qiymətli tarixi faktlara, düşməni ittiham edən və özümüzlə haqq qazandıran sənədlərə çevrilir. Gördüklərimizi, eşitdiklərimizi və bildiklərimizi yaddaşlardan vərəqə köçürüb ictimailəşdirdikcə mətbuatın müqəddəs missiyasını yerinə yetirmiş oluruq. Zamanın aynasında 30-40 il əvvəl mənasız görünən ən sırası fakt belə aradan onilliklər keçdikdən sonra qiymətli sübuta, dəlilə çevrilə bilər.

Bu baxımdan məlum Sumqayıt hadisələrinin amansız və qəddar icraçısı Qriqoryanı “baş qəhrəman” kimi bir də nəzərdən keçirməklə yenidən gündəmə gətirmək zərurətə çevrilir. Onun amansız qatil, qəddar canı, hadisələrin bilavasitə iştirakçısı və rəhbəri olduğu şəxsiz dəlillərlə sübut edilmiş, hökm verilmişdir. Lakin erməni mətbuatının illər boyu bu qatili təmizə çıxarmaq cəhdlərini nəzərə alsaq, hadisələrin 30 illiyi ərəfəsində bu mövzuya bir daha toxunmaq yerinə düşərdi.

Məlum iğtişaşlar zamanı ölkədəki psixoloji durumu xatırlasaq, öncə yada düşən respublikanın müti rəhbərlərindən tutmuş, sırası vətəndaşınadək hamının şokda olması, özünü itirməsi idi. Necə oldu ki, bu hadisələr ildırım sürəti ilə baş verdi və qanunun aliliyi ilə onun qarşısını almaq mümkün olmadı? Bu sualların hamısına zaman ötdükcə cavab tapıldı. Maraqlı deyilmi, Ermənistandan yüz minlərlə azərbaycanlı qovulanda susan, lal duran dünyanın aparıcı KİV-ləri Sumqayıt hadisələrində misilsiz operativlik nümayiş etdirdi, az qala canlı yayım sürəti ilə hadisələri qərəzli və birtərəfli işıqlandırdı. Aparıcı KİV-in aramsız yayım atəşinə tutulan, ən ağır cinayətlərdə ittiham edilən günahsız bir xalq müharibə səviyyəsində aparılan informasiya hücumunun qarşısında aciz qalmışdı.

Qətləri şəxsən törədən, iğtişaşlara rəhbərlik edən E.Qriqoryan kimi qatil isə respublikaya qarşı sürülən saysız ittihamların fonunda arxa plana keçdi, kölgə kimi əriyərək qeyb oldu. Onun şəxsən erməni əsilli 5 nəfəri qətlə yetirməsi, 8 qadını zorlaması, bir dəstə rəhbəri kimi törədilmiş bütün cinayətlərdə əlinin olması səhnə arxasında qaldı. Ona görə ki, əsas hədəf kimi tolerant bir xalq seçilmişdi və o da bütün istiqamətlərdən atəşə tutularaq qəddarlıqla qamçılandı.

Doğrudanmı, Qriqoryan Sumqayıt hadisələrində adi fiqurlardan, belə deyək, sırası cinayətkarlardan biri idi və onun kimliyinin araşdırılması o qədər də önəmli deyil? Qarabağ hadisələrindən bir neçə il əvvəl Qorbaçovu üzük qaşı kimi əhatəyə alan erməni əsilli məsləhətçilərindən biri sayılan Aqambekyanın Parisdə “Humanite” qəzetindəki çıxışına qayıdaq. Qarabağın ermənilərə verilməsini dəstəkləyən bu məqalə artıq o demək idi ki, Daşnaksütyun dünyanın məşhur beyin mərkəzləri və dövlətləri ilə Azərbaycan torpaqlarının işğal edilməsinin yeni layihəsinin həyata keçirilməsinə razılıq əldə etmişdir. Əgər yüz il əvvəl planetimizdə yalnız müharibə başlayandan sonra strategiya işlənirdisə, XX əsrin sonunda vəziyyət tamamilə əksinə idi. Yəni, əvvəlcə yüzlərlə beyin mərkəzi münaqişə ocaqlarının və müharibələrin layihəsini cızır, strategiyasını işləyir, hədəflərini təyin edir, ictimai şüura təsir vasitələrini hazırlayır və ildırım sürəti ilə düşüncülərini reallaşdırırlar. Kütlə gözlənilməz fakt qarşısında qalır, hücumla məruz qalan ölkə nə baş verdiyini anlamaqda acizlik çəkir. Nəzərə alsaq ki, ermənilərin tarixən bütün aparıcı ölkələrin xüsusi xidmət orqanları ilə ciddi əməkdaşlıq təcrübəsi olub və bu iş birliyində xarici kəşfiyyat strukturlarının maraqlarını təmin etməklə yanaşı, “böyük Ermənistan” ideyasının reallaşması üçün həm pay, həm də dəstək ala biliblər. Bu barədə minlərlə fakt mövcuddur və onları sadalamağa ehtiyac da yoxdur.

Məhz bu amillər belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Qriqoryan adı canı yox, erməni diasporu tərəfindən hadisələrdən bir neçə il əvvəl kəşfiyyatçı-terrorist, casusluğa cəlb edilən xüsusi agent kimi fəaliyyət göstərmişdir. O, hansı xüsusi keyfiyyətlərinə görə kəşfiyyata cəlb edilə bilərdi? Azərbaycan tərəfi onun xüsusi hazırlıq keçməsi barədə faktları ortaya qoyduqca, Ermənistan tərəfi daha israrla Qriqoryanı savadsız, az qala, əqli inkişafdan qalan yararsız bir canı olduğunu sübut etməyə çalışır. Hər iki tərəfin yanaşması qütblüdür və bir-birinə münasibətdə ziddiyyət təşkil edir. Biz onun erməni olduğunu deyirik, erməni mənbələri isə bunu hər vəchlə inkar edərək, qatilin atasının 1969-cu ildə öldüyünü və həbsə düşən 3 qardaşın nəzarətsiz böyüdüyünü qabardırlar. Erməni mətbuatı Qriqoryanın bu üzdən ermənilərə heç bir aidiyyəti olmadığını israr edir, əksinə, onun məhz ermənilərə nifrət etdiyini şişirdir, müxtəlif faktları öz xeyirlərinə təhrif və şərh edirlər. İğtişaşlar zamanı Qriqoryanın şəxsən qətlə yetirdiyi 5 nəfərin və zorladığı 8 qadının hamısının milliyyətə erməni olması erməni tərəfinin əlində uğurlu kartdır. Amma nədənsə Qriqoryanın hədəfə aldığı qurbanların, hücum etdiyi evlərin hamısı “Qarabağ” və “Krunk” təşkilatlarına pul köçürməkdən imtina edən ermənilərin olduğu üzə çıxır. İstintaq sənədlərindən görünür ki, bu təşkilatlara mütəmadi pul köçürən ermənilər üçün hadisələr vaxtı heç bir təhlükə yaranmamışdı. Ermənilərin Qriqoryandan “imtina etməsi” və eyni zamanda, onun “erməni terrorçuları”na yardım etməkdən boyun qaçıran erməniləri hədəfə alması canının xüsusi təyinatlı terrorçu-təxribatçı olmasını təsdiq edən sübutlardandır. Bu məqamda Türkiyə hökumətində Daşnaksütyunun bu ölkəyə xəyanət etmək istəməyən, daşnaksütyunla əməkdaşlıqdan boyun qaçıran vəzifəli ermənilərin qətlə yetirilməsi yada düşür. Yəni, Qriqoryanın da “yaxşı erməni” ilə “pis erməni” arasındakı seçmə qətləri, yüz il əvvəlki erməni daşnaklarının terror texnologiyasından məharətlə istifadə etməsi onu göstərir ki, bu adam həbsxanada, həm də azadlıqda erməni diasporunun terrorçu qanadı ilə sıx əlaqədə olub, ciddi hazırlıq keçib və mükəmməl terrorçu-təxribatçı kimi yetişib.

Erməni mənbələri qatilin atasının ifadələrinə istinad edərək onun ərinin qohumları ilə heç bir əlaqəsi olmadığını, hətta rus olduğu üçün ər tərəfinin qohumlarının xoşuna gəlmədiyini israr edirlər. İnana bilərsiniz ki, həmişə ruslarla qohumluğa can atan, bununla öyünən ermənilərin birdən-birə üzü 180 dərəcə dönsün və bu qohumluğa nifrət etsinlər? Sən demə, hətta əri dünyasını dəyişəndə deyibmiş ki, qohumları bizə heç vaxt kömək etməyəcək. Uşaqlar da ata qohumlarına nifrət edibmiş. Görünür, erməni mətbuatı üçün bu gün də Qriqoryanın tarixi vətəni ilə heç bir əlaqəsinin olmamasının sübutu ölüm-dirim məsələsidir. Əslində, erməni mətbuatının bu söyləri bir daha təsdiq edir ki, Qriqoryanın Ermənistanla təsəvvür etdiyimizdən daha uzunmüddətli və sıx bağlılıqları mövcud olmuşdur. Şübhəsiz ki, Qriqoryan həqiqətən də xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşdır.

Ümumdünya erməni diasporunun kəşfiyyatçı-terrorist qanadının, keçmiş SSRİ-nin TDK-si və Ermənistan xüsusi xidmət orqanlarının, Sumqayıt şəhərində birgə törətdiyi cinayətlərdən 30 il ötməsinə baxmayaraq bu gün də Qriqoryanı təmizə çıxarıb, onu ümumiyyətlə, Sumqayıt hadisələrinin tarixindən silməyə çalışırlar. Hətta onun nə ermənilərə, nə də Ermənistana heç bir aidiyyəti olmadığını bəyan edirlər. 1988-ci il fevralın 27-dən 28-nə keçən gecə Sumqayıt şəhərində baş vermiş iğtişaşlar nəticəsində 32 nəfər həyatını itirdi. Onlardan 26-sı erməni, 6-sı isə azərbaycanlı olub.

Sumqayıt hadisələri Ermənistan xüsusi xidmət orqanlarının, erməni diasporunun bir neçə ilə dəqiqliklə hazırlayıb reallaşdırdığı ssenari idi. Hadisələrin bilavasitə şahidlərinin ifadələrindən də görünür ki, iğtişaşları idarə edən və istiqamətləndirən, nəzarətdə saxlayan “qara plaşlı” şəxslərin heç biri sumqayıtlı deyildi və onlar öz aralarında bəzən erməni dilində danışsalar da, ermənilərin əleyhinə təbliğatı Azərbaycan dilində aparırdılar. Camaata spirtli içkilər, güclü təsiredici psixotrop həblər, dəmir parçaları və s. paylayırdılar. Yəni, Qriqoryan qanlı ssenari üçün vacib olan bütün dəstəyi alırdı.

Ümumiyyətlə, Qriqoryanın xarakterini hansı tərəfdən araşdırsaq onun xüsusi hazırlıq keçən erməni casus-təxribatçı olmasını təsdiq edən çoxsaylı faktlarla üzləşirik. Zahirə görə ermənidən daha çox digər millətlərə oxşayırdı, yaxınlarından başqa onu hamı ləzgi kimi tanıyırdı. Əslində, belə təqdimat da qatilin xüsusi təyinatlı agent olmasına dəlil təqdim edirdi. Ona

görə də hadisələr zamanı o heç kimdə şübhə doğurmadan kütlələri asanlıqla qanlı cinayətlərə sarı qızıdırdı və arxasınca apardı.

İstintaq prosesində Qriqoryanın hadisələrə rəhbərlik etməsi, dəstə üzvləri arasında xüsusi nüfuza malik olması, hamının onun qəzəbindən qorxması asanlıqla sübut edildi. O, məhkəmə iclaslarında çarpaz üzləşmələrdə üzünə duranları bir baxışı ilə susdura bilir, ifadələrini dəyişməyə asanlıqla məcbur edirdi. Digər təqsirləndirilən şəxslər ifadə verərkən gözlərini Qriqoryandan çəkmir, onun qəzəbli müdaxiləsi ilə üzləşməkdən çəkinirdilər. Qatilin üzü sərtləşən kimi ifadələrini tələsik dəyişirdilər. Bütün bunlar onun xüsusi psixoloji hazırlıq keçən agent olmasını təsdiq edən ciddi dəlillərdir.

Digərləri cinayətlərini səmimi etiraf etsə də, Qriqoryan bütün suallara cavab verərkən, az qala telepat, mahir şahmatçı kimi prokurorun əvvəlcədən fikrini oxuyur, ona veriləcək sualların nədən ibarət olacağını hiss edirdi. Ən çarpaz sualdan da asanlıqla yayına bilir və heç vaxt səhv buraxmırdı, ziyanına ifadə vermirdi. Onun heç vaxt heç bir suala anındaca cavab verməsini heç kim görmədi. Ciddi düşünür, beynində cavabı formalaşdırır, götür-qoy edir və yalnız sonra cavab verirdi. Bütün bunlar müttəhimlər kürsüsündə erməni mətbuatının yazdığı kimi kütbeyin, savadsız məktəblinin ifadələrindən daha çox peşəkar və uzunmüddətli hazırlıq keçən peşəkar casusun dirəşmələrini xatırladırdı. Niyə də dirənməsin ki? O, arxasında hansı qüvvələrin dayandığını və hansı səviyyələrdə müdafiə olduğunu yaxşı bilirdi. İti ağıl, çevik intuitiv kəşfiyyatçı bacarıqları nümayiş etdirirdi. Hətta onu dindirənlər də yaxşı anlayırdılar ki, qarşılarındakı müttəhim adi qatil yox, uzun müddət xüsusi hazırlıq keçən xarici xidmət orqanlarının ən qiymətli agentlərindən biridir. Onun səviyyəsi, ağılı bütün cinayət məsuliyyətlərinə cəlb edilənlərin birlikdəki intellektual səviyyəsindən qat-qat üstün idi. Hələ əsgərlik illərində komandirlərini saymayan, əmrlərə itaət etməyən, hərbi hissədə özünü avtoritet və qeyri-qanuni nüfuz sahibi kimi aparan bu qatil bütün dindirilmələrdə, üzləşmələrdə bircə an belə ruhdan düşmür, sınırmır, yeri gələndə isə hamını ələ salmağa çalışırdı. Qriqoryan şəksiz ki, bir neçə dövlətin xüsusi xidmət orqanlarında çalışan erməni əsilli yüksək rütbəli kəşfiyyatçılar tərəfindən idarə olunan lazımlı terrorçu-təxribatçı idi.

Bircə o faktı qeyd edək ki, keçmiş Sovet İttifaqının təhlükəsizlik xidmətində qulluq edən erməni əsilli generalların sayı 20-yə çatırdı. Bu rəqəmi yadınızda saxlayın və Qriqoryanın Azərbaycandan çıxarılması marşrutunu izləyin.

Əks-kəşfiyyatda “yüknün çıxarılması” deyilən bir termin var. Bu xarici ölkədə hər hansı vacib adamın oğurlanması, ya da xüsusi tapşırığı yerinə yetirən kəşfiyyatçının əməliyyat başa çatan ölkədən təcili çıxarılması deməkdir. Əməliyyat uğursuz icra edildikdə bir qayda olaraq ölkənin ifşa edilməməsi üçün kəşfiyyatçı sadəcə, ləğv edilir. Qriqoryan isə heç kimin ağılına gəlməyən tərzdə qüsursuz əməliyyat həyata keçirmişdi. Buna görə də onu mövcud qanunvericiliyin əleyhinə olaraq, təcili olaraq Azərbaycandan Moskvaya aparırlar. Orada oxunan hökm isə qatili ölüm cəzasından xilas edir. 1991-ci ildə cəza müddətinin çəkilməsi üçün Qriqoryan Ermənistanına ötürülür.

Erməni mətbuatının Qriqoryanı ermənilərə nifrət edən biri kimi təqdim etmələrini nəzərə alsaq, belə düşünə bilərik ki, burada ona qarşı ya yeni ittiham irəli sürüləcək, ya da ki nə vaxtsa gecə yarısı yerində doğrayıb xəncərləyəcəklər. Amma Ermənistan qatilindən qisas almaq, onunla elə öz dilində danışmaq əvəzinə, gözlənilmədən onu azadlıqla mükafatlandırır!!! Bu, bir daha onu təsdiq edir ki, Qriqoryan həm Yerevan, həm də Moskva üçün vacib fiqur idi. Beləliklə, onun kəşfiyyatçı kimi xilas edilməsi, azadlığa buraxılması asanlıqla baş tutur. Qriqoryan isə tarixi vətənidəki xəfiyyə rəhbərlərinin əlindən azadlıq mükafatını aldıqdan sonra kabab çəkib kef içində yaşamaq üçün yenidən Rusiyanı seçir. Adi qatili ağır cinayətlərin mənğənəsindən xilas etmək mümkün deyil, lakin E.Qriqoryan erməni terroru tarixində ən uğurlu qətlərin əvəzsiz müəllifi kimi cinayət törətdiyi şəhərdən çıxarıldı, azadlığa buraxıldı, haradasa Rusiyada eyş-ışrətlə dolu sakit bir həyatla mükafatlandırıldı.

Bahadır İmanquliyev.

“Azərbaycan qəzeti”. - 2018.- 1 mart. - № 47. - S. 7.

**Eyruz Məmmədov: “Bu iğtişaşların kadrarxası məqamları daha çox idi”
Sumqayıt hadisələrindən 30 il keçir**

Əməkdar jurnalist Eyruz Məmmədov Azərbaycanda yazıçı-publisist kimi yaxşı tanınır. 30 ildir ki, o, məlum Sumqayıt hadisələrinin tədqiqatı ilə məşğuldur. Müəllif “28-dən 29-na keçən gecə”, “Erməni təxribatı”, “Ermənilərin Sumqayıtda qanlı aksiyası”, “İyirmi ildən sonra”, “Sumqayıt hadisələrinin sirləri: faktlar, mülahizələr, şərhlər”, “Sumqayıt, 1988. Cinayət və cəza” (Ramazan Məmmədovla birlikdə) kitablarının, “Sumqayıtın əks-sədasi” tammetrajlı, “Sumqayıtın əks-sədasi-2” (beş seriyalı), “Sumqayıt”, “Sumqayıtın bir axşamı” sənədli filmlərinin ssenari müəllifidir. Əsərləri türk, rus, alman, ingilis, ispan dillərinə tərcümə olunub. Sumqayıt hadisələrinin 30 illiyi ərəfəsində Eyruz Məmmədovla müsahibəni oxuculara təqdim edirik.

– Eyruz müəllim, 1988-ci il fevral ayının 27-29-da erməni ekstremistləri Sumqayıtda təxribat törədərək qan tökdülər. Nəticədə 32 nəfər insan qətlə yetirildi. Siz respublikada ilk jurnalistsiniz ki, 30 ildən bəri bu hadisələrlə bağlı araşdırmalar aparırsınız. Sumqayıtda iğtişaşlar törədən həqiqətənmi erməni ekstremistləri idi, yoxsa onları idarə edən qüvvələr var idi?

– Sumqayıtda baş verən hadisələrin kökü çox dərinlərə gedib çıxır. Bu haqda çox danışmaq vaxtınızı almaq istəmirəm. Bu qanlı aksiyanın, sifarişçiləri Moskvada, Kremldə əyləşmiş ermənipərəst qüvvələri idi. Diqqətlə düşünülmüş və planlaşdırılmış təxribatın təşkilatçıları isə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi, Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları və “Daşnaksütyun” partiyasının millətçi qüvvələri idi.

– Müsahibələrinizin birində demisiniz ki, əməliyyatın adını “Nalyotçik” (Basqınçı) qoymuşdular. Bu, doğrudurmu?

– Bəli. 1988-ci il fevral ayının ortalarında Sumqayıta SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsindən polkovnik Paponinin rəhbərliyi altında 30 nəfər əməkdaş ezam olunmuşdu. Yerli təhlükəsizlik komitəsi agenturasının verdiyi məlumatlara görə, yaxınlarda Sumqayıta erməni millətindən olan ekstremist qrupların gələcəyi və burada iğtişaşlar törədəcəyi gözlənilirdi, odur ki, Moskvadan gəlmiş nümayəndələr yerli təhlükəsizlik komitəsinin əməkdaşlarına hadisələrə müdaxilə etməyi qəti qadağan etdilər. Sumqayıtda 32 nəfər qətlə yetiriləndən sonra onların hamısı təcili olaraq şəhəri tərk etdilər. Moskvaya qayıdan SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin əməkdaşlarının rütbələri artırıldı, vəzifələri yüksəldi. Hətta onlardan biri Boris Yeltsinin prezidentliyi dövründə baş nazir postuna yiyələndi.

– Sizi Sumqayıtda baş verən hadisələrin izinə düşməyə nə vadar etdi?

– Bakıda anadan olsam da, 5 yaşından Sumqayıtda yaşayıram. Burada böyümüşəm, tərbiyə almışam, həyatım bu şəhərdə formalaşmış. Sumqayıt mənim üçün dünyanın ən gözəl şəhərlərindən biridir. Ermənilərin mənfur niyyətini ifşa etmək üçün mərhum dostum, tanınmış kinorejissor Davud İmanovla sənədli film çəkmək qərarına gəldik.

Belə qənaətə gəlmişdim ki, bu, Moskvanın, Qorbaçovun dediyi kimi bir qrup “xuliqan”ın yox, böyük siyasi qüvvələrin və kəşfiyyat orqanlarının işidir. Çünki azyaşlı uşaqlar iri sənaye şəhərində bu cür dəhşətli və qanlı nəticələnən təxribat törədə bilməzdilər. Sifarişçiləri, təşkilatçıları və icraçıları tapmaq, onları ifşa etmək isə olduqca çətin bir missiya idi. Bilirsiniz ki, 1990-cı illərin əvvəllərində SSRİ kimi nəhəng bir ölkə dağılmaq üzrə idi. Hərc-mərclik baş alıb gedirdi. Dırnaqarası demokratlar milli zəmində konfliktlər yaradaraq təxribat törətməklə məşğul

idilər. Onların əksəriyyəti qərb dövlətlərinə casusluq edirdilər. Tez-tez xarici ölkələrə səfər edir, təlimatlar alır, maliyyələşirdilər. Belələrinə Boroviki, Afanasyevi, Nuykini, Starovoytovanı, Popovu və başqalarını misal göstərmək olar.

Sumqayıtda baş verən hadisələrdən dərhal sonra qərb dövlətlərində ermənilərin təbliğat mexanizmi işə düşdü. Onlar dünya ictimaiyyəti arasında azərbaycanlıları başkəsən, quldur, qaniçən bir millət kimi qələmə verərək Azərbaycan haqqında mənfi imic yaratmaq istəyirdilər. Etiraf etmək lazımdır ki, 1990-cı illərin əvvəllərində onlar buna nail ola bildilər. Burada İngiltərədə nəşr olunan "Sunday Times" qəzetindən aşağıdakı sətirlər yada düşür: "Azərbaycanlılar ermənilərdən zəif və gücsüz deyillər. Azərbaycanlılar informasiya müharibəsində ermənilərdən zəif və gücsüzdürlər". İndi artıq üstündən 30 il vaxt keçib. Sular durulur. Gerçəklər üzə çıxır, Azərbaycan həqiqətləri inamla dünyaya yayılır. Xalqımızın sülhpərvər bir xalq olduğu isə artıq danılmaz səciyyə daşıyır.

– Mərhum akademik, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Ziya Bünyadovun həmin illər "Elm" qəzetində "Niyə Sumqayıt?" adlı analitik məqaləsi dərc olundu və bu, Ermənistanda böyük rezonans yaratdı. Sizə sual vermək istəyirik. Doğrudan da, niyə məhz Sumqayıt?

– Bilirsiniz, hər şey Dağlıq Qarabağdan başladı. Qorbaçov hakimiyyətə gələndən sonra onun ətrafına ermənipərəst qüvvələr toplandı. Şahnazarov, Aqanbekyan, Sitaryan onun ətrafına yerləşdilər. Bu qüvvələr xaricdə yaşayan erməni lobbisinin yaxından köməkliyi və Qorbaçovun razılığı ilə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınub Ermənistanın tərkibinə qatılması haqqında fikri ortaya atdılar və bunun üzərində ciddi işləməyə başladılar. Lakin qarşıda bir maneə vardı – SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin Birinci müavini, Sov. İKP Mərkəzinin Komitə Siyasi Bürosunun üzvü Heydər Əliyev! Onu tutduğu vəzifələrdən uzaqlaşdırmayana qədər bu məsələ həllini tapa bilməzdi. Məhz buna görə də məkrli niyyət bir neçə il yubandı. Heydər Əliyev 1987-ci ilin oktyabr ayında tutduğu vəzifələrdən istefa verdikdən sonra ermənilərin böyük təbliğat kampaniyası işə düşdü. Xaricdə və SSRİ-də bir sıra ermənipərəst kütləvi informasiya vasitələri tarixi təhrif edərək, Azərbaycanın əleyhinə böhtan dolu materiallar dərc etməyə başladılar. M.Qorbaçov bu çirkin kampaniyanın qarşısını almaq əvəzinə, 1988-ci ildə Amerikada rəsmi səfərdə olarkən erməni icması ilə görüşündə Dağlıq Qarabağın taleyini ermənilərin xeyrinə həll edəcəyinə söz verdi. Bunun müqabilində erməni milyonerləri Qorbaçova çox qiymətli rəsm əsərləri, onun xanımı Raisa Maksimovnaya isə brilyant qolbağı hədiyyə etdilər. Bununla belə, Azərbaycan tərəfindən qəti etirazlar olunduğunu görüb Sumqayıt kartından istifadə etdilər.

Sumqayıt fəhlə şəhəri idi. Sovetlərin vaxtında bu şəhəri kimya poliqonuna çevirmişdilər. Həmin vaxtlar SSRİ Kimya Sənayesi naziri erməni millətindən olan Kostandov idi və o, Sumqayıt şəhərinin "qara dumana" bürünməsində, sakinlərin təmiz hava əvəzinə "xlor"la nəfəs almasında böyük canfəşanlıq göstərərək, başqa respublikaların imtina etdiyi zərərli sex və istehsalatların burada tikilməsi üçün əlindən gələni edirdi. Ətrafa qatı zəhər buraxan "Lindan" qurğusunu buna misal göstərmək olar. Altı ay istismarda olan bu sexdə çalışan yüzlərlə gənc oğlan və qız sağalmaz dərdlərə düşər olmuşdu. Məqsədyönlü şəkildə milli genofondumuz hədəfə alınmışdı. Üstəlik, sənaye inkişaf etdirilir, amma mənzil tikintisi geridə qalırdı. Təsəvvür edin, 1988-ci ildə Sumqayıtda mənzil növbəsində 17 min ailə dayanmışdı, 2 min ailə gecəqondularda anti-sanitariya vəziyyətində yaşayırdı. Sumqayıt bir yaşına qədər uşaqların ölüm göstəricisi üzrə ittifaq miqyasında birincilər sırasında gedirdi. Cinayət törətdiyinə görə icbari iş alan bir neçə min şəxs də Sumqayıtda yaşayırdı. Həm də bura 80-dən çox millətin nümayəndələrinin ünvanı idi. Bütün bunlar məhz Sumqayıtda etnik zəmində konflikt yaratmaq üçün daha münbit zəmin yaratmışdı.

– Siz qeyd edirsiniz ki, Sumqayıtda iğtişəşləri törədənlər erməni ekstrimistləri idi. Kim idi onlar?

– Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin və Respublika Baş Prokurorluğunun arxiv materiallarından aydın olur ki, Sumqayıtda həqiqətən bir qrup erməni ekstremist iğtişəşlərdə fəal iştirak etmişdir. İstintaq zamanı ekstremist qruplaşmanın 5-6 nəfər üzvü tutulmuşdu və

azərbaycanlı müstəntiqlər onlar haqqında cinayət işi qaldırmışdılar. Bu haqda SSRİ daxili işlər naziri Vlasova şifroqramla məlumat verilmişdi. Nazir də öz növbəsində izi itirmək üçün

Rusiyanın ayrı-ayrı regionlarında çalışan erməni millətindən olan müstəntiqlərini Sumqayıta ezam etmişdi. Azərbaycanlı müstəntiqlərə işdən kənarlaşdırılmış və təxribatçılar haqqında materiallar erməni müstəntiqlərinə verilmişdir. Bir həftədən sonra həmin qruplaşma üzvləri əməllərində cinayət xarakterli fakt və dəlillər “tapılmadığına” görə azad edilmişdilər. Əlimizdə ekstremist qrupu üzvlərinin siyahısı vardır. Onlardan bir neçəsinin adını və familiyasını, iğtişəşlər zamanı Sumqayıtda hansı mövqə tutduqları haqqında oxuculara məlumat vermək pis olmazdı. Levon Saturyan, DQMV Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin əməkdaşı, “Qarabağ” komitəsinin fəal üzvü. Milli zəmində antiazərbaycan təbliğatı ilə məşğul olur, Dağlıq Qarabağda və Sumqayıtda baş verən hadisələr haqqında Ermənistanın xüsusi xidmət orqanlarına informasiyalar ötürürdü.

Eduard Mosesov və Arkadi Qriqoryan Yerevanda nəşr olunan “Kommunist” qəzetinin müxbirləri, Sumqayıtda baş verən hadisələrin foto-video çəkilişləri ilə məşğul olurdular. Albert Qriqoryan, iğtişəşlərdə iştirak edən yetkinləşməmiş gənclərə narkotik vasitələr paylayırdı. Qoqar Bomasyan, Sumqayıtda “Ermənilərə ölüm” şüarı ilə gəncləri qətlərə və qarətlərə cəlb etməklə məşğul idi.

Bu siyahını uzatmaq da olar. Bir faktı da oxucuların diqqətinə çatdırmaq istəyirəm. Petrosyan və Poqosyan soyadlı iki erməni 1988-ci ildə Rusiyada ağır cinayət törətdikləri üçün ümumittifaq axtarışında olublar. Onlar da erməni millətçilərinin vasitəsilə Sumqayıtda iğtişəşlərdə fəal iştirak etmək üçün şəhərimizə göndərilmişdi. Göründüyü kimi, ekstremist qruplaşmanın hər üzvünün konkret vəzifəsi vardı.

Robert Arakelovun “Dağlıq Qarabağ: faciənin günahkarları bəllidir” adlı kitabı nəşr olunmuşdur. Həmin kitabda göstərilir: “İş yerimdə radio işləmədiyindən qonşu otağa keçmişdim. Sonra məni rəis yanına dəvət etdi və Yerevandan gedən xəbərlərlə maraqlandı. Dedi ki, rabirə nazirini təsdiq etməlidirlər. Bu, o nazirdir ki, Sumqayıtda kameraların harada quraşdırılmasına, video və foto çəkilişlərə şəxsən rəhbərlik edərək, bu işin öhdəsindən layiqincə gəlmişdir”. Aşkar göründüyü kimi, hər şey əvvəlcədən planlaşdırılmışdı.

Burada bir haşiyəyə çıxmaq istərdim. Azərbaycan Respublikası Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sabiq əməkdaşı Y.Qolosilkin hüquq-mühafizə orqanlarına verdiyi izahatında yazır: “Sumqayıtda kameraların quraşdırılması haqqında məlumat əldə etdik. Bu haqda SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinə məlumat verdik. Əfsuslar olsun ki, bizim məlumatımızı cavabsız qoydular. DTK sədrinin birinci müavini Filipp Bobkov Bakıya gəldi və Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində müşavirə keçirdi. Mən axırda tribunaya qalxıb çıxış etdim. Dedim ki, Sumqayıt hadisələri əvvəlcədən düşünülmüş, xüsusi kəşfiyyat orqanları tərəfindən hazırlanmış bir aksiya idi. Hadisələrin gedişi, xarakteri, hazırlığı bunu sübut edirdi.

Çıxışımdan sonra Bobkov məni yanına çağırdı və dediklərimin doğru olduğunu təsdiq etməyi tələb elədi. Mən ona dedim ki, bizdə olan informasiyaları SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinə göndərmişik, ancaq heç bir cavab verilməyib. Görüşdən sonra mənə Sumqayıtda baş verən hadisələrin tədqiqatı ilə məşğul olmağı qadağan etdilər”. Belə misalları çox gətirmək olar. SSRİ “KQB”-sinin dəst-xətti aydın görünür.

– Erməni millətindən olan Eduard Qriqoryanı çoxları Sumqayıt hadisələrinin təşkilatçısı kimi qəbul edirlər. Siz bu fikirlə razısınızmi?

– Qətiyyəyən yox! İki dəfə “xuliqanlıq” üstündə məhkum olunmuş, tüfeyli həyat sürən E.Qriqoryan bir neçə gün ərzində, böyük bir sənaye şəhərində iğtişəşlər təşkil edə bilməzdi. Belə hadisələri kəşfiyyat orqanları aylarla planlaşdırır, lazımı qüvvələri cəlb edir, maddi vəsait ayırır, xüsusi təxribatçı qruplar hazırlayır və sair. Qriqoryan sadəcə icraçı idi. Bir faktı da qeyd edim ki, Eduard Qriqoryan 1988-ci il, fevral ayının ortalarında Stepanakertdə olmuş, Ermənistanın hazırkı prezidenti Serj Sərkisyardan siyahı almışdır. Bu, Sumqayıtda yaşayan və “Krunk” cəmiyyətinə aylıq üzvlük haqqı ödəməkdən imtina edən ermənilərin siyahısı idi. Hadisələr başlayanda məhz həmin evlərə hücum olundu, insanlar qətlə yetirildi, mənzilləri qarət

olunub yandırıldı. Təşkilatçılar hadisələrdə iştirak edən ekstremist qrupu məharətlə idarə edirdilər.

– **“Krunk” cəmiyyətinin millətçi ideyaları, “Dənizdən dənizə Böyük Ermənistan” xülyaları hamıya bəllidir. Sumqayıtda onların fəaliyyəti haqqında nə deyə bilərsiniz?**

– Sumqayıtda onların böyük bir şəbəkəsi fəaliyyət göstərirdi. Səhiyyə şöbəsində qaraj müdiri Karlen Babayan, idman dispanserinin baş həkimi Avakyan, superfosfat zavodunda növbə rəisi Babayan, boru-prokat zavodu baş mühəndisinin müavini Osipov, kimya istehsalat birliyində sex rəisi Abramyan, təhsil şöbəsində çalışan müəllim Beknazaryan və sair. Onlar Sumqayıtda “Krunk” cəmiyyətinin özəyini təşkil edirdilər. Şahidlərin birindən misal çəkim: 1988-ci ildə, 12-ci mikrorayonda yerləşən poçtda çalışan M.Sarokinanın hüquq-mühafizə orqanlarına verdiyi izahatda qeyd olunur ki, o, çalışdığı kollektivdə Jenya Arustamyanın və Raisa Mejlumyanın millətçi olduqlarının, başqa millətlərə nifrət bəslədiklərinin canlı şahidi omuşdur. Hadisələrdən xeyli əvvəl Sarokina onları poçt xidmətinin rəis müavini Alena Balayanın yanında görmüşdür. Erməni dilində nədənsə söhbət edirdilər. Balayanın stolunun üstündə bir kip qəbz vardı. Bu 10-15 manatlıq köçürmələr idi. Hamısı da Stepanakertə. Balayan maliyyə məsələlərinə baxmadığından ona irad tutdum ki, bu qəbzləri neynirsən və cavabında məndən otağı tərk etməyi tələb etdi. Sumqayıtda baş verən hadisələrdən sonra məlum oldu ki, bu pullar Stepanakertdə fəaliyyət göstərən “Krunk” cəmiyyətinə üzvlük haqqı kimi göndərilmiş. Daha bir misal. Səhiyyə şöbəsinin qarajında çalışan R.Rzayevin dediklərindən: “Karlen Babayanın yanına Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan bir neçə maşınla 7-8 nəfər erməni gəldi. Onların kimliyini soruşanda Karlen cavab verdi ki, qohumlarımdır. O vaxt bunlara ciddi əhəmiyyət vermirdim. Dağlıq Qarabağ hadisələri qızıışandan sonra qarajımızda çalışan ermənilərin bizə qarşı münasibətləri tamamilə dəyişdi. 1988-ci il fevral ayının ortalarında Karlenin kabinetinə tez-tez ermənilər toplaşır, kənar şəxsləri içəri buraxmırdılar. Burada bir neçə dəfə Eduard Qriqoryanı da görmüşdüm. Onların hamısı “Krunk” cəmiyyətinin üzvləri idi, burada siyahı tutur, pul toplayırdılar. Bir gün erməni millətindən olan Dimanın boksunda kustar üsulla hazırlanmış millətçi şüarlara rast gələrək ona dedim: “Axı, sən Sumqayıtda anadan olmusan, burada böyümüsən. Sənin nə marağın var ki, azərbaycanlılara qarşı təbliğat aparırsan?” O mənə qərəzli şəkildə belə cavab verdi: “Baxarsan, Sumqayıtda nələr olacaq”. Hadisələrdən əvvəl qarajda çalışan ermənilər Sumqayıtı tərk etdilər. Bəli, fevralın 27-29-da qətlə yetirilən ermənilər “Krunk” cəmiyyətinə üzvlük haqqı ödəməkdən imtina edənlər idi.

– **“Sumqayıtın əks-sədası” sənədli filmindən aydın olur ki, hadisələrdən bir neçə saat əvvəl sovet qoşunu Sumqayıta yeridilmişdi. Məgər silahlı əsgərlərin qüvvəsi ilə iğtişaşların qarşısını almaq olmazdı?**

– Olardı. Lakin bu siyasi bir oyun idi və Azərbaycana qarşı yönəlmişdi. Sənədli filmi çəkərkən SSRİ Müdafiə naziri D.Yazovdan soruşmuşduq ki, “niyə sovet əsgərləri kənarında dayanıb hadisələri sakitcə seyr edirdilər”. O, cavabında bildirdi ki, “qoşunların hadisələrə müdaxilə etməsi və komendant saatının tətbiq olunması üçün Ali Baş Komendandan (M.Qorbaçov) əmr alınmalıdır. Əmr olmadan mən komendant saatı elan edə bilməzdim”. Onlara ermənilərin meyitləri lazım idi ki, bundan siyasi məqsədlər üçün istifadə etsinlər.

– **Həmin film 1990-cı illərdə çəkilib və böyük səs-küyə səbəb olub. Ermənilər bunun Ermənistanı, onun xalqına qarşı böhtan, habelə Sumqayıtda ermənilərə qarşı “soyqırımı” ört-basdır etmək üçün sifarişli bir film olduğunu bəyan edirdilər. Həm də həmin dövrdə film çəkmək çox riskli idi.**

– Elədir. Bir sıra xoşagəlməz hadisələrlə üzləşdik, açığını deyim ki, bizi qorxudanlar da tapıldı, təzyiq edənlər də. Lakin ümitsizliyə qapılmamağa, məqsədimizdən geri dönməməyə çalışırıq. Bilirsiniz ki, Eduard Qriqoryan Sumqayıtda 6 erməni qətlə yetirmişdi və ona 12 il həbs cəzası verilmişdi. Erməni millətçiləri, xaricdə yaşayan havadarları kütləvi-informasiya vasitələrində hay-küy qaldıraraq, belə iddia irəli sürürdülər ki, guya Azərbaycanın cəzaçəkmə məntəqəsində Qriqoryana dözülməz işgəncələr verilir. Bu işdə S.Kaputikyan, Z.Balayan, Q.Starovoytova xüsusi canfəşanlıq göstərərək, ölkə rəhbərliyindən və hüquq-mühafizə orqanlarından tələb edirdilər ki, Qriqoryan Rusiyanın hər hansı bir cəzaçəkmə məntəqəsinə

köçürülsün. Onlar buna da nail oldular. Beləliklə, Qriqoryanı Stavropol vilayətinin Budyonovsk şəhərindəki həbsxanaya köçürdülər. Biz həmin şəhərə yollananda orada çəkiliş qrupumuza qarşı təxribat törədildi. Erməni millətindən olan bir neçə nəfər operatorumuz və sürücümüzlə dava saldı. Sonradan bizə məlumat verildi ki, bunu ermənilər bilərəkdən ediblər.

Moskvada da bir neçə hadisə ilə rastlaşdıq. Qaldığımız mehmanxanada axtarış aparıldı. Aeroportda kasetlərimizi müsadirə etdilər, ancaq bu, surəti çıxarılmış nüsxələr idi. Kasetlərin əslini başqa yolla Azərbaycana çatdırmışdıq. O zaman hələ Moskvada yaşayan ulu öndər Heydər Əliyevdən müsahibə almaq qərarına gəldik. 1991-ci ilin yayı idi. Yaşadığı binanın həyətidə onunla görüşdük. Bizə belə bir sual verdi: “Siz Azərbaycandan ilk jurnalistlərsiniz ki, məndən müsahibə alırsınız. Qorxmursunuzmu, mənə görə sizi incidərlər?” Davud İmanov ona belə cavab verdi: “Heydər Əliyeviç, siz 13 il respublikaya, 6 il ölkəyə rəhbərlik etmişiniz. Biz sizin nüfuzunuza arxayın olub gəlmişik”. Heydər Əliyev gülümsündü, sonra Dağlıq Qarabağ, 20 Yanvar və Sumqayıt hadisələrini ətraflı təhlil etdi. SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycana qarşı birtərəfli, subyektiv mövqe tutduğunu, ermənilərin əsassız torpaq iddiasını dəlillərlə sübut edərək onları ifşa elədi.

Müsahibə qurtardıqdan sonra Davudla “Jiquli” maşınına əyləşib yola düşdük. Təxminən 5-6 kilometr yol getmişdik ki, qarşımızı qara rəngli bir “Raf” kəsdi. Bu, “KQB”-nin əməkdaşları idi. Qapılar açıldı və bizi “Raf”a otuzdurub Lefortovoya apardılar. Bizi orada 3 saat saxladılar. O vaxtlar Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinin mətbuat xidməti rəhbəri vəzifəsində çalışan, Rusiyada, habelə xaricdə yaxşı tanınan jurnalist Fərhad Ağamaliyevin köməkliyi ilə Lefortovodan azad edildik. O, dünyanın bütün aparıcı kütləvi informasiya vasitələrinin, telekanalların nümayəndələrini Lefortovonun qarşısına topladı və orada mitinq başlandı, şüarlar səsləndi. Beləcə, bizi buraxdılar. Bir sözlə, kadrarxası hadisələr çoxdur. Biz həmçinin Mərkəzi Komitənin katibi, Siyasi Büronun üzvü Y.Liqaçovdan, SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri, Siyasi Büronun üzvü B.Kryuçkovdan çətinliklə də olsa, müsahibə ala bilmişdik. Mərkəzi Komitənin katibi, Siyasi Büronun üzvü Aleksandr Yakovlev müsahibə zamanı demişdi ki, “Kryuçkovun özü provakatordur”. Hətta yapon jurnalistlər həmin kasetləri bizdən 5 min Amerika dollarına almaq istədilər. Razi olmadıq, qiyməti 10 minə qaldırdılar. Onlara yox deyib, ayrıldıq. Kaset satılsaydı, sənədli filmdə böyük bir boşluq yarana bilərdi.

– Siz Sumqayıtda baş verən hadisələrlə bağlı 10-a yaxın kitabın və bir neçə sənədli filmin müəllifsiniz. Ermənilərin reaksiyası haqqında nə deyə bilərsiniz?

– Ermənilər istər sənədli filmimizi, istərsə də kitablarımızı həmişə tənqid atəşinə tutublar. Professor Ramazan Məmmədovla birgə yazdığımız “Sumqayıt, 1988. Cinyəət və cəza” adlı kitabımız bir neçə xarici dilə tərcümə olunub. Elektron poçtuma Ermənistandan, Rusiyadan, İsveçrədən, Kanadadan çoxlu sayda məktublar daxil olmaqdadır. Məni millətçi adlandırır, ermənilərə böhtan atdığımı bildirir, bəzən hədə-qorxu gəlirlər. Nəticə budur ki, əgər tədqiqatlarımla erməniləri, onların havadarlarını qıcıqlandıra bilmişəmsə, deməli, dəlil-sübutlarım hədəfə dəyib.

– Sizin Sumqayıt Dövlət Universitetinin prorektoru, professor Ramazan Məmmədovla birgə yazdığınız “Sumqayıt, 1988. Cinyəət və cəza” adlı analitik kitabınız hətta Meksikada nəşr olunub və ölkəmizin müasir tarixini, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin səbəblərini tam reallıqları ilə əks etdirir.

– Bəli. Mən Azərbaycanın Meksikadakı səfirliyinin rəhbərliyinə və əməkdaşlarına bu kitabı ispancaya çevirib çap etdiklərinə, xarici işlər nazirliyinə isə həmin kitabı 24 ispandilli ölkədə yaydığına görə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Kitabın ön sözünü Meksika parlamentinin üzvü, Latin Amerikası və Karib Hövzəsi ölkələrinin Siyasi Partiyalarının Daimi Konfransının vitse-prezidenti, senator Qustavo Karvaxal yazıb. Ön sözdə deyilir: “Azərbaycan Ermənistan və keçmiş SSRİ kimi işğalçılar tərəfindən təcavüzkar hücumlara və əsassız tarixi iddialara məruz qalmışdır. Bu gün Azərbaycan sülh və ədalət tələb edir. Heç bir şey ədalətdən üstün ola bilməz. Zorakılıq ədalətə ən uzaq olan şeydir və qəbul edilməzdir”.

Onu da məmnuniyyətlə bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin tapşırığı ilə Baş Prokurorluq Sumqayıt şəhərində törədilmiş kütləvi iğtişaşlarla bağlı

cinayət işləri üzrə istintaqı təzələyib və araşdırmanın hərtərəfli aparılması üçün yaradılmış istintaq-əməliyyat qrupu tərəfindən Sumqayıt hadisələrinin çoxsaylı şahidlərinin, həmin hadisələrdən məlumatı olan digər insanların, o cümlədən SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupuna daxil olan şəxslərin ifadələri alınmış, xarici ölkələrə müvafiq sorğular göndərilmiş, arxiv sənədləri açılmış, mətbuatda verilmiş məlumatlar təhlil edilmiş, digər zəruri istintaq-əməliyyat tədbirləri görülmüşdür. İstintaq işinin təzələnməsi və yeni-yeni təkzibolunmaz faktların aşkara çıxarılması həmin cinayətin üstündən qara pərdənin tam götürülməsinə xidmət edir. Bizinsə borcumuz həmin faktlardan istifadə etməklə erməni məkrinin əsl mahiyyətini yazıb dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqdır.

Müsaibəni qələmə aldı:

Əli Nəcəfxanlı.

“Xalq qəzeti”. – 2018. – 1 mart. № 47. – S. 7.

Cəzasız qalan cinayətlər

1988-ci il fevral ayının 27-dən 28-nə keçən gecə erməni terrorçuları xaricdə yaşayan havadarlarının köməyi ilə Sumqayıtda qan tökdülər. Tərədilən ağır cinayəti ört-basdır etmək üçün mətbuat səhifələrində müxtəlif böhtanlar, yalanlar yayılmağa başladı.

Başlıca məqsədləri erməni millətçilərinin qara niyyətlərini pərdələmək, əsl həqiqətləri gizlətmək idi. Yerevanda nəşr olunan "Sumqayıt... Genosid... Aşkarlıq..." kitab başdan-başa böhtan və iftira toplusuna çevrilmişdi. Hətta faktlar və rəqəmlər uydurma yalanların içərisində bilərəkdən və qəsdən təhrif olunur, rəqəmlər dəfələrlə şişirdilirdi. Bütün bunlar dünya ictimaiyyətini çaşdırmağa yönəldilmiş üsullar idi. Hələ 1988-ci il 30 mart tarixli nömrəsində "İzvestiya" qəzetində belə bir yazı dərc olunmuşdur: "Sumqayıt: istintaqa şayiələr mane olur". O vaxtdan başlayaraq SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunu çaşdırmaq üçün hər cür hiylə və yalanlara əl atdılar. "Pravda" qəzeti 4 aprel 1988-ci il sayında yazırdı ki, Ermənistanın Moskvadakı nümayəndəliyinin yaydığı məlumata görə, guya Sumqayıtda 1500 nəfərə yaxın adam öldürülüb. Ermənilər köhnə vermişlərindən əl çəkmiş, əsl həqiqəti boğmaq üçün şərə, böhtana əl atırdılar. Onlar niyyətlərinə çatmaq üçün hətta Moskvanı şərləyir, müxtəlif uydurmalar yayırdılar. Qarabağ Komitəsinin iclaslarında Moskvaya, Sov.İKP MK-ya inamlarının azaldığını ifadə edən müxtəlif bəyanatlar yayırdılar. Hələ o vaxtlar Qarabağ Komitəsinə yardım edən əsas qüvvələrin başında Ermənistanın eks-prezidenti Levon Ter-Petrosyan dayanırdı. Deməli, hələ sovet dövründən xaricdə yaşayan erməni lobbisinin köməyi və yardımı ilə Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirmək üçün məqam axtarırdılar.

Sumqayıtda törədilən qanlı cinayətlər əvvəlcədən hazırlanmış həmin ssenarinin davamı idi. Bu dəfə baş rolu üç dəfə məhkum olunmuş Eduard Qriqoryan oynayırdı. "Paşa" ləqəbi ilə tanınan bu adam erməni millətçilərinin əlində bir alətə, əsl oyuncağa çevrilmişdi. Onun barəsində ən dəqiq məlumatı SSRİ Baş Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi, istintaq aparan qrupun rəhbəri Qalkin vermişdi: "Eduard Qriqoryan tufeyli həyat sürən bir cinayətkardır. Dəfələrlə həbs olunsada, sonradan azadlığa çıxmışdır. O, Sumqayıtda yeniyetmə uşaqları başına toplayıb müxtəlif cinayətlər törətmişdi. Baş verən hadisələrdə onun cinayət əməlləri nəticəsində 5 erməni qətlə yetirilmiş, 8 qadın zorlanmışdır..."

Sumqayıtda baş verən hadisələrdən dərhal sonra Zori Balayan, Silva Kaputikyan kimiləri Qorbaçovla görüşür və həmin görüşdən sonra Sumqayıta ordu yeridilir. Sumqayıtda komendant saati tətbiq olunur, qadağalar gücləndirilir.

1988-ci ilin mart ayının əvvəllərində hadisələr bir qədər səngisə də, şayiələrin, uydurmaların, böhtanların miqyası xeyli genişlənmişdi. Komendant saati başlayandan sonra iki minə yaxın günahsız adam həbs olunmuşdur. Qərribə burasıdır ki, cəmi iki-üç gün ərzində dünyanın ən ucqarlarından belə Ermənistanın tərəfdarları və təbliğatçıları peyda olmuşdur. Sumqayıtlı jurnalist Eyruz Məmmədov deyir ki, hadisələrin səhərisi günü İsveçrədən Artaşes Qabrelian adlı birisi videokamerası ilə Sumqayıtın küçələrini gəzirdi. Milliyyətçə erməni olan bu adam Sumqayıtda lentə aldığı hadisələrə belə ad qoymuşdur: "Bizi başkəsənlərdən xilas edin..." Bundan sonra Azərbaycana qarşı geniş təbliğat kampaniyası başladı. "Azadlıq" radiosunun Ermənistan üzrə baş redaktoru Eduard Ohanyan hadisələri öz xeyirlərinə yozmaq üçün müxtəlif böhtanlardan istifadə edirdi. Beləliklə, dünya mətbuatında yalan və qərəzli ifadələrin sayı artırdı. Sumqayıt hadisələrinin araşdırmaçıları qərribə faktlar üzə çıxarıblar. Məlum olub ki, hələ Sumqayıtda hadisələr törədilməmiş ermənilər müxtəlif tədbirlər görüblər. Burada yaşayan 1000-dən çox erməni 1988-ci il yanvar ayının 1-dən fevral ayının 25-dək əmanət kassalarında saxladıkları 8 milyon 343 min 691 rubl pulu təcili olaraq çıxarıb Yerevana, Rusiyanın müxtəlif şəhərlərinə köçürüblər. Sumqayıtın sənaye müəssisələrində təhsil, mədəniyyət və səhiyyə sistemində çalışan ermənilər Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi üçün gizli imzalar toplamağa başlamışdılar. Onlar "Krunq" erməni cəmiyyətinə yardım adı ilə pul köçürür, onu açıq və ya gizli maliyyələşdirirdilər. Gizli yolla toplanılan vəsaitin çoxu Yerevana göndərilirdi. Tədqiqatçılar Sumqayıt hadisələrinin başlanmasını belə təsvir edirlər: 1988-ci il fevralın 27-28-

də əsl vəhşiliklərin başlanğıcı qoyuldu. Əvvəlcə təşkilatçılar işə başladılar. Təxribatçı qrupun rəhbərləri hər kəsi inandırmağa çalışırdılar ki, Dağlıq Qarabağda və ermənilər yaşayan Azərbaycan ərazilərində ermənilərə qarşı kütləvi qırğın nəzərdə tutulub. Əgər bunların qarşısı vaxtında alınmasa, vəziyyət daha da gərginləşəcək. Hələ o vaxtlar Qorbaçovun ən yaxın köməkçiləri də milliyyətçə erməni idi. Onların himayəsi ilə ermənilərin gizli niyyətləri baş tutur, Moskva onlardan köməyini əsirgəmirdi. Hətta o vaxtlar bu məsələ xaricdə də müzakirə olunmuşdur. 1987-ci ilin noyabr ayında Aqambekyan xaricdə erməni lobbisi ilə görüşdə açıq-aşkar bəyan etmişdir ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycandan alınıb Ermənistanı verilməlidir. Həmin gün Mixail Qorbaçov xanımı Raisa Qorbaçova ilə Amerikanın Kaliforniya ştatında erməni icması ilə görüş keçirmişdir. Həmin görüşdə Dağlıq Qarabağ məsələsinin Ermənistanın xeyrinə həlli üçün konkret qərar verilmişdir. Əlbəttə, bütün bunlar erməniləri bir qədər də şirnikləndirir, onları daha ağır cinayətlərə sövq etdirirdi.

1988-ci il fevral ayının 27-də ermənilərin gizli planları açıq şəkildə Sumqayıtda baş tutdu. Doğrudur, sonradan bu ağır cinayəti araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu işə başladı. Amma üst-üstə qalaqlanan arxiv materialları hələ də dəqiqliklə araşdırılmayıb. Ona görə də Sumqayıt hadisələri bu gün də arxivlərdə bir sirr kimi saxlanılır. Bir müddət bu istintaq işini birdəfəlik dayandırdılar. Hər şey mərkəzdən idarə olunsada, hadisələri pərdələmək, gizlətmək üçün ciddi bir maraq var idi. 1988-ci il iyul ayının 18-də SSRİ Ali Sovetinin iclasında Mixail Qorbaçov deyib ki, qoşunlar Sumqayıta bir saat gecikmişdilər. Sonradan məlum oldu ki, bu faktın özü də yalandır. SSRİ müdafiə naziri Yazov "Sumqayıtın əks-sədası" sənədli filminin çəkiliş qrupuna müsahibə verərkən bu fikri inkar edib. Sumqayıtlı jurnalist Eyruz Məmmədov həmin görüşü belə xatırlayır: "SSRİ müdafiə naziri Yazov müsahibəsində bizə bildirdi ki, sovet ordusu heç vaxt heç yerə gecikmir. Baş komandanın əmri olmadan heç yerdə komendant saati elan etməyə ixtiyarımız yoxdur. Əsgərin silah işlətməyə, güllə atmağa icazəsi ola bilməz". Deməli, Mixail Qorbaçovun həmin iclasda söylədikləri ağ yalan olub. Sumqayıt hadisələrinin bütün planını onlar özləri cızıb.

Sumqayıtda o hadisələr zamanı sovet ordusunun vəhşilikləri ilə üzləşən çox adam olub. Onlar həmin hadisələri bu gün də dönə-dönə xatırlayırlar. Qərribə burasıdır ki, həmin hadisələrə görə günahsız cəza alanların sayı çox olub. Əsl cinayətkarlar isə gizlədilib. Yenə də qayıdaq əsas məqama. Sumqayıtda hadisələr baş verəndən sonra Mixail Qorbaçovun sərəncamı ilə komendant saati elan olundu. Onda 400-dən çox azərbaycanlı günahsız olaraq həbsxanalara doldurdular. Yüzlərlə adam layiq olmadığı cəzanı aldı. Sovet ordusunun "xilaskar" əsgərləri müxtəlif cinayətlər törətməkdə davam edirdilər. Qocalarla, uşaqlarla hədsiz dərəcədə kobud davranırdılar. O vaxtlar Azər Babayev adlı sumqayıtlı uşaq başına gələnləri nifrətlə xatırlayır. Deyir ki, onda cəmi 13 yaşım olardı. 1988-ci il mart ayının 1-də əmimgildən evimə qayıdım. Komendant saatına nəzarət edən əsgərlər yolumu kəsdilər. Dedilər ki, sənədlərini təqdim et. Cavabım qısa oldu: "Hələ pasport almağa yaşım çatmır" - dedim. Mənim bu sözüüm əsgərləri çox əsəbləşdirdi. Əli dubinkalı beş əsgər məni əlil olana qədər döydülər. Belə vəhşilikləri öz gözümüzlə görürdük. Ona görə də sovet əsgərinin "xilaskar" adına o qədər də inanmırdıq. Belə işgəncələrə, cəzalara məruz qalanların sayı çox idi. Sumqayıt hadisələrinin günahsız qurbanları sayca çox olub. Bütün bunlar barədə dəqiq məlumat olsa da, cinayətkarlar cəzalandırılmayıb. Həmin günlərdə sumqayıtlı Əhməd Əhmədova da ölüm hökmü oxundu, özü də Moskvada.

Hadisələri təhlil edərkən bir daha sübut olunur ki, törədilən ağır cinayətlərin ssenarisi birbaşa Moskvada hazırlanıb. Elə nəzarət mexanizmi də mərkəzdən başlayıb. Araşdırmaçılar onu da sübut ediblər ki, Sumqayıt hadisələri başlayan gündən Moskva hər şeyi kənardan sükutla izləyib. 1988-ci ildə Sumqayıtda müxtəlif millətlərdən olan 250 min 200 nəfər yaşayırdı. Onların 14200 nəfəri milliyyətçə erməni idi. Açıq-aşkar görünür ki, şəhərdə onların sayı o qədər də az olmayıb. Özü də onlar başqa millətlərlə müqayisədə sosial cəhətdən təminatlı olublar. Bütün bunlara baxmayaraq, özlərini yazıq və məzlum xalq kimi aparır, daim böyük güzəştlər istəyirdilər. Onların tələblərinə əməl olunmayanda şərə, böhtana əl atır, müxtəlif cinayətlər törədirdilər. Bir məsələ də ciddi maraq doğurur ki, onlar öz cinayətlərini ört-basdır etmək üçün

müxtəlif hiylələrə əl atırdılar. Sumqayıt Dövlət Universitetinin kafedra müdiri işləyən Ramazan Məmmədov o hadisələri təhlil edərkən yazır: “Hadisələr baş verəndən dərhal sonra “Sumqayıt... Soyqırımı... Aşkarlıq...” adlı kitabça 50 min tirajla Yerevanda rus dilində nəşr olundu və tezliklə dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə edildi. Elə bil xüsusi təşkilat qrupu yaradılmışdı. Baş verən hadisələri təhrif edərək, şişirdərək öz xeyirlərinə geniş yayırdılar. Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, ermənilər bu qanlı aksiyanın törədilməsinə ciddi hazırlaşmışdılar. Hər şey planlı şəkildə təşkil olunmuşdur. Əlbəttə, yenə Moskvanın yardımı və rəhbərliyi ilə...”

Sumqayıt hadisələri hər il təhlil olunur, yeni faktlar üzə çıxır, cinayətkarların adı çəkilir. Düz 30 il ötüb. Araşdırmaçıların yazdığı kimi, cinayətkarlar cəzasız qalır. Keçmiş SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu ağır bir cinayət işinin arxiv materiallarını üzə çıxarmır. Bütün bunlar geridə qalsa da, əsl həqiqətlər gec-tez açılmalıdır. Bunu vaxt, zaman tələb edir...

Bəşir Şərifli.

“Azərbaycan qəzeti”. – 2 mart. – 2018. - №48. – S. 7.

Kaliforniya Senatında Sumqayıt hadisələri ilə bağlı keçirilən dinləmələrdə erməni lobbisi ifşa olundu

ABŞ-ın Kaliforniya ştatının paytaxtı Sakramento şəhərində erməni lobbisinin təşkilatçılığı ilə Kaliforniya Ştat Senatında Sumqayıt hadisələrinin 30 illiyinə, Kaliforniya ştatı ilə Ermənistan arasında iqtisadi əlaqələrin təşviqinə və Türkiyədən Kaliforniya sərmayələrinin çıxarılmasına həsr olunan dinləmələr keçirilib.

Təxminən 1 milyonadək erməninin yaşadığı Kaliforniyadakı erməni lobbisinin aramsız səylərinə və ayrı-ayrı senatorlara böyük məbləğlərdə pul xərcləməsinə baxmayaraq, Kaliforniya Ştat Senatının 40 üzvündən yalnız ikisi (həyat yoldaşı erməni olan senator Skot Vilk və erməni lobbisinin çoxdankı havadarı senator Entoni Portantino) tədbirə qatılıb.

Dinləmələr haqda xəbər aldıqdan dərhal sonra Kaliforniyada fəaliyyət göstərən Şimali Kaliforniya Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyətinin və Amerika Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyətinin fəal üzvləri, o cümlədən Həmid Azəri, Samir Lütvəliyev, Anar Usubov və digərləri tədbirə qatılıblar.

Tədbirdə Azərbaycanda yaşadığını və Sumqayıt hadisələrinin canlı şahidi olduğunu iddia edən erməni lobbisinin nümayəndəsi ölkəmiz əleyhinə böhtan xarakterli çıxış edərək, 1988-ci ilin Sumqayıt hadisələrini özlərinin uydurduğu versiyada təqdim edib. Senator Portantino və Vilk də ona dəstək verərək erməni lobbisinə yarınmağa çalışıblar.

Dinləmələrdən sonra prosedur qaydalarına uyğun olaraq şərh və suallar verilib. Azərbaycan icmasının gənc üzvlərindən biri senator Portantinoya müraciət edərək deyib: "Siz Sumqayıt hadisələrindən danışdınız. Halbuki bu hadisələri törədənlər məsuliyyətə cəlb edilib. Onlardan biri də Qriqoryan adlı erməni idi. Ancaq 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Xocalıda dinc azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilmiş insanlıq əleyhinə dəhşətli cinayətin günahkarları indiyədək cəzasız qalıblar. Siz niyə çıxışınızda bu faktları qeyd etmirsiniz? Xocalı qətləmi ilə bağlı dinləmələr keçirəcəksinizmi?" O, senatoru məsələyə birtərəfli yanaşmamağa çağırıb. Bu cür sualı gözləməyən senator Portantino pərt şəkildə məsələni araşdıracağını bildirib.

Digər icma nümayəndəmiz çıxışında əslən Qarabağdan olduğunu, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlının öz doğma yurdlarından didərgin düşdüyünü, hüquqlarının kobud şəkildə pozulduğunu qeyd edərək, "Siz öz torpaqlarına qayıtmağı gözləyən bir milyon insana nə deyə bilərsiniz?" sualını ünvanlayıb. Senator Portantino suala cavab verməkdən yayınıb.

Sonra daha bir soydaşımız, nüfuzlu Kaliforniya Berkli Universitetinin tələbəsi çıxış edərək deyib: "Biz sizə sorğu ünvanlayaraq Azərbaycan icmasından da bir nümayəndənin bu dinləmələrə dəvət olunması və erməni nümayəndə ilə yanaşı çıxış etməsini xahiş etmişdik. Mənim sualım budur ki, hər iki tərəfin fikirlərini dinləmək əvəzinə, siz niyə məsələyə birtərəfli yanaşaraq yalnız erməni tərəfinə söz vermişiniz?"

Daha bir icma nümayəndəmiz isə deyib: "Siz qırğınlar törətmiş avtoritar rejimlərdən danışdınız. Lakin hazırda Ermənistanda hakimiyyətdə olan rejimi qeyd etmədiniz. Halbuki Ermənistanı bu gün idarə edən və siz, senator, Ermənistana səfərləriniz zamanı görüşdüyünüz o insanlar vaxtilə yüz minlərlə dinc azərbaycanlıya qarşı qırğınlar törətmiş şəxslərdir. Burada yaşayan və fəaliyyət göstərən erməni lobbisi və Ermənistan vətəndaşları sizə bu cür yalan məlumatlar çatdırırlar və siz, senator, bütün Kaliforniyanı təmsil edən rəsmi nümayəndə kimi bu yalanları sorğulayacaq ilk şəxs olmalısınız. Biz, Kaliforniya sakinləri bundan çox məyusluq. Biz azərbaycanlılar sizin dəstəklədiyiniz Ermənistan tərəfindən qırğına məruz qalmışıq. Ancaq siz həqiqətlərə göz yumursunuz, qarşı tərəfi dinləmək, doğruları öyrənmək istəmirsiniz. Mən buna çox təəssüf edirəm və sizə görə çox utanıram".

Çıxış edən digər icma üzvləri, o cümlədən Xocalı soyqırımını şahidi Anar Usubov senatorları məsələyə birtərəfli yanaşmamağa çağırıblar. Onlar Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi,

Xocalı soyqırımını haqqında faktlar irəli sürərək, Azərbaycanın haqq səsinə çatdırıblar. Dinləmələrdə iştirak edən, ABŞ-dakı radikal erməni lobbisinin aparıcı təşkilatları olan Amerika Erməniləri Milli Komitəsinin və Amerika Erməni Assambleyasının rəhbər şəxsləri söz alaraq E.Portantinonu düşdüyü pis durumdan çıxarmağa çalışsalar da, əksinə, dolaşiq fikirləri ilə özlərini bir daha ifşa ediblər.

Senator E.Portantino icma üzvlərimizin ünvanladığı suallara çıxışlardan sonra cavab verəcəyini bildirsə də, tədbirin sonuna kimi səssiz qalaraq heç bir münasibət bildirməyib və ümumi sözlərlə dinləmələri yekunlaşdırıb

“Azərbaycan qəzeti” . - 2018. - 2 mart. - S. 7.

Sumqayıt hadisələri ermənilərə Dağlıq Qarabağ münaqişəsini sürətləndirmək üçün lazım idi

Ermənistan rəhbərliyinin həbsdən azad etdiyi Eduard Qriqoryan indi haradadır?

Keçmiş SSRİ rəhbərliyinin və erməni xüsusi xidmət orqanlarının Sumqayıt şəhərində törətdiyi hadisələrdən 30 il ötür. 1988-ci il fevralın 27-dən 28-nə keçən gecə Azərbaycanın sənaye şəhərində baş vermiş iğtişaşlar nəticəsində 32 nəfər həyatını itirmişdi. Həlak olanlardan 26-sı erməni, 6-sı isə azərbaycanlı idi. Tarix boyu bəşəri dəyərlərə həmişə ehtiramını nümayiş etdirmiş Azərbaycan xalqını hədəfə almış mənfur qüvvələr erməni millətçilərindən alət kimi yararlanaraq Sumqayıt təxribatını törətmişdilər. Azərbaycanın bərekətli torpaqlarına göz dikmiş mənfur qüvvələrin əsas məqsədi Sumqayıtda qan tökməklə Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi prosesinə bəhanə tapmaqdan ibarət idi. Amma, necə deyərlər, “Yağ suyun üzünə çıxdığı kimi, həqiqət də həmişə yalandan yüksəkdə durur”. Sonralar səsləndirilən etiraflar və faktlar da aydın şəkildə göstərmişdi ki, Sumqayıt hadisələrinin arxasında keçmiş SSRİ və Ermənistan xüsusi xidmət orqanları dayanırdı.

Erməni millətçiləri Sumqayıt hadisələrini “soyqırımı” kimi qələmə verməyə və bu hadisə ətrafında mif yaratmağa çalışsalar da, beynəlxalq arenada həmin qanlı hadisələrlə bağlı ətraflı və hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış dəlil-sübutlar mənfur qonşularımızın məkrli siyasətini ifşa edir. Bəli, faktlar çoxdur, ancaq həqiqət birdir. Həqiqət də budur ki, Sumqayıt hadisələri keçmiş SSRİ və Ermənistan xüsusi xidmət orqanlarının təşkil etdikləri ssenarinin tərkib hissəsi olmuşdu. Müxtəlif dövlət orqanlarının əlində olan faktlar da bu həqiqəti təsdiqləyir. Hadisələrin bilavasitə şahidlərinin ifadələri iğtişaşları təşkil edən “qara plaşlı” şəxslərin Sumqayıt sakinləri olmadıqlarını təsdiqləyir.

İfadələrdən belə məlum olmuşdu ki, həmin “qara plaşlı” adamlar öz aralarında bəzi hallarda erməni dilində danışmış, Azərbaycan dilini isə təmiz bilirmiş və hadisələr zamanı insanlar arasında ermənilər əleyhinə təbliğat aparırmışlar. Ermənilərin bu hadisələrin baş verəcəyindən əvvəlcədən xəbərləri olmuşdu və həmin ərəfədə yüzlərlə erməninin banklardakı əmanətlərini əvvəlcədən çıxarmaları bu faktı təsdiqləyir. Xatırladaq ki, SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin o vaxtkı sədri N.Kryuçkov da hadisələrin Moskvadan idarə olunduğu faktını təsdiq etmişdi. Ermənistanın tanınmış siyasi xadimlərindən olan Paruyr Ayriqyan isə vurğulamışdı ki, Sumqayıt hadisələri birbaşa Moskva tərəfindən təşkil olunmuşdu.

Erməni agenturasının təşkil etdiyi həmin “qara plaşlı” adamlardan ibarət qrup yerli camaata spirtli içkilər, güclü təsiredici həblər, dəmir parçaları və s. paylaymış. Məlum hadisələr də məhz həmin azğınlaşmış dəstə tərəfindən törədilmişdi. Baş vermiş kütləvi iğtişaşlar da 1959-cu il təvəllüdü, əvvəllər 3 dəfə məhkum olunub üst-üstə 9 il 2 ay 13 gün azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkmiş qatı cinayətkar, milliyətçə erməni olan Eduard Robertoviç Qriqoryan, onun Albert və Ernisi adlı iki qardaşı, Dağlıq Qarabağdan xüsusi tapşırıqlarla gəlmiş emissarlar və DTK-nın agentləri tərəfindən təşkil olunmaqla, bilavasitə icra edilmişdi.

Fevralın 27-də öz dəstəsilə Sumqayıtda Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı törədilən zorakılıqlara etiraz mitinqlərinin keçirildiyi meydana gedərək, orada özünü “Qafandan gəlmiş azərbaycanlı” kimi təqdim etmiş E.Qriqoryan Qafanda ermənilərin azərbaycanlıları kütləvi şəkildə qırdıqları barədə danışaraq, kütləni Sumqayıtda yaşayan ermənilərdən qisas almağa çağırırmışdı. Daha sonra o “Məndə ermənilərin siyahısı var, hara getmək lazım olduğunu

bilirəm"-- deyərək, təxminən 100 nəfərlik dəstə ilə erməni mənzillərində talançılığa başlamışdı.

E. Qriqoryanın həmin dəstənin ən fəal olması şahid ifadələri əsasında da sübut olunmuşdu. Dağlıq Qarabağdan olan emissarlar vəhşi instinktlərlə davranan Eduard Qriqoryanı ətraflı təlimatlandırmış, ona Sumqayıtda yaşayan və separatçıların yaratdıqları "Qarabağ" və "Krunk" təşkilatlarına pul köçürməyən ermənilərin siyahısını və dəqiq ev ünvanlarını vermiş, aqressivliyi artırmaq məqsədi ilə iğtişaş iştirakçılarını paylanması üçün "Paşa"nı psixotrop dərmanlar və spirtli içkilərlə təmin etmiş, hadisələr zamanı isə Eduard Qriqoryan və onun qardaşı Albert Qriqoryanla birlikdə camaata soyuq silah kimi istifadə olunan armatur parçaları paylamışlar.

Belə mənfur planın həyata keçirilməsi nəticəsində Eduard Qriqoryan Sumqayıt hadisələri zamanı 5 erməni şəxsən öldürmüş, hətta Marina və Karina Mejlumyanlar adlı erməni qızları da daxil olmaqla, ümumilikdə 8 erməni qadınını zorlamışdı. İttiham aktları bu quldur erməninin dəstə başçısı kimi törədilmiş bütün cinayətlərdə əlinin olduğunu sübuta yetirir. Qeyd etmək zəruridir ki, E.Qriqoryan zahirən qətiyyətlə erməni görkəminə malik deyildi. Onu daha çox rusa, ləzgiyə oxşatmaq olardı. Buna görə də yaxın ətrafında olan qısa dairədən başqa hamı onu ləzgi kimi tanıyırdı. Məhz bu səbəbdən, həm də Azərbaycan dilində təmiz danışdığından, onun baş verən cinayətlərdəki fəallığı heç kimdə şübhə doğurmurdu.

Xatırladaq ki, dövlət başçımız 2008-ci ildə 1988-ci ildə Sumqayıtda baş verən hadisələrlə bağlı sərəncam imzalamış və hadisələrin yenidən istintaqını aparmaq üçün hüquq-mühafizə orqanlarına tapşırıq vermişdi. Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin, Respublika Baş Prokurorluğunun və Daxili İşlər Nazirliyinin apardıqları istintaqla tam müəyyən edilmişdi ki, Sumqayıt şəhərində zərərçəkən, öldürülən ermənilərin əksəriyyəti Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərən "Krunk" cəmiyyətinə könüllü maddi vəsait köçürməkdən imtina edənlər olmuşlar. Amma, təəssüflər olsun ki, bütün bunlar məhkəmə istintaqı zamanı sübut olunsay da, SSRİ Prokurorluğu əsl həqiqəti ört-basdır etmişdi.

Kütləvi iğtişaşlarda iştirak, zorlama, qətl, qarət, milli ədavətin qızıqdırılması ittihamları ilə mühakimə olunan E.Qriqoryana cəmi 12 il cəza verilmişdi. Lakin həbs olunmuş 93 nəfər azərbaycanlı 2 ildən 15 ilədək müddətlərə azadlıqdan məhrum edilmişdi. Hadisələrin təşkilatçısı qismində mühakimə olunan Əhməd İman oğlu Əhmədova isə SSRİ Ali Məhkəməsinin 1988-ci il 18 noyabr tarixli hökmü ilə güllələnmə kəsilmiş və bu ədalətsiz hökm 17 ay sonra icra olunmuşdu. Ancaq 6 nəfərin qətlində iştirak etmiş Eduard Qriqoryanın məsuliyyətdən azad edilməsi üçün erməni millətçi təşkilatları və xüsusi xidmət orqanları canfəşanlıq göstərərək, quldur və qatıl cinayətkarın azadlığa buraxılmasına nail olmuşdular. Təəssüf ki, 1988-ci ildə Sumqayıtda törədilən hadisələrin istintaqının qərəzli və siyasi sifariş əsasında aparılması nəticəsində həqiqi cinayətkarlar məsuliyyətdən kənar qalmışdılar.

Bəs bu qatil indi haradadır? Bəzi mənbələrin verdiyi məlumata görə, E.Qriqoryan ölmüş hesab olunurdu. Lakin onun ölmədiyini bildirilir. Bu qatıl cinayətkarın son vaxtlara qədər Rusiyada məskunlaşdığı vurğulanır. 1991-ci ildə cəza müddətinin çəkilməsi üçün Ermənistanı göndərilən E.Qriqoryan az sonra həbsdən azad olunmuş və onun Ermənistanda bir müddət yaşadığından sonra Rusiyaya getdiyi söylenebilir. Erməni millətçisinin hazırda Sergiyev Posad şəhərində, beşmərtəbəli yaşayış binasındakı mənzillərdən birində məskunlaşdığı bildirilir. Sumqayıt şəhərində anadan olmuş, milliyətçi, bitərəf, orta təhsilli, Azərbaycan Boru Prokatı zavodunda Stan-140 qurğusunda çilingər işləmiş və dəfələrlə məhkum olunmuş bu cəllad hələ də layiqli cəzasını almamışdır. Bununla belə, ermənilərin iftirasından asılı olmayaraq,

E.Qriqoryanın Sumqayıt şəhərində törədilmiş kütləvi iğtişaşların fəal iştirakçısı olması ibtidai və məhkəmə istintaqı zamanı toplanmış sənədlərlə kifayət qədər sübuta yetirilmiş və onun barəsində qüvvədə olan Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin 22 dekabr 1989-cu il tarixli hökmü vardır. Həmin cinayət işinin istintaq materiallarına əlavə edilmiş E.Qriqoryanın pasportunda, pasport almasına dair 1 №-li formada, hərbi xidmət sənədlərində onun milliyyətinin erməni yazılması müəyyən edilmişdir. Hazırda E.Qriqoryanın olduğu yerin müəyyən edilməsi məqsədilə Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən əməliyyat-axtarış tədbirləri davam etdirilir.

Bu gün ermənilər gülünc və məntiqə zidd iddia irəli sürərək, Azərbaycanı “Sumqayıt işi”ni saxtalaşdırmaqda günahlandırmağa çalışırlar. Amma belə iddiaların heç bir əsası yoxdur. Ən azından ona görə ki, “Sumqayıt işi” keçmiş SSRİ Baş Prokurorluğu, rus, ukraynalı və digər millətlərin nümayəndələrindən ibarət müstəntiqlər tərəfindən aparılmış və istintaq hərəkətlərində Sumqayıt hadisələrində E.Qriqoryanın fəal rolu öz əksini tapmışdı. Bu isə o deməkdir ki, Sumqayıt hadisələri erməni millətçilərinin məkrli planlarının nəticəsi idi və əsas səbəb də ermənilərdə azərbaycanlılara qarşı nifrət oyatmaqla Dağlıq Qarabağda separatçılığa başlamaq və muxtar vilayəti Ermənistanla birləşdirməyə çalışmaqdan ibarət idi. Sonralar bu reallığı Ermənistanın birinci prezidenti olmuş Levon Ter-Petrosyan öz müsahibələrinin birində də açıqlamışdı. Onun sözlərinə görə, Sumqayıt hadisələrindən sonra Azərbaycan xalqı şok vəziyyətinə düşmüşdü və əgər ölkə rəhbərliyi bu məqamdan istifadə edib Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi haqqında qərar çıxarsaydı, Azərbaycan xalqı buna etiraz edə bilməyəcəkdi.

Bəli, Levon Ter-Petrosyanın bu sözləri bir daha təsdiqləyir ki, Sumqayıt hadisələri ermənilərə öz separatçılıq aksiyalarını həyata keçirməkdən ötrü lazım idi və erməni millətçiləri bunun üçün bütün iyrenc üsullardan yararlanmağa cəhd etmişdilər.

Səbuhi Məmmədov.
“Xalq qəzeti”. - 2018. - 2 mart. - № 48. - S. 3.

Erməni terrorunun çirkin missiyası

1988-ci ilin fevral ayında erməni millətçiləri xaricdə yaşayan havadarlarının, SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin, Ermənistanın xüsusi xidmət orqanlarının və daşnak partiyasının əli ilə Sumqayıtda təxribat törətdilər və onun əks-sədası dünyanın bir çox ölkələrindən eşidildi. Zahirən anti-erməni görüntüsü, əslində isə çox ustalıqla təşkil olunmuş və mahiyyətinə görə anti-azərbaycan xarakteri daşıyan həmin hadisələrin səbəbini nə dostluq şəhəri Sumqayıtda, nə də burada yaşayıb-yaradan 80-dən artıq müxtəlif millətlərdən olan insanların bir-birinə münasibətlərində axtarmaq düzgün olmazdı. Həmin hadisələr zamanı şəhərdə olub baş verənləri öz gözləri ilə gören sumqayıtlıların hamısının dediyi bir həqiqət var: bu hadisələr erməni terrorunun çirkin missiyasıdır.

İldırım Dəmirli,
əməkdar jurnalist:

- Ermənilər soydaşlarımızın indiki Ermənistandan zorla qovulmalarının səbəblərini ört-basdır etmək naminə öz məkrli niyyətlərini siyasi-ideoloji müstəvidən açıq təxribatlara keçirdilər. Onlar belə bir ssenarini beynəlxalq aləmdə Azərbaycan haqqında mənfi rəy formalaşdırmaq məqsədilə reallaşdırdılar. Xatırlayırınsızsa, xəyanətkar qonşularımız guya azərbaycanlıların Sumqayıtda yaşayan ermənilərə qarşı zorakılıq etdiklərini, təzyiqlər göstərdiklərini dünyaya əvvəlcədən planlaşdırılmış formada təqdim etməyə can atırdılar. Halbuki əslində insanları qətlə yetirənlər və qətlə yetirilənlər elə ermənilərin özləri idi. Təəssüf ki, respublikamız həmin dövrdə güclü informasiya blokadasına alınmışdı. Dünyaya birbaşa çıxışımız olmadığından əsl həqiqətləri beynəlxalq aləmə çatdırma bilmirdik, xarici aləmdən təcrid olunmuşduq. Azərbaycanın digər bölgələrində baş verən iğtişaşlar ermənilərin "Krunk" təşkilatının gizli dəstəyi ilə hazırlanmış məxfi əməliyyatların tərkib hissəsi idi. Sov.İKP MK-nın baş katibi Mixail Qorbaçovun, akademik Aqanbekyanın, digər yüksək vəzifəli ermənilərin, habelə SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi əməkdaşlarının bu məsələdə xüsusi rolu vardı.

Həmin dövrdə şəhərin icra qurumlarının, hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyəti SSRİ rəhbərliyi tərəfindən məhdudlaşdırılmışdı. Sumqayıt şəhərinin prokuroru İsmət Qayıbovun və digər səlahiyyət sahiblərinin hadisələrə nəzarət etmək imkanları yox idi. Çünki SSRİ Prokurorluğunun xüsusi istintaq qrupu, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin nümayəndələri şəhərə ezam olunmuşdular. Hadisələr baş verərkən soydaşlarımızın qeyri-qanuni həbs edilmələri, ölüm cəzasına məhkum olunmaları məhz bu amillərlə bağlı idi. Şəhərə əvvəlcədən çəkiliş, terrorçu qrupların göndərilməsi, xarici müşahidəçilərin dəvət edilməsi bu hadisələrin məqsədyönlü şəkildə düşünülmüş planın tərkib hissəsi olduğunu göstərir.

Ermənilər Sumqayıtı boş yerə hədəf seçməmişdilər. Həmin ərəfədə minlərlə soydaşımız Ermənistandan - öz ata-baba yurdlarından qaçqın düşmüşdü. Soydaşlarımız Sumqayıta pənah gətirərkən burada xeyli məxfi erməni təxribatçısı fəaliyyət göstərirdi. Planlı şəkildə aparılan qətlər, talanlar və digər cinayət halları göstərir ki, proseslər şəhərdəki qüvvələr tərəfindən idarə edilirdi. Hadisələrin Sumqayıta Moskvadan göndərilmiş yüksək səlahiyyətli rəsmi şəxslərin gözü qarşısında törədilməsi onların hər şeydən məlumatlı olduğunu söyləməyə əsas verir.

Vaqif Qəhrəmanov,
həkim:

-1987-ci ilin sonu, 1988-ci ilin əvvəllərində keçmiş Sovet İttifaqında həmin vaxtadək görünməmiş proseslər cərəyan edirdi. Milli münasibətləri kəskinləşdirmək, xalqlar arasında nifaq, təfriqə yaratmaq və bundan öz xeyrinə istifadə etmək sahəsində böyük təcrübəyə malik ermənilər digər dövlətlərin torpaqlarını işğal etməkdə, mənimsəməyə çalışmaqda özlərinin nə qədər mahir olduqlarını Dağlıq Qarabağ münaqişəsində bir daha əyani şəkildə göstərdilər.

1988-ci ildə baş vermiş Sumqayıt hadisələri eyni zamanda gələcəkdə Azərbaycan ərazilərinin işğalını ört-basdır etmək məqsədi güdüdü.

Yaxşı xatırlayıram, qarşিদurma baş verdikdən dərhal sonra şəhərdə tibb işçilərindən ibarət xüsusi qərargah yaradıldı. Təcili tibbi yardım maşınları yaralıları xəstəxanalara daşıyırdı. Bizə məlum oldu ki, yaralanan, ölən ermənilərin hamısı Qarabağ əsillidirlər. Həmin dövrdə Xankəndidə mitinqlər təşkil olunurdu. Ermənilər bunu həmin aksiyaların miqyasını genişləndirmək üçün edirdilər. Bu, hamımıza aydın oldu.

İşlərin çoxunun başında elə ermənilərin özləri dayanırdı. Bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirəm: həmin dövrdə Nasosnıda -indiki Hacı Zeynalabdin Tağıyev qəsəbəsində hərbi qarnizon vardı. Sumqayıtda yaşayan ermənilərin çoxu orada məskunlaşmışdı. O zaman tibb işçiləri əraziyə gəldikdə məlum oldu ki, orada olan xəstə bir uşağı ermənilər özləri öldürmək istəyirlər. Onlar bununla həmin qətlin guya azərbaycanlılar tərəfindən törədildiyini dünyaya çatdırmaq istəyirdilər. Tibb işçiləri həmin uşağı nəzarət altına aldılar. Sumqayıtda uşaq ölümünün olmamasına görə isə onları Ermənistanda çox incitmişdilər. Bu mənfur insanlar öz məqsədlərinə çatmaq üçün günahsız körpəni belə qətlə yetirməkdən çəkinmirdilər.

Bir hadisə də heç yadımdan çıxmır. Ermənilər düşünülmüş, öncədən planlaşdırılmış Sumqayıt hadisələrindən uzun müddət yararlandılar. Onlar qətlərin kimlər tərəfindən həyata keçirildiyini özləri də yaxşı bilirdilər. İndi isə öz uşaqlarına türklərin, azərbaycanlıların "qəddarlıq"larından danışır, bizə qarşı nifrət oyatmağa çalışırlar. Əgər Sumqayıt hadisələri törədilməsəydi, Xankəndidə mitinqlər səngiyəcəkdi və daşnakların planları alt-üst olacaqdı. 1982-1996-cı illərdə Sumqayıt şəhər 1 saylı doğum evində baş həkim işləyən Şəhla Abışova bildirir ki, 28 fevral tarixində şöbəyə zorlama faktı ilə erməni Karina və Anna bacıları gətirildi. Hadisədən bir neçə dəqiqə sonra şöbəyə iki nəfər müstəntiq gələrək onları sorğu-suala tutdu. Həmin adamlar qızlara öncə rus, daha sonra erməni dilində suallar verməyə başladılar. Erməni dilini bilən bir tibb bacısı Ş.Abişovaya həmin adamların qızları məcburən azərbaycanlıların əleyhinə ifadə verməyə təhrik etdiklərini bildirdi. Qızlar isə hər dəfə həmin adamın Edik olduğunu göstəriridilər.

- Mən həmin faktı o zaman mərhum İsmət Qayıbova bildirdim. Sonralar məlum oldu ki, onlar Moskvadan gələrək Sumqayıtda baş verənləri öz istədikləri kimi mərkəzə çatdırmaq niyyəti güdülmüşlər. Onu da bildirək ki, harada bir qətl baş verirdisə, həmin anda mərkəzdən gəlmiş hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları orada peyda olurdular. Sumqayıt hadisələrindən öncə şəhərdə gəzən söz-söhbət fevralın 28-nə keçən gecə baş vermiş hadisələrdə öz təsdiqini tapdı. Şəhərin müxtəlif ərazilərində tonqallar yandırılır, nömrəsiz maşınlardakı xüsusi təlim görmüş adamlar küçələri dolaşaraq hamını səfərbər olmağa, ermənilərə qarşı hücumla çağırırdı. Bəzi maşınlardan səsgücləndiricilərlə ermənilərin yaşadığı ünvanlar, ad və soyadları səsləndirilirdi. Mənim yaşadığım küçədə ermənilərin bir qismi evlərini dəyişərək Ermənistana, eləcə də Rusiyanın müxtəlif şəhərlərinə köçmüşdülər. Şəhərdə qalanlar isə sadə vətəndaşlar idilər. Onlar Sumqayıt zavodlarında işləyirdilər. Yerli əhali ilə qaynayıb-qarışan bu insanlar inana bilmirdilər ki, nə vaxtsa kimsə onları buradan çıxara bilər.

Hadisə baş verəndən bir gün sonra ermənilər öz soydaşlarını sağ-salamat gördükdə çox sevinirdilər. Sonradan məlum oldu ki, talan və qarətləri törədənlər elə xüsusi təlim görmüş ermənilərdir.

Valentina Rəhimova, *şəhər sakini:*

- Sumqayıt hadisələrinin baş verdiyi dövr güclü bir dövlətin potensialının sönməsinin işarəsi idi. "Krunk" erməni təşkilatının üzvlərinin bir qismi Sumqayıtda yaşayırdı. Onlar Ermənistanla mütəmadi əlaqə saxlayır, təlimatlarırdılar. Şəhərdə qalan ermənilər isə hələ də böyük sovet ideyalarına inanaraq heç bir yerə getməmişdilər. Onu da qeyd edək ki, həmin ermənilərin çoxu heç bir təşkilatın üzvü olmamışdı, öz əməkləri ilə yaşayan sadə insanlar idilər. Mitinqlərdən sonra başlanan qətlərin qarşısını almaq o qədər də çətin olmadığı halda

heç bir tədbir görülməmiş, seyrçi münasibət bəslənilmişdi. Xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri şəhərin hansı yerlərində çəkiliş aparmaq barədə əvvəlcədən təlimatlandırılmışdılar.

Sumqayıtda elə bir erməni ailəsi yox idi ki, onun yaşayış şəraiti digər xalqlardan olan sakinlərdən aşağı səviyyədə olsun. Tolerant ölkə olan Azərbaycanda ermənilər üçün hər cür şərait yaradılmışdı. Hətta orta məktəblərdə erməni dili tədris olunurdu. Hadisələrdən sonra Ermənistanı köçənlər orada yaşaya bilmədilər, Rusiyanın müxtəlif şəhərlərində məskən saldılar. Bu gün onların hər birinin yaddaşında azərbaycanlılarla bağlı şirin xatirələr yaşayır. Sumqayıtda yaşayan rus icmasının üzvləri Böyük Vətən müharibəsindən sonra bura köçənlərdir. O vaxtlar az adam tapırdı ki, Xəzərin sahilində yerləşən gənclər şəhərindən danışsın. Rus millətindən olan elə bir adam tapmazsınız ki, nə vaxtsa doğma Sumqayıtı tərk etmək haqqında düşünsün. Çünki biz ruslar özümüzü bu şəhərin əhalisinin ayrılmaz bir hissəsi sayırıq. Bütün bayramlarda qonşularımızla bir yerdə olur, onların sevincinə sevinir, kədərinə kədərlənirik.

Bu, daşnakların Sumqayıtda törədəcəkləri növbəti təxribat idi. Sonradan məlum oldu ki, onlar həmin siyahıları şəhərdə özləri tərəfindən talan törədiləcək komitə üzvlərinə paylamışdılar. Hadisələri lentə almaq üçün əvvəlcədən hər cür şərait yaradılmışdı. Dünyanın bir çox ölkələrindən, eləcə də Ermənistanın özündən planlı şəkildə hazırlanan hadisələri lentə almaq üçün operatorlar, fotoqraflar bu şəhərə üz tutmuşdular. Məhz ovaxtkı hökumət rəhbərlərinin gözü qarşısında baş verəcək qondarma “genosid” planı günü-gündən şişməkdə idi. İndi bizə məlum olur ki, fevral ayı başlayandan ermənilər əmanət kassalarına qoyduqları bütün pulları nəyə görə geri almışdılar.

Sumqayıt hadisələrindən bir neçə gün əvvəl ermənilər yaşayan evlər xüsusi adamlar tərəfindən işarələnmişdi. Təsəvvürə gətirin ki, fevralın 27-28-də Sumqayıtda iğtişaşlar törədilir, ermənilər öz millətlərindən olan insanları qəsdən qətlə yetirir, SSRİ-nin ovaxtkı hərbi prokuroru Katusev Bakıda ola-ola Sumqayıtda baş verənlərin qarşısı dərhal alınmır. Azərbaycanı fakt qarşısında qoymaq üçün onlar güc strukturlarını işə salmağa tələsmirdilər, çünki bu faciənin miqyası mütləq genişlənməli idi. Sumqayıtda baş verən qanlı hadisələr əslində erməni terror təşkilatlarının işi idi və SSRİ DTK-sı tərəfindən idarə olunurdu.

Hadisələrdən 2 gün sonra ölənlərin siyahısı üzə çıxdı. Məlum oldu ki, onların hamısı Dağlıq Qarabağdan olanlardır. Bu hadisələr SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin ermənilərin özləri ilə birgə təşkil etdiyi və həyata keçirdiyi ssenarinin tərkib hissəsi idi. Erməni millətçiləri öz soydaşlarını Sumqayıtda öldürməklə Xankəndidə başlanan mitinq dalğasını gücləndirmək istəyirdilər və buna nail ola bildilər də. Xankəndidə ermənilər operatorların çəkdiqləri kadrları göstərərək bunu dünyaya yaya bildilər.

Bu hadisəni təşkil etmək üçün seçilmiş şəxs də erməni - iki dəfə məhkum olunmuş Eduard Qriqoryan idi. Baxmayaraq ki, Sumqayıt hadisələrinin təşkilatçısı kimi azərbaycanlı Əhməd Əhmədov güllələnib, amma şahid ifadələri əsl günahkarın əslində erməni əsilli Eduard Qriqoryan olduğunu sübut etdi.

Məhz həmin günlərdə şəhər əhalisinin sayıqlığı nəticəsində yüzlərlə erməni ailəsi qəddar qriqoryanlardan qoruna bildi. Çünki Sumqayıtda yaşayanların çoxu bir-birini tanıyırdı. Minlərlə azərbaycanlı ailələri ermənilərə öz evlərində sığınacaq verdi. Buna görə də hadisələrin daha geniş miqyas almasının qarşısı alındı.

Hadisələrdən ikicə gün sonra Xankəndidə keçirilən mitinqdə çıxış edən Silva Kaputikyan öldürülən erməniləri yazdığı şeirlə “tərənnüm” etmişdi. Sonda yana-yana dilinə gətirmişdi ki, necə yeni, bir erməni uşağı tapılmadı qətlə yetirəsiniz?! Əgər ölənlərdən bircəciyi uşaq olsaydı, mən sizin hamınızın əlindən öpərdim.

Cəmilə Əliyeva,
şəhər sakini:

- Bizim yaşadığımız mənzil köhnə avtovağzalın yanında idi. Artıq 26 fevraldan başlayaraq şəhər qarışmaqda idi. Camaatın ən çox yığıldığı yerlərdən biri də yaşadığımız

ərazi olduğu üçün hadisələrin necə baş verdiyini görürdük. Sumqayıtda həmin hadisələrin qarşısını almaq mümkün olardı. Lakin bu hadisələri Moskva “KQB”si törətdiyi üçün qarşısı alınmaz problemə çevrildi.

Bu hadisələr daşnakların Sumqayıtda törətdikləri növbəti təxribat idi. Sonradan məlum oldu ki, onlar siyahıları şəhərdə özləri tərəfindən talan törədiləcək komitə üzvlərinə paylamışdılar.

Hadisələri lentə almaq üçün hər cür şərait yaradılmışdı.

Bir faktı da deyim ki, həmin günlərdə ermənilərin hamısının evi talanmırdı. Bizim ətrafımızda yaşayan ermənilər, demək olar ki, rahatca hadisələri pəncərədən müşahidə edirdilər.

Kəbutər Qasımova,
şəhər sakini:

- Mən həmin vaxt Sumqayıt Üst Trikotaj Fabrikində işləyirdim. Fevralın 28-i axşam növbəsində idik. Bizimlə onlarla erməni işləyirdi. Səhərə yaxın idi. Növbə avtobusunu gözləyirdik. Şəhərdən fabrikə gələn bir taksi sürücüsü bildirdi ki, yaman qarışıqlıq yaranıb. Bizim növbə ustamız hamını geri çağırırdı və qapını bağlatdı. İki-üç dəfə nömrəsiz maşınlar fabrikin qarşısında görünüb səs-küy yaratsalar da, elə bir ciddi hadisə olmadı. Onu da deyim ki, Sumqayıt balaca şəhərdi. Demək olar ki, sakinlər tanınırdı. Həmin gün maşınlarda gələnləri heç kim tanımadı.

Hadisələrdən iki gün sonra ölənlərin siyahısı üzə çıxdı. Məlum oldu ki, onların hamısı Dağlıq Qarabağdandır. Bu hadisələri SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi ermənilərin özləri ilə birgə təşkil etmişdi. Bununla Xankəndidə ermənilər operatorların çəkdiyi kadruları göstərərək hadisələri qızıışdırdılar, öz çirkin məqsədlərinə çatmaq üçün Sumqayıt hadisələrini bütün dünyaya yaydılar. Həqiqət isə onların dedikləri kimi deyildi.

Akif Əliyev.

“Azərbaycan qəzeti” . – 2018. – 6 mart. – № 51. –S .6.

Erməni politoloqdan “Sumqayıt etirafı”

Sergey Kurqinyan hadisələrdə günahkar tapdı, dərhal da soydaşları tərəfindən “xalq düşməni” elan edildi

Otuz il bundan öncə - 1988-ci il fevralın sonlarında Sumqayıtda erməni ekstremistlərin təşkilatçılığı və bir qrup kriminal elementin iştirakı ilə kütləvi təxribat - erməni əhalinin evlərinə basqınlar həyata keçirilib. Erməni Eduard Qriqoryanın başçılıq etdiyi basqın və iğtişaslarda, rəsmi məlumatlara görə, 32 nəfər öldürüldü və onların bir neçəsini Qriqoryanın qətlə yetirdiyi şahidlərin ifadələri, üzvləşmələri ilə sübut olundu. O ildən etibarən hər il Ermənistan hakimiyyəti və lobbisi Azərbaycanı zorakılıqlarda ittiham edir. Halbuki, 1992-ci ilin elə həmin fevral ayında Xocalıda 600-dən artıq soydaşımıza qarşı əsl soyqırımını həyata keçirilib. Önəmli olan odur ki, Sumqayıt hadisələrindən öz çirkin məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışan ermənilərə elə ermənilərin özləri tərəfindən tutarlı ittihamlar səslənir. Bu hadisənin heç də azərbaycanlıların əli işi olmadığı əsas xətt kimi keçir. Məsələn, Rusiyanın "Vestnik Kafkaza" saytı yazır ki, o hadisələrdən 30 il keçsə də, məsələ ətrafında vahid fikir mövcud deyil, ziddiyyətlər var. Nəşrə müsahibəsində erməni mənşəli politoloq Sergey Kurqinyan o dövrün hadisələrini çox maraqlı formada analiz edib: "1980-ci illərin sonunda Bakıya gəldim. Burada tamam başqa proseslərin getdiyinin şahidi oldum. Tam məsuliyyətimlə deyərdim ki, Sumqayıtda erməniləri öldürənlər heç də azərbaycanlılar deyildi. Onlar beynəlxalq özəl strukturların mizdla tutduqları insanlar idilər. Biz həmin şəxsləri adbaad tanıyırdıq və o zaman da, indi də hansı strukturlara aid olduqlarını gözəl bilirik. Bu insanlar erməniləri öldürürdülər və bu işi azərbaycanlılara aid edirdilər. Sonra isə erməni və azərbaycanlıları bir-birlərinin üstünə qaldırırdılar. Nəticə də bu idarə olunan gərginlik qızıışırdı. Biz bütün bunların arxasında kimin durduğunu görürdük". Onun sözlərinə görə, vəziyyət çox ağır idi. Lakin ən dəhşətlisi başqa şey idi. "Buna heç bir aidiyyət olmayan demokratoid və liberaloid miflər son instansiyada həqiqət kimi qəbul edilirdi. Bütün bu viruslar artıq beyinlərə çökürdü və kütlə də lazımı olan istiqamətə, özünün sonuna, bədbəxtliyinə, onu ən pis duruma salacaq vəziyyətə doğru qaçırdı", - deyər erməni politoloq vurğulayıb. Beləliklə, erməni əsilli politoloq o dövrün hadisələrinə belə desək, obyektiv mövqe nümayiş etdirmiş olub. Baş verən hadisələrdə azərbaycanlıların məsuliyyət daşdığı barədə ermənilərin mifinə ciddi zərbə vurmuş olub. Gözlənilirdi ki, onun bu bəyanatına reaksiyalar daxil olacaq və belə də olub. "Birinci Erməni" (1in.am) saytı dərhal bu açıqlamaya sərt reaksiya verib və hədəf kimi də Moskvanı seçib. "Moskva Kurqinyanın dili ilə hansı cəfəngiyatı yayır" başlıqlı məqalədə vurğulanır ki, "Kremlin əsas "müşərilərindən" biri, rusiyalı politoloq Sergey Kurqinyan "vestikavkaza.ru" informasiya-analitik saytına müsahibəsində "sensasion" bəyanatla çıxış edib". Daha sonra isə sayt bir vaxtlar ermənilərin başına and içdikləri politoloqun təhqirinə keçilib: ""30 il bundan əvvəlki hadisələr barədə danışan qondarma politoloq bildirir ki, Sumqayıtdakı hadisələri azərbaycanlılar deyil, beynəlxalq strukturlarda təmsil olunan şəxslər həyata keçirib. Bununla da onların məqsədi Azərbaycanla Ermənistan arasında yaşanan idarə olunan münaqişəni gücləndirmək olub. S.Kurqinyan barədə onu deyər bilərik ki, bu şəxs tam şəkildə Rusiya prezidenti Vladimir Putinin çıxışının "dozası" altındadır. Bu şəxs Kreml dairələrinin təbliğat sifarişlərini həyata keçirir. Özünün proqram çıxışında Rusiya Federasiyasının prezidenti Qərbi və Birləşmiş Ştatları Rusiyanın bir nömrəli düşməni adlandırır. Bu günlərdə Rusiyada Qərbə, onun dəyərlərinə qarşı presedentsiz təbliğat aparılır. Bu məntiqlə hətta tarixi də təftiş edir, onu Putin tezislərinə uyğunlaşdırırlar". Məqalə müəllifi hesab edir ki, S.Kurqinyanın çıxışı da Putin Rusiyasının əsl mahiyyətini ortaya qoyur. Onun sözlərinə görə, erməni soyadını daşıyan Kreml sarayının "politoloqu" formal statusa malik olmasa da, bu siyasətin daşıyıcısıdır. S.Kurqinyanın dediklərini amorallıq adlandıran müəllif bunu ilk növbədə peşəkar nöqtəyi-nəzərdən düzgün saymır. "Belə ki, sırf çirkin sifarişlər belə, etik normalara əməl edilməklə həyata keçirilir", - deyər erməni müəllif Kurqinyanı tarixə qarşı çıxmaqda günahlandırır. Onun qənaətinə, bu politoloq Sumqayıt hadisələri zamanı ölən şəxslərin ruhlarına xəyanət edib. "O,

bizim ümumxalq hərəkatına və onun parlaq ideyalarına qarşı çıxır” deyən erməni müəllif sonra əsl mahiyyətlərini ortaya qoyur. Yəni etiraf edir ki, Sumqayıt onlara hava-su kimi lazım olub və bu səbəbdən də şəhərdə qətliamlara əməlli-başlı hazırlaşmışlar. Bu məqsədlə də erməni soydaşları Qriqoryan kimilərindən yararlanıblar. Müəllif daha sonra özünün ifadə etdiyi kimi, Rusiya təbliğatını ikiüzlülükdə ittiham edib: "Digər tərəfdən də erməni "elitəsi"na daxil olan insanların Rusiya sarayına xoş gəlmək üçün özlərini necə alçalda biləcəklərini görmək dəhşətdir". Daha sonra vurğulanır ki, "Sergey Kurqinyan, Andranik Miqranyan və digərləri mütəmadi olaraq antierməni bəyanatları ilə çıxış edir, erməni dövlətçiliyi, onun siyasi xadimlərini lağa qoyurlar. Sonra isə Yerevanda yüksək dövlət qəbullarına düşməyə nail olurlar. Əgər Ermənistan hakimiyyət orqanlarında zərrə qədər də olsa şəxsi ləyaqət, dövlətçilik təfəkkürü olsa idi, onda bu cür insanlar bizim dövlətimizdə persona non grata elan edilərdilər. Əgər belə hal baş vermirsə, onda Ermənistan hakimiyyət orqanları qoy kurqinyanlar, miqranyan və onlara bənzər şəxslərdən dəstək alsınlar. Bununla onlar bizim dövlətin mənəvi əsaslarını məhv etmiş olurlar”.

Bir faktı da qeyd edək ki, tək adıçəkilən ermənilər deyil, digərləri də Sumqayıt hadisələrinin əsl günahkarları barədə mütəmadi bəyanatlar səsləndirirlər.

Məsələn, bu günlərdə bir qrup Qarabağ ermənisi, o cümlədən Azərbaycan və Ermənistan arasında vətəndaş platformasının həmsədri Artuq Aqadjanov, ictimai fəal Valeri Yereçyan da Sumqayıt hadisələrinin 30-cu ildönümü ilə bağlı bəyanat səsləndiriblər. Bəyanatda daha çox bu hadisələrin erməni separatçıların günahı üzündən baş verdiyi bildirilir. "Biz bu avantüristləri vətənpərvər və özümüzünki hesab etmirik", - deyərək bəyanatda bildirilir. "Miatsum" deyilən şey bizə nə verdi? Nədir, bəlkə heyət şəraitimiz yaxşılaşdı? Bu ilk növbədə qarabağlılara aiddir. Nə üçün qarabağlıların bir qismi Qarabağda qalmadı, hətta Ermənistana köçmədi? 1995-ci ildə hərbi əməliyyatlar bitdikdən sonra belə geri dönmədilər", - deyərək bəyanatda bildirilib.

Azər Nuriyev.

“Kaspi qəzeti”. - 2018.- 6 mart. - № 43. - S. 4.